

INFOSFERA

Conferința

**„Securitatea națională în societatea bazată pe cunoaștere.
Intelligence, cunoaștere strategică și decizie“
Academia Română, 26.11.2012**

Revista de studii de securitate și informații pentru apărare

Direcția Generală de Informații a Apărării

Colegiul Științific:

Academician Dan BERINDEI
Cercetător științific gr. I dr. Napoleon POP
Prof. univ. dr. Ioan Mircea PAȘCU
Gl. (r) prof. univ. dr. Sergiu MEDAR
Gl. lt. prof. univ. dr. Teodor FRUNZETI
Gl. lt. conf. univ. dr. Ilie BOTOȘ
Prof. univ. dr. Vasile PUȘCAȘ
Prof. univ. dr. Ilie BĂDESCU
Prof. univ. dr. Vasile SECĂREȘ
Gl. mr. (r) prof. univ. dr. Adrieian PÂRLOG
Prof. univ. dr. Teodor REPCIUC
Col. (r) prof. univ. dr. Constantin HLIHOR
Dr. Marius - Andrei DIAMESCU
Dr. Liviu MUREȘAN
Conf. univ. dr. Iulian CHIFU

Redacția:

Redactor-șef: Inghino Hărmănescu
Secretar de redacție: Tatiana Negară
Redactori: Cătălin Andronic,
Liviu Cicănescu, Anca Popa,
Oana Ungureanu
Tehnoredactare și grafică: Ionuț Belu

Adresa redacției:

Bulevardul Vasile Milea nr. 7B, cod 061342, sector 6, București
Tel. / fax (+40) 021 316 58 03
E-mail: redactia.infosfera@agat.ro
www.mapn.ro/publicatii/index.php

Revista poate fi consultată și on-line, pe site-ul Ministerului Apărării Naționale, la rubrica Multimedia/Publicații,

Revistă trimestrială editată de Direcția Generală de Informații a Apărării

I.S.S.N. 2065-3395

Reproducerea oricărui material din această publicație este interzisă fără acordul prealabil al redacției

Răspunderea pentru conținutul articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Anul V nr. 1 / 2013

INFOSFERA

Revistă de studii de securitate și informații pentru apărare

Direcția Generală de Informații a Apărării

CUPRINS

<i>Cuvânt înainte</i>	5
<i>Cuvântul de deschidere al conducerii Academiei Române</i>	7
Academician Ionel HAIDUC	
<i>Istoria și securitatea națională</i>	10
Academician Dan BERINDEI	
<i>Absența viziunii strategice și provocările pentru analiza de intelligence.</i> <i>Cazul „Home Grown Terrorists”</i>	13
Conf. univ. dr. Iulian CHIFU	
<i>Societatea bazată pe cunoaștere: oportunități și</i> <i>provocări pentru activitatea de intelligence</i>	19
Prof. univ. dr. Teodor Viorel MELEȘCANU	
<i>Școala românească de intelligence - între mimetism,</i> <i>identitate și cunoaștere</i>	23
General de brigadă Ion GROSU	
<i>Gestionarea riscului atacurilor cibernetice la nivel internațional.</i> <i>Opțiuni și contribuții românești</i>	27
Dr. Bogdan Lucian AURESCU	
<i>Analiza pentru decizie. Metoda “Options Paper”</i>	31
Ambasador Sergiu CELAC	
<i>Locul României în Sud-Estul Europei. Perspective geopolitice</i>	33
Academician Răzvan THEODORESCU	
<i>Povara evenimentelor extreme - criza scade robustețea sistemelor.</i> <i>Ce este de făcut?</i>	37
Prof. univ. dr. Daniel DĂIANU	
<i>Marea Neagră între Marea Caspică și Marea Mediterană. Evoluții recente</i>	47
Gl. mr. (r) prof. univ. dr. Mihail IONESCU	

<i>Protecția infrastructurilor critice și riscurile sistemice emergente, de interes pentru serviciile de informații.....</i>	<i>52</i>
Dr. Liviu MUREȘAN, Alexandru GEORGESCU	
<i>Informațiile pentru apărare și decizia strategică</i>	<i>58</i>
General - locotenent prof. univ. dr. Teodor FRUNZETI	
<i>Geopolitica identității naționale. Statele de cultură și afirmarea popoarelor.....</i>	<i>67</i>
Prof. univ. dr. Ilie BĂDESCU	
<i>Mediul academic și măsurarea / evaluarea puterii actorilor scenei internaționale</i>	<i>74</i>
Conf. univ. dr. Florin DIACONU	
<i>Evenimentele non-determinate în noua ecuație de securitate globală – o provocare comună a comunității academice și de informații în acțiunea de sprijin decizional.....</i>	<i>81</i>
Colonel dr. Gabriel CHIRCĂ	
<i>Percepția riscului în securitatea umană.....</i>	<i>88</i>
Prof. univ. dr. Constantin HLIHOR	
<i>Rolul serviciilor de informații militare în susținerea procesului decizional</i>	<i>101</i>
Colonel dr. ing. Cristian EREMIA, Col. Liviu IONIȚĂ	

Evoluțiile actuale din mediul internațional de securitate reliefează faptul că fluiditatea strategică și incertitudinea vor defini, în următoarele decenii, contextul general în care vor fi nevoite să-și desfășoare activitatea serviciile de informații. Din această perspectivă, confruntarea cu fenomenul de „accelerare a Istoriei” va solicita serviciilor de informații o capacitate crescută de adaptare și transformare, prin deținerea unor capacități specifice care să permită abordări flexibile și anticipative în ceea ce privește atât perceperea și analiza riscurilor și amenințărilor, cât și sesizarea/evaluarea unor oportunități strategice de acțiune. Un rol important în derularea acestor procese de adaptare și transformare îl poate avea cooperarea dintre serviciile de informații și mediul academic.

Eficientizarea răspunsului la provocările mediului de securitate, menținerea pe termen lung a calității activității depuse, sporirea performanțelor și îndeplinirea scopului propus – realizarea superiorității decizionale, într-un mediu competitiv și în continuă schimbare – implică multiplicarea domeniilor de expertiză ale personalului Direcției Generale de Informații a Apărării, mai ales prin deschidere și interrelaționare cu experții din mediul academic.

*Un prim pas în dezvoltarea relațiilor cu reprezentanții mediului universitar și academic, cu expertiză în domeniul securității naționale și internaționale, l-a constituit apariția în anul 2009 a revistei **INFOSFERA**, publicație a Direcției Generale de Informații a Apărării consacrată studiilor de securitate și informațiilor pentru apărare. În cei peste patru ani de apariție, în paginile acesteia au fost publicate opiniile unor importanți reprezentanți ai mediului academic, recunoscuți pentru expertiza deținută în studii de securitate și intelligence.*

Conferința „Securitatea națională în societatea bazată pe cunoaștere. Intelligence, cunoaștere strategică și decizie”, organizată de Direcția Generală de Informații a Apărării în colaborare cu Academia Română (noiembrie 2012), a reprezentat o afirmare a deschiderii serviciului de informații pentru apărare către cooperarea cu elita academică din țara noastră. Prin urmare, desfășurarea acestui eveniment științific a reflectat necesitatea dezvoltării legăturilor cu mediul academic, pornind de la o abordare bazată pe transparență și încredere, având ca finalitate o perspectivă multidimensională asupra problemelor fundamentale ale apărării și securității naționale.

Desfășurată în Aula Academiei Române, conferința a permis realizarea unui schimb de opinii între personalități politice, decidenți politico-militari, experți militari și reprezentanți de marcă ai mediului academic (membri ai Academiei Române, profesori universitari, conducători de think-tank-uri). Evenimentul s-a bucurat de participarea unor membri ai Academiei Române și ai institutelor din subordinea acesteia, precum și a reprezentanților conducerilor Ministerului Apărării Naționale, Ministerului Afacerilor Externe, Serviciului de Informații Externe și Serviciului Român de Informații. De asemenea, au susținut expuneri specialiști recunoscuți din mediul universitar - Școala Națională de Studii Politice și Administrative, Universitatea București, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, Universitatea Națională de Apărare „Carol I” - și din cadrul unor think-tank-uri precum Fundația EURISC, Institutul Diplomatic Român și Centrul Național pentru Dezvoltare Durabilă.

Ideea organizării unei asemenea conferințe a fost întâmpinată cu totală disponibilitate de conducerea Academiei Române, în special de domnul academician Ionel Haiduc, președintele Academiei Române, și de domnul academician Dan Berindei, vicepreședinte al Academiei Române. Fără sprijinul și sfaturile oferite de domniile lor desfășurarea acesteia ar fi fost mult mai dificilă.

Redacția INFOSFERA

CUVÂNTUL DE DESCHIDERE AL PREȘEDINTELUI ACADEMIEI ROMÂNE

Academician Ionel HAIUC

*Domnule ministru,
Domnilor academicieni,
Domnilor generali,
Distinși oaspeți,*

Sunt bucuros și onorat să particip la această manifestare, oarecum neobișnuită pentru Academia Română, pe o temă care este interesantă pentru toată lumea, dar care poate ridica întrebarea: *De ce Academia este părtașă la o discuție referitoare la securitatea națională?*

Aș vrea să citez un fragment dintr-un articol al unui laureat Nobel care, în 2003, spunea: *„Puterea națiunilor a fost mult timp măsurată prin mărimea armatelor lor. Astăzi ea este determinată de potențialul lor științific.”* Această frază cred că răspunde și la întrebarea *„De ce în Academia Română discutăm despre securitatea națională în societatea bazată pe cunoaștere?”*, pentru că dacă potențialul științific al unei țări determină acum puterea sa, puterea unei națiuni, acest potențial științific sigur se reflectă și în puterea militară, dar nu numai. În același număr din ziarul *„Le Monde”* în care era această afirmație, un alt funcționar al CNRS, Consiliul Național al Cercetării Științifice din Franța, scria: *„Dacă Europa dorește să-și păstreze rolul în lumea de mâine, trebuie să-și redirecționeze prioritățile spre educație, cultură și cercetare”*. Pentru Europa devine extrem de importantă această idee, pentru că ea se vede concurată nu numai de Statele Unite ale Americii, cu care este într-o competiție recunoscută, ci este concurată acum de țările asiatice, în primul rând de China,

INFOSFERA

care se dezvoltă rapid nu numai în domeniul economic, ci și în domeniul științei, și celelalte câteva țări asiatice: Japonia, Singapore, chiar țări mai mici care devin importante.

Și atunci, în acest context, ne punem problema cum stă cercetarea românească în lume, care este locul ei și cum este privită? Fiindcă se acordă importanță cercetării științifice, așa cum reiese din fraza citată, ea se află în centrul atenției mai multor agenții internaționale și este foarte atent monitorizată. Președintele Statelor Unite ale Americii primește, din doi în doi ani, un raport despre cercetare și educație în SUA și cu referire la situația din toate țările lumii. Acest raport conține cam 1000 de pagini de text și încă 1000 de pagini de anexe, în care, printre altele, se oferă date despre numărul de publicații pe domenii al fiecărei țări, domeniile științifice pe țări și nu numai atât, ci și numărul de citări ale acestor publicații, pentru că nu e suficient să publici. Lucrarea publicată trebuie să fie citată ca să se dovedească, în felul acesta, că a fost utilă, un număr considerabil de citări reprezentând un semnal că lucrarea respectivă este foarte importantă.

Există la ora actuală mai multe baze de date, mai multe modalități sau instituții care monitorizează cercetarea. Una dintre ele este faimosul *Institut Thomson Reuters*, mai nou *SCImago* (*SCImago Institutions Rankings*), clasificare/monitorizare făcută de spanioli, și mai este monitorizarea *Scopus Elsevier*. Și cum stă România în aceste clasificări, în aceste ierarhii, pe care le fac alții în funcție de ceea ce se vede din exterior? După clasificarea "*SCImago*", între 2300 de universități și instituții de cercetare din lume, pe locul 762 se află Universitatea Politehnică București, pe locul 1121 se află Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj, pe locul 1218 Universitatea din București, Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași pe locul 1502, pe locul 1646 Universitatea Tehnică Gheorghe-Asachi din Iași, pe locul 1760 Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca și pe locul 1813 Universitatea Politehnică din Timișoara. Academia Română se află pe locul 1115 în această ierarhie internațională, unde, menționez, pe primul loc a ajuns Academia Chineză, datorită numărului mare de publicații pe care ei le produc și prin numărul mare de cercetători, urmată de

Academia Rusă și apoi de Universitatea Harvard din Statele Unite. Institutul de Fizică Atomică de la Măgurele ocupă locul 916.

Situația poate fi mai bună în unele domenii. De exemplu, în științele fizice în sens larg - chimie, mediu, inginerie, știința materialelor, fizică, științele pământului, științele computerelor, inginerie - Universitatea Politehnica din București se află pe locul 472, deci mult mai bine decât poziția generală, iar Universitatea din Cluj pe locul 725. În orice caz, situația permite sau cere încă multă muncă, multă trudă ca să ne situăm pe locuri mai bune. Sigur că dintre 146 de țări, România se afla pe locul 48 pentru perioada 1995-2005, iar Strategia Națională de Cercetare, Dezvoltare și Inovare pentru perioada 2007-2013 își propunea ca România să ajungă pe locul 35 în această ierarhie internațională.

Ce s-a realizat ? Am ajuns pe locul 41, dar încă până la 35 sunt necesare eforturi mari pentru că se găsesc în fața noastră țări foarte greu de depășit. Acea strategie își propunea o creștere de 10 ori a numărului de brevete, o idee sau o intenție total nerealistă. Numărul de brevete n-a crescut foarte mult. De asemenea, își propunea triplarea numărului de cercetători până în anul 2013. Asta prevedea strategia. Realitatea a făcut ca posturile vacante din cercetare să se blocheze, astfel încât nu a crescut, ba chiar a scăzut numărul de cercetători, pentru că un post în Academie sau într-un institut public, dacă se ivește un post vacant prin pensionare, nu poate fi ocupat. Și se mai prevedea în această strategie scăderea mediei de vârstă sub 40 de ani. Noi nu putem angaja tineri cercetători, deci media de vârstă crește odată cu timpul care trece.

Sigur ar fi multe de spus, dar legarea ideii de securitate națională de problema cercetării este foarte importantă pentru că cercetarea nu este numai sursă de noi cunoștințe, ci este și o școală care pregătește resurse umane la nivelul cel mai înalt, de înaltă calificare, și în același timp este și o sursă de prestigiu din cauză că această activitate se monitorizează, așa cum spuneam, și nu ne este indiferent pe ce loc ne situăm în lume.

Vreau să salut, în numele Academiei Române, în calitate de gazdă, participanții la această frumoasă și interesantă întâlnire. Sper că va fi o întâlnire utilă și suntem gata, oricând, să colaborăm cu orice instituție a statului român atunci când putem contribui și noi cu ceva, nu numai cu simpla ofertă a unei săli spectaculoase, mai ales pentru cei care o văd prima dată, ci putem, sper, contribui în mod substanțial la esența discuțiilor care se vor purta.

Vă mulțumesc și vă doresc tuturor succes!

ISTORIA ȘI SECURITATEA NAȚIONALĂ

*Academician Dan BERINDEI
Vicepreședinte al Academiei Române*

Securitatea națională reprezintă un obiectiv și o garanție a existenței unei țări. Timpurile au evoluat spectaculos în ultimele veacuri și, mai ales, în ultimele decenii, ceea ce a avut urmări și în privința problemei securității pe plan mondial, implicit și în privința țării noastre. Dacă în veacul al XVIII-lea se desăvârșea cunoașterea lumii, s-a extins acțiunea de colonizare și a început revoluția industrială, în secolul al XIX-lea au avut loc multiforme mutații decisive și o reșezare a raporturilor de forțe dintre marile puteri. În ceea ce-i privește pe români, a fost și veacul în care s-a putut constitui statul național, prin unificarea statelor românești până atunci în ființă, care apoi și-a dobândit independența și care avea să se desăvârșească la sfârșitul celui de-al doilea deceniu din veacul al XX-lea, la capătul Primului Război Mondial, prin voința și fapta românilor.

Secolul al XX-lea a înregistrat o dezvoltare fără precedent a umanității și a cunoștințelor ei, dar, totodată, și un al Doilea Război Mondial și supunerea lumii flagelului dictaturilor totalitare. În același timp, evoluția cursei înarmărilor și noile arme de distrugere în masă au dus din nou la o schimbare a raporturilor dintre state și la adoptarea unei metodologii de conviețuire pe plan mondial, impusă și de mutațiile profunde care au avut loc în domeniul informaticii.

Dar, în această nouă lume ființează pretutindeni și vechile rădăcini, care mențin trăsăturile

caracteristice fiecărui popor și fără de care am fi transformați într-o masă amorfă, în care n-ar fi respectată specificitatea fiecăruia sau - cu alte cuvinte - chiar caracterul uman. Fără îndoială, la un moment dat, după evoluția a multe generații, oamenii vor ajunge la un numitor comun, însă acest lucru trebuie să se realizeze treptat, evolutiv, și mai ales putându-se asigura fiecăruia posibilități egale și nu transformarea oamenilor într-o lume de roboți sau într-o lume de stăpâni și sclavi!

Marile principii ale Revoluției Franceze din 1789, ca și cele ale procesului de constituire a Statelor Unite ale Americii, continuă să însemne pentru umanitate niște comandamente și să ofere temei fundamental existenței pe mai departe a omenirii. Libertatea, egalitatea și fraternitatea trebuie să reprezinte nu numai niște cuvinte, ci să fie introduse pe deplin și fără discriminări în realitatea legăturilor interumane. Fiecare popor este dator față de sine însuși să-și păstreze ființa și să-și apere felul de integrare, asigurându-se ca aceasta să aibă loc în condiții de deplin respect al existenței sale și de egalitate.

Evoluția istorică a românilor demonstrează forța de care ei au dat dovadă, iar propria lor istorie reprezintă o carte de căpătâi, un îndrumar care, mai ales în perioada de destrămare a Vechiului Regim și de construcție modernă, a însoțit procesul în care națiunea s-a putut afirma și atinge țelurile. Trecutul reprezintă un prețios îndrumar al existenței noastre prezente, dar și viitoare, iar Istoria, prin conservarea și explicarea complicatelor procese cu care au fost confruntate succesivele generații, rămâne „o învățătoare”, care trebuie consultată și ale cărei învățăminte trebuie respectate și urmate. Pentru fiecare dintre noi, oamenii, sfaturile ei sunt însemnate, dar cu atât mai mult la ea trebuie să recurgă marii decidenți ai societății umane, oamenii politici, cei cărora li se încredințează cârma. Din păcate, lucrurile nu stau chiar așa, învățămintele ei nu numai că nu sunt urmate, dar nici nu sunt cunoscute cel puțin. În învățământ, Istoriei a ajuns să i se acorde aproape un statut de dexteritate.

În privința securității naționale și a delicatei, dar esențiale, munci de informare, Istoria trebuie să fie o permanentă sfătuitoare. Eficiența oricărei acțiuni în acest domeniu presupune cunoașterea antecedentelor, a caracteristicilor și specificităților, altfel existând riscul lucrului în necunoscut. De asemenea, cursul Istoriei universale și, în primul rând, al Istoriei naționale cuprinde situații paralele

INFOSFERA

sau similare celei în cauză și, de asemenea, învățămintele rezultate. Totodată, Istoria deschide o fereastră spre o lume care nu mai este, dar care reprezintă motivații și antecedente care ne fac să înțelegem evoluții și mutații.

Dar Istoria este importantă și pentru rolul ei educativ și formativ patriotic. Ea ne arată că anumite etape dificile, cum ar fi crizele, nu sunt doar o caracteristică a timpurilor noastre, cu ele confruntându-se și înaintașii noștri, și că perioadele nefaste sunt urmate de altele fericite. Istoria este deci optimizantă! Ea contribuie la formarea cetățenilor, le oferă sinteza evoluțiilor anterioare și, mai ales, le impune sentimente de atașament față de patrie, asigurând mental o legătură cu trecutul și, prin aceasta, o mai clară înțelegere a problemelor prezentului și, mai ales, a celor ale viitorului.

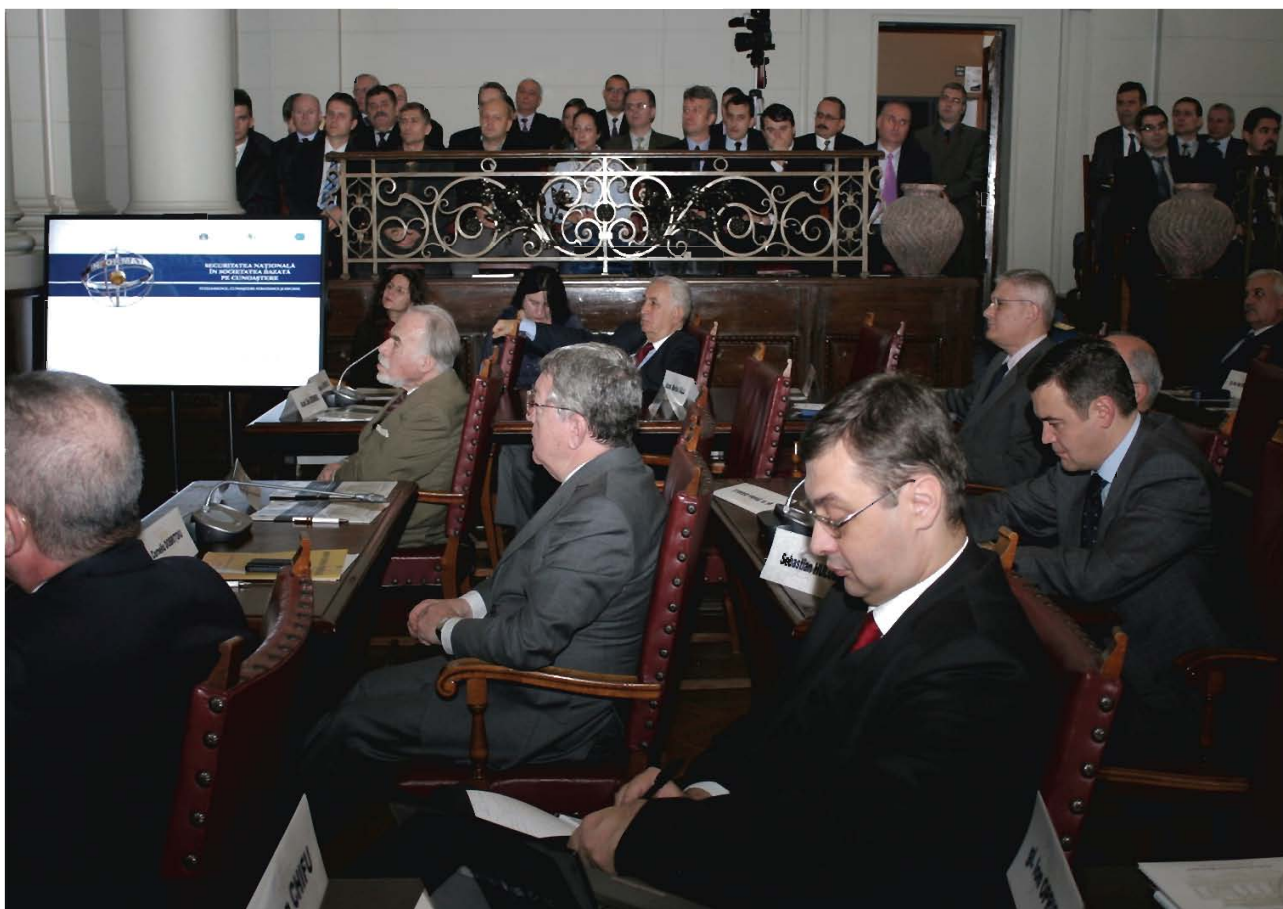
Înainte de toate, Istoria este un instrument eficient al cunoașterii și al mersului înainte, o auxiliară multiformă și o permanentă modalitate de desăvârșire a omului și, în același timp, o pârghie care poate ajuta în toate domeniile. Implicit, Istoria este o armă în complicatul proces al securității naționale, care trebuie folosită, ea oferind neconținute sugestii și soluții.

ABSENȚA VIZIUNII STRATEGICE ȘI PROVOCĂRILE PENTRU ANALIZA DE INTELLIGENCE. CAZUL „HOME GROWN TERRORISTS”

*Dr. Iulian CHIFU
Consilier Prezidențial pentru Afaceri Strategice
și Securitate Internațională*

Necesitatea unei Mari Strategii care să integreze componenta de Intelligence

Eșecurile din analiza de intelligence referitoare la 11 septembrie 2001 sau la prezența armelor de distrugere în masă în Irak au dus la formule de anchetă și evaluare, debriefing și investigare a cauzelor acestor erori pentru a identifica factorii care le-au determinat. Cazurile recente în avertizare și erorile de analiză prospectivă în cazul conflictului din Libia, dezvoltările din cadrul Primăverii Arabe sau impactul filmului „**Innocence of the Muslims**” reprezintă alte exemple de erori de interpretare, mergând până la eșecul analizei de intelligence în anticiparea acestor crize. În contextul recentelor dezbateri internaționale referitoare la veridicitatea datelor referitoare la programul nuclear iranian, este important să revedem lecțiile învățate din diferitele investigații

retroactive asupra cazurilor de eșecuri în analiza de intelligence pentru a evita pe viitor, pe cât posibil, judecăți neadecvate, eronate sau alterate în raport cu faptele ce se dezvoltă ulterior.

Un număr de cauze ale erorilor în analiza de intelligence au fost identificate în contextul unei abordări în sfera **psychology of intelligence failure**¹. Dar aceste erori pot fi cauzate de factori mai concreți precum **schimbarea naturii amenințării**². Între altele, **absența unei viziuni strategice** poate fi identificată ca principal factor generator de erori în analiza de intelligence, mai exact erori privind determinarea amenințărilor imediate, și, mai ales, a celor care se amplifică pe termen lung.

Una din cauzele eșecului în analiza de intelligence este faptul că analiștii sunt împărțiți între **necesitatea urmării evoluției trendurilor și apariției evenimentelor rare** (*black swan events*)³ în viitorul imediat, și **necesitatea unei viziuni strategice**⁴ oferite de politicieni pentru perspective prognozate de evoluție a lumii și ambițiile dezvoltate pe termen lung, pe de o parte și, pe de altă parte, urgența imediatului, respectiv nevoia de a soluționa un caz și o amenințare prezentă astăzi, acum, imediat. Solicitățile politicienilor pentru forțele de intelligence tactice, pentru rezultate imediate și palpabile, ce pot fi decontate și pot aduce beneficii imediat, prin prezentarea lor publică, induc presiuni și determină alegerea acestei variante⁵, în ciuda faptului că analiștii resimt nevoia abordărilor strategice.

În ciuda presiunii zilnice pentru abordarea operativă sau tactică a fiecărui caz în parte, este esențial să menținem **gândirea strategică drept prioritate** a analiștilor de intelligence pentru a evita eșecuri viitoare în înțelegerea contextului strategic al unui subiect sau altuia. Pentru a dezvolta judecăți clare și corecte cu acuratețe maximă, ca și evaluări în aceeași sferă, este necesară integrarea produselor de intelligence și a detaliilor tehnice într-un context spațial și temporal mai larg. Analiza strategică permite și abordarea mai clară și sigură a **factorului incertitudine**⁶, incluzând în analiză și factorul relativ la schimbarea naturii amenințării cu care ne confruntăm.

Însuși impactul tot mai prezent al factorului incertitudine, al transformării evenimentelor improbabile în formule tot mai prezente în realitate și a elementelor improbabile ale unei realități viitoare într-unele din ce în ce mai posibile, determină nevoia de a restructura strategiile și de a dezvolta **Mari Strategii**⁷ la nivel național, care să includă și să integreze strategii în diferite domenii pentru un management eficient al resurselor și eficiența susținerii mutuale ale diverselor domenii în care pot fi utilizate instrumente pentru a soluționa un caz sau altul. Politica externă, de securitate și apărare, intelligence-ul, instrumentele de cunoaștere prospectivă toate sunt natural integrate într-o asemenea **Mare Strategie**, despre care am pledat în cazul României de mai multă vreme⁸.

Evoluția lumii în ultimele decade și evoluția graduală spre formule multipolare (cu incertitudinile inerente acestei schimbări) au generat pentru fiecare țară, inclusiv România, nevoia

INFOSFERA

de a-și construi o Mare Strategie care să definească postura strategică a țării, nivelul de ambiție și mijloacele pe care le pune la dispoziție pentru a-și atinge scopurile. O astfel de Mare Strategie trebuie să includă o abordare temporală – o viziune profundă asupra evoluției pe termen lung a factorilor cu relevanță strategică și a evoluțiilor contextului internațional –, dar și o abordare integrată – care acoperă cel puțin componentele politicilor de apărare, securitate și politică externă.

Pentru că analiza strategică e nesigură - are în conținut multe clauze „dacă” și e marcată de complexitatea scenariilor și a formulelor prognozate de evoluție a diversilor factori implicați – și, mai ales, pentru că se raportează la un viitor care excede un mandat sau două – nivelul maximal al viziunii pragmatice a unui politician în funcție –, cel mai adesea **politicienii resping această nevoie** sau perspectiva alocării unor resurse în acest domeniu, pentru că pare a fi un lux sau are vocația ca mare parte a efortului produs să fie irelevant în timp. Practic, ajustările făcute prin revizuirii la intervale de timp ale unor schimbări majore alterează fundamental aceste perspective și ele nu se regăsesc ca scenariu în realitate, deci par a fi un efort inutil.

Nimic mai fals în acest sens. Nu se pot elabora mari proiecte fără o viziune pe termen lung și, oricât s-ar dovedi de eronată, e mai simplu de adaptat un scenariu gândit și gata elaborat decât să lucrezi fără nici un scenariu și să orbeci într-o evoluție browniană întâmplătoare⁹. Mai mult, în actualul context al crizei internaționale economice globale, investițiile și creditele nu pot fi accesate decât pe termen lung, iar o planificare a unui asemenea efort nu se poate face fără viziune integrată pe termen lung, respectiv fără o Mare Strategie. În caz contrar, investițiile de această natură sunt bani pierduți sau, în orice caz, utilizați inefficient.

Grupul Strategic Futures al National Intelligence Council (NIC) din Statele Unite este unul din exemplele care încearcă să anticipeze provocările viitorului pentru politicieni și decidenți, în așa fel încât să poată fi planificate resurse și să fie creat cadrul potrivit pentru ajustarea temelor imediate în contextul proiecțiilor pe termen lung. Exercițiul Global Trends al NIC – în prezent ajuns

la varianta „Global Trends 2030”¹⁰, recent lansat public – nu face altceva decât să încerce să deseneze acest viitor.

Există și alte variante în lume, însă ele pot avea și valoare de întrebuintare propagandistică sau de proiectare a viziunii proprii despre viitor pentru a genera, în consecință, politicile celor ce urmăresc această prognoză, deci devine un instrument de influențare a politicilor terților – este cazul elaborărilor din această sferă făcute de către „Grupul Valdai”, care încearcă să desemneze viitorul Rusiei în contextul aspirațiilor de redobândire a statutului de superputere și de refacere a spațiului post-sovietic integrat, deziderat anunțat de ultimele strategii publicate de către autoritățile ruse.

Cazul „Home Grown Terrorism”

Ideea deplasării liniilor de demarcație între prieteni și dușmani a creat multe controverse și dificultăți de abordare încă de acum 20 de ani, când Franța pare să fi fost primul stat care s-a confruntat cu această realitate, combinată cu presiunea teroristă. Am depășit realitățile momentelor inițiale de globalizare a ideilor, curentelor și modelelor de dezvoltare din teoria lui Arnold Toynbee¹¹, așa cum și teoria „ciocnirii civilizațiilor” a lui Samuel Huntington¹² pare extrem de depășită, odată ce liniile dintre civilizații sunt aici, în sânul societăților multiculturale ale orașelor și capitalelor occidentale.

Dominique Moisi a fost cel care a concluzionat că „geopolitica emoțiilor”¹³ s-a schimbat din formatele de pe hartă în cele din sufletele locuitorilor care s-au deplasat peste tot în lume, s-au stabilit și integrat, dar care păstrează rădăcina emoțiilor fundamentale asociate: **frica** occidentalilor de invazie și de pierdere a prim-planului și a modului de viață, a nivelului de trai; **umilința** resimțită de popoarele Orientului Mijlociu și lumii arabe, bogată în resurse și care nu a reușit nici să se organizeze, nici să răzbească, și dă vina pe Occident și pe foștii coloniști, atât pentru exploatarea resurselor la care ei nu aveau acces din lipsă de tehnologie, cât și pentru că li se blochează accesul la un statut pe care, altfel, îl consideră meritat; și **speranța** Extremului Orient și a Asiei profunde, în general, care sunt sărace, dar au forța de a trăi, de a se dezvolta, de a răzbi, fie că e situația chinezului mediu care aspiră la muncă și vârful societății sale, fie a indianului cu o pânză în jurul corpului, dar care are conștiința că poate să ajungă multimilionar în dolari într-o țară controversată și democratică, dar care are milioane de milionari în dolari.

În fapt, realitatea este cea a „**inamicului în cetate**”, liniile de demarcare nu mai sunt granițe clare sau frontiere geografice depărtate, ci se află în interiorul orașelor noastre, între diferitele persoane care trăiesc aici și care simt diferit, într-o **formulă multiculturală** luată odată ca model pentru a fi ulterior denunțată ca eșec al dezvoltării de către toți liderii occidentali europeni importanți. Statele Unite constituie excepția – deși și aici s-a demonstrat că inamicul din interior există și contribuie la provocările de natură teroristă la adresa propriului stat, unde trăiește de câteva generații.

Fenomenele radicalizării, convertirii, a auto-radicalizării în fața computerului și a **teroriștilor „crescuți acasă”** - fără a se fi deplasat în tabere sau teatre de luptă contra cruciaților” în apărarea adevăratei credințe, fără a fi profesat salafismul militant sau a se fi integrat în celulele jihadiste combatante, au luat amploare și-și arată zilnic fața. De la atentatele teroriste din Londra la atacurile în sânul bazelor americane de pregătire, unde soldați convertiți au încercat sau chiar au reușit atacuri la adresa foștilor lor tovarăși de arme, această realitate se conturează înfricoșător.

Nici experiența „**lupilor singuratici**”, acolo unde nu există conexiune internă cu sursele învățaturii islamice radicale sau a jihadismului profesat în unele moschei, nu este una liniștitoare. Tocmai de aceea aceste modele teoretice, desprinse din analiza și tentativa de a înțelege mecanismele psihologice aferente din experiențe petrecute în realitate, sunt necesare pentru a vedea unde mergem.

Au fost tentative de explicare ce au condus la cauze profunde, iar abordările prin care s-a încercat soluționarea rădăcinilor și cauzelor și nu tratarea efectelor au fost multiple¹⁴. „Primăvara arabă” și **retragerea sprijinului pentru dictaturile de dezvoltare**, atât în ajutor militar, cât și în

ajutor pentru dezvoltare, în tentativa de a face aceste state să-și gestioneze singure realitățile, a fost un astfel de pas.

Cu riscul sosirii la conducere a unor **guverne de factură islamistă**, acest fapt a ridicat – și se va vedea în timp și mai bine – presiunea pe guvernele occidentale, făcute responsabile de susținerea dictatorilor. Aceleași principii au făcut ca partidele islamiste să nu se dezvolte în mișcări contestatate teroriste, ci să intre în jocul politic și să se angajeze în competiția democratică. A fost o victorie a democrației, ne place sau nu, iar islamiștii moderați ai Frăției Musulmane, ca și partidele radicale salafiste au intrat în jocul politic și au acceptat lupta din Parlamente.

Nu e simplu de acceptat sau gestionat aceste realități, iar procesul de evoluție e complicat. În statele în care s-a produs revoluția arabă, jihadismul nu mai are aceeași notă de atractivitate pentru că nu el a determinat schimbarea de sistem și nici suma atentatelor teroriste, ci mișcările democratice și contestările pașnice în stradă au făcut acest lucru. Ele au eliminat dictatorii moșteniți din timpul Războiului Rece. E adevărat că în asemenea **state slabe**, neconstituite pe deplin, cu multiple **breșe de încredere** și în contextul continuării violențelor manifestate în stradă sub forma unor proteste față de sistemul imperfect instalat, a fost posibilă instalarea, în anumite zone ieșite de sub control, a taberelor jihadiste. Acolo s-au putut găsi arme din fostele regimuri date populației sau depozite tâlhărite ce au furnizat resurse de această factură jihadiștilor. Însă trendul e clar spre instalarea internă în sistemele democratice nou create a jocului politic ce include partidele islamiste.

Odată ce au pășit în arena politică, partidele islamiste se confruntă cu realitatea dificultăților guvernării. Se modelează prin actul politic și își folosesc resursele pe alte priorități decât planificarea atacurilor la adresa politicienilor. Și cele radicale se confruntă cu aceleași realități, iar **recursul la formulele islamiste ca soluții vor fi demitizate**. Și membrii partidelor radicale islamiste se vor confrunta cu dificultățile angrenării în lumea internațională și vor înțelege, pas cu pas, rezervele pe care le produc în cooperare, dar vor lua contact și cu problematicile reale, fapt ce va limita spiritul contestatar.

Iată însă că și dincolo de efectele secundare ale instalării mișcărilor terorist-jihadiste în zonele lipsite de control din **statele slabe sau statele eșuate** sau chiar în statele ce nu au reușit să dezvolte capacitatea administrativă de a-și controla teritoriul, mai ales în zona sahariană sau a frontierelor muntoase, greu de supravegheat, căutarea cauzelor nu a fost suficientă pentru a stopa mecanismul, iar noi pârgșii s-au dezvoltat chiar în sânul societăților occidentale. Iar cazul Brevik vine să arate că nu Islamul e singurul vinovat și că nu o religie sau alta determină asemenea excese. Totuși, cu rare excepții – inclusiv în Myanmar sau în Tibet, **radicalizarea rămâne, în cvasimajoritate, apanajul credincioșilor musulmani**.

Metode practice de reacție la cazurile *lone wolf*

În lipsa unor soluții complete, sau chiar și dacă unele au fost identificate, iar programe de deradicalizare sunt în curs în multe state – în special în Marea Britanie¹⁵ și în schimbul de experiență din cadrul NATO¹⁶ pe această temă – oamenii din sfera intelligence-ului sunt obligați să răspundă presiunilor politicienilor și ale populației astăzi, acum, imediat. Ori, un asemenea deziderat reclamă soluții imediate de altă factură, care abordează problematica efectelor, deci combaterea acțiunilor unor asemenea „home grown” teroriști.

Practic, la nivel tactic, nevoia de prevenire și de blocare a atacurilor de această factură au dus la elaborarea de strategii ce implică **controlul explozibililor improvizați (DEI) și infiltrarea pe contraintelligence a surselor potențiale de amenințare** la nivelul acesta. O asemenea perspectivă e eficientă, dar marcată de lipsă de sofisticare, o pregătire ce reclamă costuri semnificative și permite și ferestre de legalitate sau forțări ce pot da naștere la greșeli evidente.

Un caz recent a fost înregistrat când un terorist local – deși s-a vorbit de anumite legături cu un văr iranian ce făcea parte din Gardienii Revoluției – ar fi dorit să arunce în aer clădirea Trezoreriei americane. Atacatorul, un „*lone wolf*” radicalizat – dar cu relații speciale ce au permis interpretări diverse și implicații multiple – a fost capturat când a apăsător pe dispozitivul de lansare a exploziei, conectată la telefonul mobil. Explozibilul era fals, plasat teroristului de ocazie de către

agenți FBI. În mod formal, a fost o operațiune de livrare controlată a explozibilului unui doritor și care a identificat foarte clar și a permis obținerea tuturor probelor împotriva celui ce urma să săvârșească o operațiune teroristă împotriva statului american.

Cazul ridică întrebări multiple analiștilor. **Cât de radicalizat era, în fapt, cetățeanul american?** Până unde trebuia mers cu acțiunea pentru a deveni o probă concludentă? Nu era un pericol să fie lăsat până la apăsarea butonului doar de dragul de a avea probe suficiente, în condițiile în care mașina cu explozibil se afla în fața clădirii, în apropierea Casei Albe? Cât a însemnat încurajare și susținere dincolo de propria opțiune și propriul imbold, încurajarea și susținerea obținută de prezența unui adjuvant - ofițer sub acoperire? Cât e întinderea propriei acțiuni și voințe, de unde această situație „montată” a fost cea care a condus acțiunea mai departe? Dacă nu avea acest ajutor ar fi continuat sau s-ar fi oprit? Sau dacă s-ar fi oprit din proprie voință din desfășurarea și aplicarea planului, ce ar fi garantat că nu ar fi revenit cu altă ocazie și ar fi desăvârșit acțiunea, dacă rămânea liber? Întrebări ce se constituie în tot atâtea **probleme morale și juridice**.

Nu discutăm cazul particular, dar subiectul rămâne. Serviciile de intelligence acționează cât de bine pot, cu soluții operaționale sau la nivel tactic, în funcție de caz. Nu este totuși de ignorat **riscul calificării, astfel, a unei generații de teroriști**, prin faptul că, de exemplu, o instanță ar considera că acțiunea unui ofițer acoperit ar fi fost determinantă pentru a declanșa dorința de a trece la acțiune a persoanei, a-i determina declicul care să facă trecerea de la voința de a face un act la acțiunea propriu zisă. Și atunci, și în lipsa acțiunii reale, a exploziei care ar fi adus victime, să nu ducă la eliberarea persoanei care, odată învățat circuitul, să-și concretizeze mai departe planurile și, de data aceasta, chiar să ducă la bun sfârșit un atac, utilizând și sprijinul dobândit de la ofițerii acoperiți care „l-au ajutat” și l-au instruit acolo unde-i lipseau cunoștințele.

Aici este vorba și despre o serie de elemente legale la **limită**, al unor elemente de **natură morală discutabile**, în condițiile în care e greu de făcut deosebirea între ce a dorit și ce a vrut cu adevărat personajul, cât era de decis să ducă la bun sfârșit acțiunea, și de unde „sprijinul” dobândit a jucat un rol crucial. Aceste evaluări, chiar în condițiile condamnării presupusului autor, pot ridica semne de întrebare dacă nu cumva abordarea, care e eficace și a dat rezultate, în sensul că explozia nu s-a mai produs, nu este o **soluție pe termen lung**, nu e o soluție sustenabilă la problematica de această factură, ci doar un paleativ costisitor și consumator de resurse ce rezolvă problema imediată, nu și pe cea reală, în timp, tocmai din absența unei proiecții și gândiri strategice a subiectului.

Poate că, dacă e să vorbim despre cazul în speță, abordarea e nefericită, SUA fiind unul din statele care investește în gândire strategică, evaluarea cauzelor și angajarea de programe. Mai mult, dezbateră juridică și morală, dincolo de nivelul spațiului public, este făcută în profunzime, iar studiile în materie sunt necruțătoare. Dar și aici, ca și în alte cazuri, abordarea reclamă **soluții de natură strategică**, cu un conținut major de responsabilitate și alegere politică transpartinică, o alegere care presupune **modificări în nivelul de ambiție și în acceptabilitatea unui grad de risc superior** pentru cetățeni, pentru a **menține gradul de libertate și nivelul de democrație** pe care îl reclamă societatea cu care ne-am obișnuit înainte de 11 septembrie 2001 și de valul de impact al terorismului.

Abordarea reclamă **studii profunde asupra motivațiilor teroriștilor** – există asemenea studii – dar și abordarea acestor **motive fundamentale la nivel global, acceptarea unor limitări ale politicilor externe ale statelor sau revizuirea unor asemenea politici**, cu acceptarea costurilor modificărilor, pentru a soluționa o astfel de problemă pe termen lung. Tematica aferentă **conflictului de valori**¹⁷ - a accepta astăzi limitări ale suveranității prin limitarea tipului de acțiuni de politică externă pentru a menține, în viitor, modul de viață democratic și a diminua drastic fenomenul terorist - nu e cea mai la îndemână pentru dezbateră publică în societățile noastre actuale, sub presiunea evenimentelor tragice ce au loc zi de zi, și nici politicienii nu-și pot asuma asemenea riscuri, în fuga lor după **rezultate imediate**, care să le garanteze elemente concrete de prezentat populației pentru a obține mandatul următor.

Evaluarea la nivel strategic devine însă **obligatorie** pentru fiecare țară în parte, pentru că soluțiile individuale sau **procedurile învățate din bunele practici anterioare nu rezolvă definitiv**

problema, ci sunt primele care pot determina **efecte secundare** care nasc noile **crize ale viitorului prin efectele în timp pe care le determină**. Este o gândire ce ține, firește, de decizia la nivel național, dar noi am pledat și pledăm constant **pentru elaborarea unei Mari Strategii a României**¹⁸. Această necesitate ține tot mai mult de **saltul pe care-l așteptăm la o guvernare globală**, iar acest pas are o **perspectivă mult mai îndepărtată**, o perspectivă de măcar două decade care ne dă vreme să ne concepem propria perspectivă în terțe domenii pentru a putea să plasăm și noi câteva elemente de interes în perspectiva acestei realități. În absența unei Mari Strategii, suntem obiecte și nu subiecți ai globalizării, nu putem decât să ne pliem la evenimentele care se vor desfășura în jurul nostru, fără a le putea anticipa și pregăti din timp.

¹ Gregory F. Treverton, Jeremy J. Ghez, *Making Strategic Analysis Matter*, Raport pentru National Intelligence Council, Rand Corporation, 2012, Conference proceedings, p.ix.

² *Idem*.

³ Nassim Nicholas Taleb, *The Black Swan. The Impact of the Highly Improbable*, Random House Trade Papers, New York, 2010.

⁴ Gregory F. Treverton, „Estimating Beyond the Cold War”, *Defense Intelligence Journal*, vol.3, no.2, Fall 1994.

⁵ Gregory F. Treverton, Jeremy J. Ghez, *op. cit.*, p.3, Table 1.1.

⁶ Joshua Cooper Ramo, *The Age of Unthinkable. Why the World Disorder Constantly Surprises Us*, Little, Brown and Co., 2012.

⁷ Louis J. Halle, *The Elements of International Strategy* (Lanham, MD: University Press of America, 1984), p.15; Athanassios G. Platias, Constantinos Koliopoulos, *Thucydides on Strategy. Grand Strategies in the Peloponnesian War and their Relevance Today*, Columbia University Press, New York, 2010.

⁸ Iulian Chifu, „Nevoia de a reveni la fundamentele marii politici: Marea Strategie a României”, revista *Infosfera*, anul IV, nr.2/2012, pp. 3-15.

⁹ David T. Moore, „Critical Thinking and Intelligence Analysis”, Ocasional Paper, number fourteen, Joint Military Intelligence, College, Washington DC, 2006.

¹⁰ *** *Global Trends 2030: Alternative Worlds*, The National Intelligence Council, decembrie 2012, www.dni.gov/nic/globaltrends.

¹¹ Arnold J. Toynbee, *Studiu asupra istoriei*, Editura Humanitas, București, 1997.

¹² Samuel Huntington, *Ciocrnirea civilizațiilor*, Editura Antet, București, 1997.

¹³ Dominique Moïsi, „The Clash of Emotions”, *Foreign Affairs*, January/February 2007; Iulian Chifu, *Religion and Conflict. Violence and Radicalization in the Black Sea area în Strategic Knowledge in the Wider Black Sea Area*, coord. George Cristian Maior, Sergei Konoplyov, Harvard Kennedy School, Editura RAO, 2011, pp.206-227.

¹⁴ Mary Sharpe, *Suicide Bombers: The Psychological, Religious and Other Imperatives*, IOS Press, Amsterdam, 2006; Iulian Chifu, Oana Popescu, Bogdan Nedea, *Religion and Conflict. Radicalisation and Violence in the Wider Black Sea Region*, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale a Academiei Române, București, 2012.

¹⁵ Mary Sharpe, *op. cit.*

¹⁶ *Idem*. Vezi și Iulian Chifu, „Influence of Religious Extremism on the Stability and Security of Democratic Societies in the Balkans” in *Evolving Asymmetric Threats in the Balkans*. Edited by Sorin Butiri, Dusan Mihailovic. NATO Science for Peace and Security Series. IOS Press, 2011, pp37-54; Iulian Chifu, „Religion and Conflict: Radicalism and Violence in the North Caucasus”, *Turkish Policy Quarterly. NATO's Future in Turkey's Neighborhood*, vol. 10, 2011, pp 121 – 13; Iulian Chifu, „Geopolitica emoțiilor. Cum devine religia sursa unui conflict”, revista *Infosfera*, nr. 3/2011, pp 28-39.

¹⁷ Eric Stern, *Crisis Decision making: A Cognitive-Institutional Approach*, Swedish National Defense College, Stockholm, 2003, p.60.

¹⁸ Iulian Chifu, „Nevoia de a reveni la fundamentele marii politici: Marea Strategie a României”, revista *Infosfera*, anul IV, nr.2/2012, pp. 3-15.

SOCIETATEA BAZATĂ PE CUNOAȘTERE: OPORTUNITĂȚI ȘI PROVOCĂRI PENTRU ACTIVITATEA DE INTELLIGENCE

Teodor Viorel MELEȘCANU
Directorul Serviciului de Informații Externe

În 1899, Charles H. Duell, reprezentant al Biroului pentru Brevete din SUA (*Commissioner of the US Office of Patents*) declara că „*tot ce poate fi inventat a fost inventat*”. După mai mult de un secol, ne aflăm încă în plină expansiune tehnologică, după cum puncta Bill Gates: „*Niciodată în istorie inovarea nu a oferit promisiunea a atât de mult, pentru atât de mulți, într-un timp atât de scurt*”, iar ritmul exponențial în care s-a progresat în ultimele decenii a modificat structural societatea în care trăim. În prezent, suntem mai preocupați de idei decât de lucruri, conștienți că principalul „bun” sau „marfă” care circulă este cunoașterea, iar toate activitățile care aduc plus-valoare se bazează, în primul rând, pe cunoaștere.

Care este rolul unui serviciu de intelligence în această societate bazată pe cunoaștere? În primul rând, un serviciu de informații acționează și informează pentru a evita surpriza strategică și, astfel, menține riscurile pentru cetățeni la un nivel cât mai scăzut. Un serviciu de intelligence trebuie să furnizeze „cunoașterea care acționează”, acele informații pe care decidentul politic le poate transpune în acțiuni, în fundamente pentru politici publice. Dincolo de utilitatea tactică, o informație oferită beneficiarului este plasată într-un context: pentru ca statul să poată răspunde

adecvat amenințărilor, riscurilor, dar și oportunităților, produsul de intelligence trebuie să ajute decidentul politic să înțeleagă situații fluide, greu predictibile și, mai ales, să sesizeze complexitatea efectelor posibile ale unor evenimente. Parafrazându-l pe Albert Einstein, „*Oricine poate să știe. Esența este să înțelegi*”.

Asistăm la o epuizare digitală, în care informații personale privind comportamentele, preferințele, interacțiunile indivizilor sunt prezente pe Internet, aproape în timp real, iar globalizarea comunicării și rapiditatea cu care circulă datele fac ca miza să nu mai fie obținerea de informații, ci interpretarea lor și conferirea unor semnificații utile.

Plecând de la premisa că o societate în care cunoașterea este resursa-cheie, iar utilizarea informației este principalul factor care conduce la crearea bunăstării, se poate afirma că cetățenii sunt mai bine educați. Pentru un serviciu de informații acest lucru înseamnă că societatea înțelege mai bine amenințările la care trebuie să răspundă.

Societatea bazată pe cunoaștere permite inter-conectivitatea rețelelor. Pentru combaterea amenințărilor de orice tip este utilă crearea unor rețele de cunoaștere pe mai multe niveluri de expertiză și printr-o abordare multidisciplinară, mai ales în contextul declanșării unor crize (în special a celor determinate de evenimente de tip „lebăda neagră”, cu impact mare și predictibilitate scăzută). În acest context, mediul academic a dobândit o importanță tot mai mare în filtrarea informațiilor și semnalarea amenințărilor emergente, contribuind la eficientizarea utilizării resurselor de către instituții.

Un studiu recent realizat sub egida Chatham House¹ privind evenimentele cu probabilitate redusă și impact ridicat (ex. erupția vulcanului din Islanda) concluzionează că explicațiile științifice pot contribui la evaluarea riscurilor de către populație și la diminuarea incertitudinilor generate, uneori, de media/rețele sociale. În consecință, arată studiul, ar fi oportună crearea unor centre independente online care să comunice și să actualizeze riscurile și informațiile științifice pe timp de criză. Centrele ar putea fi înființate de guverne și conectate la principalele instituții de știință care pot juca un rol important în situații de criză.

În prezent, serviciile de informații testează programe de „outreach”, prin care se urmărește stabilirea de relații cu diverse medii de cercetare, respectiv accesarea multisectorială de expertiză pentru obținerea de noi perspective utile susținerii intereselor de securitate națională. De asemenea, se dezvoltă activitatea de tip „crowd-sourcing”, inclusiv prin participarea mediului academic și de afaceri.

În îndeplinirea sarcinilor sale, un serviciu de intelligence se confruntă cu mai multe **provocări**, specifice activității de acest tip în societatea bazată pe cunoaștere:

a) Apariția unor noi amenințări. În condițiile în care asistăm la creșterea profilului formelor alternative de guvernare și a prezenței actorilor non-statali relevanți pe scena internațională, vechile repere s-au estompat, fiind necesară schimbarea mentalității din timpul Războiului Rece și reevaluarea riscurilor pentru securitatea națională și globală. Sfera de interes pentru securitatea națională s-a extins pentru a include o serie de problematici non-tradiționale interconectate. Progresul științific rapid nu a coincis de fiecare dată cu o conștientizare de către decidenții politici a efectelor secundare sau a dublei utilizări din unele domenii (ex. nanotehnologie, biotehnologie, inteligența artificială), în condițiile în care dubla utilizare ar putea dobândi alt sens: utilizarea de către stat și de către grupările de crimă organizată. Noile tehnologii sunt dezvoltate de un număr mare de actori, cei mai mulți non-statali (mediile privat, academic, dar și grupări cu nivel crescut de risc în plan securitar).

b) Liberalizarea accesului anonim la informație. În aceeași măsură în care ofițerii de intelligence, cercetătorii și jurnaliștii au acces la informațiile care circulă liber în mediul virtual, teroriștii pot exploata facilitatea cu care date sensibile se regăsesc pe Internet. Astfel, pentru pregătirea unor atentate pot, de exemplu, culege informații prin aplicații de tip Google Earth, care permit realizarea unor exerciții de recunoaștere fără costuri. De asemenea, existența unor site-uri de tipul *Do It Yourself* deschide accesul la informații despre modul de fabricare a unor categorii de armament, inclusiv biologic.

Libera circulație a informației pe canale academice și în medii de experți permite inclusiv intensificarea activității de spionaj economic, alimentat de „explozia” științifico-tehnologică și dificultatea protejării proprietății intelectuale și a expertizei. Din păcate, există posibilitatea ca atenția celor interesați să obțină și să utilizeze rezultate ale cercetării științifice să se concentreze asupra mediilor universitare și de cercetare cu sisteme de securitate mai laxe sau mai ușor de penetrat decât mediile guvernamentale și corporatiste. Pericolul este potențat de dezvoltarea tehnologiei informației, care elimină necesitatea contactului fizic și oferă multiple modalități de obținere a informațiilor (ex. *spear phishing*: trimiterea de mesaje provenind aparent de la surse de încredere către ținte special selectate, în scop de spionaj).

Amenințarea decurge inclusiv din redefinirea completă a scalei de cuantificare: mobilizarea unor resurse masive nu mai reprezintă o problemă atunci când sarcinile sunt distribuite unui număr mare de persoane legate în rețea prin Internet. În consecință, un serviciu de intelligence se confruntă cu un inamic anonim, bine instruit și numeros.

Concluzii

Securizarea și gestionarea în siguranță a datelor reprezintă un mod de răspuns necesar pentru reducerea vulnerabilităților create de dependența - în creștere - de informații, tehnologii, rețele de comunicații care caracterizează societatea cunoașterii. Acesta este un pas important și pentru consolidarea încrederii, fără de care societatea cunoașterii nu se poate dezvolta în parametri optimi și, în particular, nu poate valorifica toate oportunitățile economico-sociale.

Într-un mediu contemporan dinamic, cunoașterea acumulată de către corporații, think-tank-uri, domeniul academic și societatea civilă trebuie utilizată și integrată în procesul de elaborare a evaluării strategice de intelligence. Nu în ultimul rând, mediul academic poate contribui - alături de serviciile de informații - la consolidarea culturii de securitate la nivelul publicului și la responsabilizarea acestuia/creșterea nivelului de conștientizare a riscurilor și de acțiune civică.

¹ „Preparing for High-impact, Low-probability Events. Lessons from Eyjafjallajokull”, ianuarie 2012.

ȘCOALA ROMÂNEASCĂ DE INTELLIGENCE - ÎNTRE MIMETISM, IDENTITATE ȘI CUNOAȘTERE

*General de brigadă Ion GROSU
Adjunct al Directorului Serviciului Român de Informații*

Introducere

Conferința organizată de către Direcția Generală de Informații a Apărării în parteneriat cu Academia Română constituie un eveniment de înaltă ținută academică și un prilej de reflecție asupra problematicii de securitate națională. Astfel de evenimente denotă legătura intrinsecă dintre mediul academic și zona de intelligence în ceea ce numim „societatea cunoașterii”.

Este cunoscut faptul că la nivelul Serviciului Român de Informații se acordă o atenție deosebită conexiunii cu mediul academic, în condițiile în care apreciem că evoluția și dezvoltarea instituțională nu pot avea loc în afara unei cooperări solide și optime cu bazinul de resurse conceptuale reprezentat de zona academică.

Consider, în acest context, că fiecare eveniment dedicat problematicii de intelligence care aduce laolaltă reprezentanți ai instituțiilor de profil și ai mediului academic reprezintă un pas înainte

către crearea unei accepțiuni comune la nivel instituțional, dar și societal, asupra culturii de securitate și a nevoii de cunoaștere prin asigurarea unui proces decizional optim la nivel național.

Referindu-mă la „societatea bazată pe cunoaștere”, conform propriei înțelegeri, pe termen lung, aceasta se poate concretiza prin consolidarea unor „noduri de cunoaștere” legate într-o „rețea națională a cunoașterii”. Din multiple cauze subiective și obiective îmi este greu să anticipez o societate în care cunoașterea să fie uniform și optim distribuită în rândul întregii populații.

I. Învățare, identitate și cunoaștere

Având în vedere cadrul deosebit în care are loc această discuție, încep prin a mă referi la procesul de „învățare” în sine. Acesta trebuie să fie în egală măsură orientat către exterior, dar și parte a unui proces de introspecție instituțională și societală. Este normal, firesc și de dorit să fim racordați și ancorați la evoluțiile mediului extern de intelligence – în acest domeniu nu se poate vorbi despre insularizare, având în vedere mai ales actuala arhitectură de securitate. Aici, însă, procesul de învățare și de însușire a unor cunoștințe poate primi două valențe. Putem încerca să memorăm și să repetăm experiențe exterioare sau putem învăța din acestea și să le trecem prin filtrul propriei experiențe și a propriei cunoașteri.

În acest context, un rol deosebit îl joacă identitatea fiecărei entități, fie că ne referim la o instituție a statului, o companie din mediul privat, la societate în ansamblu sau chiar la stat în sine.

Cel puțin, în instituția pe care o reprezint am trasat acum șase ani un parcurs – am schițat o viziune – pe care îl consider valid și astăzi. Iar traiectoria optimă spre transformare, pe termen lung și mediu, are următoarele puncte obligatorii de trecere: de la informații la intelligence (este un barbarism, dar constituie un concept mult mai apropiat de „puterea intelectuală” instituțională), apoi la cunoaștere și, punctul de impact, înțelepciune. Obiectivul dezirabil, în viitor, ar fi să putem discuta în mod natural despre un Serviciu Român de Înțelepciune. Un concept de etapă, care este în proces intern de dezbatere, fiind împrumutat de la alte școli de gândire, este cel de „smart intelligence”.

Revenind, de ce o referire la identitate?

În primul rând, este necesară o scurtă incursiune specifică domeniului intelligence. În mod uzual, identificăm trei niveluri de abstractizare a informației pornind de la forme neprocesate și până la produsele finite: date, informații și intelligence. Datele reprezintă materia primă a procesului, informațiile sunt date organizate și corelate în raport cu un scop bine definit, în timp ce prin intelligence înțelegem informațiile trecute printr-un proces de analiză, ce poate fi înțeles ca un filtru intelectual pentru conferirea unei utilități produselor informaționale.

Nu mă refer întâmplător la termenul de „utilitate” pentru că drumul procesului informațional nu se termină la intelligence. Formele teoretice de abstractizare a nivelurilor de existență a informației într-o reprezentare ierarhică prevăd, ca nivel superior de rafinare cognitivă, palierul „înțelepciunii”. Înțelepciunea reprezintă atributul exclusiv al oamenilor (capacitatea) de a utiliza cunoașterea pentru realizarea unui scop. Atunci când scopul este reprezentat prin obiective strategice și interese naționale, legătura dintre furnizor și beneficiar se realizează la un nivel superior, creator de cunoaștere strategică pentru securitatea națională.

Utilitatea produselor informaționale este de a contribui la realizarea cunoașterii exprimată sub forma unor judecăți obiective, de valoare, necesare beneficiarilor pentru luarea de decizii înțelepte. Acesta este, printre altele, argumentul pentru susținerea importanței migrării cunoașterii în exteriorul serviciilor de informații, asigurând-se astfel accesul la un tip inestimabil de resurse intangibile ale națiunii.

II. Școala românească de intelligence

În preluarea unui *ethos* de intelligence extern este necesar un proces continuu de reflecție care este în măsură să facă diferența dintre mimetism și învățare, dintre însușirea abstractă a unor concepte și utilizarea concretă – adaptată la realitățile naționale – a cunoașterii. Avem aceleași

realități imediate, valențe globale și, mai ales, resurse? Poate avem nevoie de noi capacități. Sau, poate, avem nevoie de un „inventar” realist și pragmatic al celor deja existente și de o optimizare a utilizării acestora. Investim în capacități noi de intelligence sau devenim mai buni în zonele în care, oricum, avem cunoaștere și expertiză?

Pornind de la aceste întrebări, consider că un prim răspuns îl poate constitui crearea unei școli românești de gândire în domeniul securității / intelligence. Prin intermediul acestei școli de gândire, fiecare tip de cunoaștere poate fi dezvoltat și susținut în interiorul comunității profesionale, prin crearea unui corp comun de cunoștințe și abilități de specialitate sau expertiză în domeniul securității/intelligence.

Pentru a putea vorbi despre o școală românească de intelligence este necesar, în primul rând, să existe o înțelegere comună la nivelul tuturor instituțiilor implicate în problematica de intelligence. Mai departe, pentru a putea vorbi despre cunoaștere, această înțelegere comună este necesară la nivelul întregii societăți.

Totodată, este primordială realizarea și consolidarea legăturii dintre mediul academic și zona de intelligence sau, în alți termeni, între teorie și practică. Pe acest fond, aș vrea să-mi permiteți câteva considerații pe marginea unui element pe care îl consider primordial pentru succesul acestui deziderat, respectiv clivajul major dintre teorie și practică în domeniul securității naționale.

Persistența acestui decalaj afectează probabil cea mai importantă valoare adăugată a conceptelor, reprezentată de dezvoltarea de cunoștințe care să poată fi valorizate (transpuse) în aptitudini pentru a fi integrate ulterior în competențe ale profesioniștilor lumii serviciilor de informații.

Înțelegerea în acest mod a relației dintre teorie și practică produce îngrijorări determinate de faptul că rezultatele cercetării academice sunt foarte puțin utile practicienilor, cu atât mai mult cu

cât sunt formulate într-un limbaj abstract în raport cu nivelul de așteptare și chiar de înțelegere al profesioniștilor care își desfășoară activitatea în „iarbă”.

În acest fel, se produce un efect paradoxal indus de cercetare, asumată ca motor al dezvoltării organizației de securitate/intelligence, prin crearea de bariere de comunicare ce îngreunează înțelegerea fenomenelor, necesară pentru ca organizația să poată ține pasul cu dinamica schimbărilor mediului de securitate. Acest efect este amplificat de faptul că timpul este critic pentru construirea relațiilor de încredere și de învățare în rândul cercetătorilor și practicienilor, dacă ținem cont de dinamica activității de securitate/intelligence.

O altă abordare a relației dintre teorie și practică percepe cunoașterea teoretică și pe cea practică ca tipuri distincte de cunoaștere. Fiecare din acestea răspunde unor așteptări diferite, dar fără a se situa pe poziții antagonice, ci mai degrabă într-o complementaritate cognitivă necesară dezvoltării cunoașterii problematice de securitate națională.

III. Concluzii

Beneficiile unei școli românești de intelligence depășesc cu mult granițele profesiei. Asigurarea cunoașterii la nivel societal și, implicit, în sprijinul unui proces decizional înțelept constituie o condiție primordială pentru dezvoltare, într-o perioadă în care competiția pentru resurse are valențe din ce în ce mai dramatice.

În condițiile în care, așa cum afirmam mai sus, cunoașterea este o condiție a înțelepciunii ca act decizional, aceasta nu poate fi abordată într-un cadru care să facă abstracție de istorie, tradiție, cultură – într-un cuvânt, de identitate. Iar acest aspect transcende domeniul intelligence.

Totodată, unul dintre principalele câștiguri se va manifesta în dimensiunea culturii de securitate de la nivelul societății. Iar acesta este un adevăr valabil pentru democrațiile tinere obligate să gestioneze, încă, efectele unui trecut încărcat de emoții colective.

GESTIONAREA RISCULUI ATACURILOR CIBERNETICE LA NIVEL INTERNAȚIONAL. OPȚIUNI ȘI CONTRIBUȚII ROMÂNEȘTI

Bogdan Lucian AURESCU
Secretar de stat pentru afaceri strategice
Ministerul Afacerilor Externe

Felicit inițiativa organizării acestei dezbateri, foarte inspirată atât ca temă, cât și ca moment al organizării sale. Europa, și o semnificativă parte a mapamondului, traversează o perioadă plină de provocări. Ne aflăm în fața unor decizii strategice, care reprezintă fundamentul unor abordări pe termen lung, necesare nu doar pentru a depăși circumstanțele crizei actuale, dar mai ales pentru a ne consolida viitorul.

La nivelul NATO și al Uniunii Europene (UE), organizațiile în interiorul cărora România își definește politica de securitate, este utilizat un concept multidimensional și integrat de securitate. Acest concept include dimensiunile politico-militară, economică și umană ale securității având în vedere instrumente dintr-un spectru variat, flexibile și versatile, eficiente și adaptate riscurilor neconvenționale/non-tradiționale.

România a fost și rămâne un contributor important atât pe palierul conceptual, cât și pe cel operațional la îndeplinirea obiectivelor NATO și UE. Probabil cel mai recent și cunoscut exemplu în acest sens îl constituie proiectul Aliat de edificare a unui sistem NATO de apărare antirachetă, la care țara noastră are un aport semnificativ prin Baza militară de la Deveselu. Fiind vorba despre o capacitate asumată colectiv, apărarea antirachetă reprezintă mai mult decât un simplu sistem de apărare, este un angajament politic care ilustrează validitatea principiului solidarității Aliate. Similar, România și-a consolidat profilul de contributor constant și fiabil și la nivelul UE, fiind un participant activ la Politica UE de Securitate și Apărare Comună/PSAC. În acest caz, România ocupă un loc onorabil între statele membre UE din perspectiva contribuției cu forțe civil-militare la operațiunile de gestionare a crizelor și, în plus, are o contribuție concretă la procesul de revizuire a Strategiei Europene de Securitate.

Doamnelor și domnilor,

Fără ca riscurile și amenințările convenționale să fi dispărut, așa cum a arătat războiul din Georgia din august 2008, asistăm, în prezent, la emergența, într-o măsură mai mare decât înainte, a riscurilor și amenințărilor de tip neconvențional: terorism, proliferare, trafic ilegal, atacuri cibernetice. Statele și organizațiile internaționale au dezvoltat, în diferite măsuri, abordări axate pe cooperare internațională și multilaterală, de natură să permită reacția cu succes la astfel de provocări.

Unul dintre cele mai recente exemple de cooperare aprofundată în domeniul apărării între Aliți îl reprezintă dezvoltarea capacității în domeniul securității cibernetice. Spațiul virtual este, în prezent, unul dintre cele mai semnificative medii, în cadrul căruia miliarde de oameni se informează, comunică, lucrează și își petrec o semnificativă parte a timpului.

Ascensiunea spațiului virtual și ponderea crescândă a acestuia în viața de zi cu zi înlesnesc contactele dintre oameni, instituții și companii, contribuind direct la dezvoltarea societății moderne. Totodată, spațiul virtual oferă cea mai practică și mai rapidă oportunitate pentru promovarea ideilor democratice, pentru apărarea drepturilor omului și pentru realizarea aspirațiilor de libertate și prosperitate. De aceea, utilizarea spațiului virtual de către regimuri sau grupări nedemocratice și autoritariste reprezintă o amenințare reală la adresa libertății de exprimare și de asociere a cetățenilor din statele democratice și nu numai. Este vital ca spațiul virtual să rămână atât unul deschis pentru circulația ideilor și a informațiilor la nivelul individual al utilizatorului civil, cât și o platformă sigură pentru desfășurarea liberă a activităților administrativ-politice și economice la nivelul statelor.

Amenințările cibernetice au potențialul de a afecta infrastructurile vitale ale unor state, constituind provocări directe pentru securitatea națională. Efectele disruptive ale unor astfel de atacuri reprezintă o provocare majoră pentru securitatea, stabilitatea și competitivitatea statelor. Aceste realități au condus la o conștientizare crescută a relevanței securității cibernetice, atât la nivelul statelor, cât și la cel al organizațiilor internaționale.

Agresiunea cibernetică este o agresiune invizibilă, furtivă, ne-evidentă. Nu implică tancuri, avioane sau trupe de ocupație. Este însă dincolo de orice controversă că efectele sale pot fi la fel de disruptive. Pentru atacator, opțiunea prezintă avantajele asimetriei și ale anonimatului. De fapt, până în prezent, principala provocare în acest domeniu este aceea a identificării inițiatorului atacului.

Din experiența împărtășită la nivelul Alianței Nord-Atlantice, se evidențiază că cei mai periculoși actori în domeniul criminalității cibernetice rămân statele. Deși capacitățile rețelelor criminale și teroriste continuă să se dezvolte, operațiile elaborate de spionaj și sabotaj sunt în continuare dependente de un nivel ridicat de tehnologie, resurse și expertiză de care dispun, în prezent, doar statele.

Mulți actori investesc deja masiv în dezvoltarea unor capacități cibernetice care pot fi folosite pentru scopuri militare. Se poate spune că există deja o „cursă a înarmării digitale”, aceasta fiind stimulată de avantajele directe ale investiției în acest domeniu: asimetric, necostisitor, precis, supraveghere nedetectabilă, avantajul anonimatului și al inițiativei.

Nu în ultimul rând, nu există o formă eficientă de descurajare, principalele probleme fiind ridicate de identificarea atacatorului și de încadrarea agresiunii cibernetice în cadrul actual de drept internațional.

Caracterul tot mai complex al amenințărilor cibernetice, precum și diversitatea surselor unor astfel de atacuri au determinat, în cadrul NATO, o abordare ambițioasă cu privire la rolul acestei organizații în domeniul apărării cibernetice, Alianța fiind una dintre primele organizații care a dezvoltat un răspuns coerent în fața acestor amenințări. În fapt, după atacurile cibernetice asupra Estoniei din primăvara 2007, în declarația Summit-ului NATO de la București, aprilie 2008, șefii de state și de guvern aliați și-au asumat dezvoltarea unui pachet de securitate cibernetic. Într-o primă etapă, acesta s-a materializat prin înființarea Centrului de Excelență aliat pentru Apărarea Comună Cibernetică de la Talinn, Estonia.

În 2010, la Summit-ul de la Lisabona a fost aprobat Noul Concept Strategic care evidențiază atacurile cibernetice ca fiind una din principalele amenințări la adresa securității Alianței și a membrilor săi. Cu același prilej s-a luat decizia de a dezvolta capacitatea NATO de prevenire, detectare, apărare și recuperare în urma unor atacuri cibernetice asupra sistemelor informaționale și de comunicații Aliate, precum și a celor de importanță vitală pentru statele membre. Anul 2011 marchează adoptarea Politicii NATO de apărare cibernetică și a Planului de Acțiune, care stipulează caracterul strict defensiv al răspunsurilor NATO la atacuri cibernetice. Principala responsabilitate a NATO în domeniul securității cibernetice o va constitui de acum înainte protecția infrastructurii critice informatice și de comunicații.

Summit-ul NATO de la Chicago, din mai 2012, a readus în atenție preocuparea Alianței pentru creșterea semnificativă a atacurilor cibernetice cu un nivel sporit de complexitate, fiind reconfirmat angajamentul Aliat privind securitatea spațiului cibernetic.

Doresc să subliniez că România rămâne implicată în identificarea și furnizarea de capacități naționale de apărare cibernetică, care să consolideze colaborarea și interoperabilitatea Alianței, inclusiv prin intermediul proceselor NATO de planificare a apărării.

La nivelul Uniunii Europene, criminalitatea în domeniul cibernetic este menționată în mod explicit ca infracțiune în Tratatul de la Lisabona, articolul 83. În prezent a fost inițiat un proces cuprinzător de actualizare a instrumentarului de care dispune UE pentru a combate amenințările cibernetice. Printre acestea se numără Programul Stockholm de definire a cadrului de cooperare în interiorul UE în ceea ce privește spațiul de Justiție, Libertate și Securitate, pentru intervalul 2010-2014. Până la sfârșitul anului în curs urmează să fie adoptată Strategia Europeană pentru Securitatea Internetului (SESI), care are ca obiectiv promovarea unui ecosistem digital transparent, deschis și sigur. Documentul propune adoptarea de măsuri prin intermediul cărora să se asigure o mai bună colaborare și un schimb de informații consolidat între actorii instituționali publici și privați din UE.

În cadrul OSCE, securitatea cibernetică este privită în primul rând prin prisma problematicii terorismului, în gestionarea căreia Organizația este implicată activ, dezvoltând structuri și capacități de acțiune specializate. Activitățile desfășurate sub egida OSCE sunt destinate, în principal, coordonării, schimbului de experiență și de bune practici între autoritățile naționale competente. România are, din această perspectivă, un profil specific la nivelul OSCE, deoarece îndeplinește în prezent, la nivelul delegațiilor UE de la Viena, funcția de șef de dosar privind măsurile de creștere a încrederii în domeniul securității și criminalității cibernetice.

Consiliul Europei deține cel mai important instrument juridic actual în materie de criminalitate informatică - Convenția de la Budapesta, adoptată în 2001. Elaborată împreună cu Statele Unite ale Americii, Canada, Japonia și Africa de Sud, Convenția reprezintă cadrul legal pentru cooperarea internațională și cuprinde reguli procedurale în domeniu; totodată, constituie un model legislativ pentru mai mult de 100 de state, fiind susținută la nivel internațional de organizații precum Uniunea Europeană, Organizația Statelor Americane, Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică, Organizația de Cooperare a Statelor din Asia - Pacific și Interpol.

Pe plan global, în cadrul ONU, trei din cele șase comitete ale Adunării Generale au negociat rezoluții privind securitatea cibernetică și, începând cu anul 2004, cinci grupuri de experți guvernamentali de profil și-au desfășurat activitatea. La nivelul ONU expertiza pe tema menționată se distribuie între organismele specializate în combaterea criminalității informatice, edificarea capacităților și protecția copiilor de agresiunile online. Dintre aceste organisme menționăm Oficiul ONU pentru combaterea drogurilor și criminalității, Institutul interregional ONU de cercetări în domeniul criminalității și justiției sau UNIDIR.

Dintre instituțiile specializate, **Uniunea Internațională a Telecomunicațiilor (UIT)** a preluat rolul de lider al dezvoltării agendei securității cibernetice, fapt ce contribuie la reducerea impresiei de fragmentare a eforturilor existentă la nivelul organizației mondiale. În 2007, UIT a lansat Agenda globală de securitate cibernetică, oferind prin aceasta un cadru de coordonare a reacției la amenințare. Obiectivul fundamental al UIT, așa cum decurge din deciziile Summit-ului mondial privind societatea informațională, este construirea încrederii și securității în folosirea tehnologiilor de informații și comunicare.

Închei exprimându-mi încă o dată convingerea că amenințările curente în materie de securitate cibernetică, prin natura transnațională a acestora, nu pot fi abordate independent și necesită un răspuns coordonat și cuprinzător, atât la nivel inter-instituțional național, cât și regional și global.

Pentru aceasta, apreciem necesară o interacțiune consolidată între state și organizații internaționale, pe baza unor standarde comune și măsuri unitare în materie de securitate cibernetică.

ANALIZA PENTRU DECIZIE. METODA “OPTIONS PAPER”

Ambasador Sergiu CELAC

Prezentarea mea va fi mai mult tehnică decât conceptual-strategică și se referă la o metodă de lucru. Este vorba de o sugestie pentru modernizarea sistemului de analiză pentru decizie care privește, în egală măsură, și problematica securității naționale și internaționale prin aplicarea procedurii cunoscut sub denumirea „options paper”.

În memoriile sale despre timpul petrecut la Departamentul de Stat, Henry Kissinger, povestește, cu o oarecare durere în glas, despre dificultățile birocratice întâmpinate din partea aparatului departamentului pe care îl conducea când a vrut să introducă și să generalizeze folosirea acestui sistem de lucru.

Ce este un „options paper”? Foarte simplu spus, este modalitatea de a prezenta diferitele variante ale rezolvării unei probleme într-o situație dată: mergem cu trenul la Bacău, cu avionul la Iași sau cu mașina la Craiova? Fiecare dintre opțiunile posibile trebuie să fie rațională și să conțină o succintă analiză a avantajelor și dezavantajelor, punctelor tari și slabe, riscurilor și oportunităților după cunoscuta metodă SWOT, inclusiv asigurarea logistică și costurile estimate.

De regulă, materialul se compune din enunțarea problemei, motivarea necesității de a avea o reacție și felul în care ea se înscrie într-un context strategic mai larg. În mod obligatoriu, orice analiză de opțiuni va avea și varianta „do nothing”, adică de a nu întreprinde nimic, de a rămâne în poziția de observator și de a aștepta alte evoluții. Desigur, în anumite forme, procedeul este cunoscut experților militari, mai ales celor cu experiență în activități de stat major, dar aici vorbim de decizii strategice care țin de interesul național și aparțin factorului politic.

În mod mai mult intuitiv, metoda memorandumului de opțiuni s-a folosit pentru prima dată, din câte îmi amintesc, în Ministerul Afacerilor Externe prin 1973-1974, când mai era un an, un an și ceva, până la expirarea termenului de valabilitate a Tratatului de la Varșovia, iar orice modificare, amendament sau intenție de a ieși din tratat trebuia notificată în acest termen. Altfel, tratatul

rămânea în vigoare, prin reconducțiune tacită, pentru încă zece ani. Contextul era complicat, la doar câțiva ani după intervenția militară din 1968 a celorlalți membri ai tratatului în Cehoslovacia și în timp ce erau avansate pregătirile pentru Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa, care s-a încununat cu Actul Final de la Helsinki din 1975. Am elaborat atunci patru variante de acțiune, fiecare cu argumente solide pro și contra. Conținutul dezbaterii în forul decizional nu a fost încă dat publicității, dar până la urmă s-a ales formula „do nothing”. Tratatul de la Varșovia a mai supraviețuit formal încă 15 ani, după care a murit de moarte bună.

Relevanța acestui sistem este, probabil, aplicabilă nu numai la nivelul deciziei politice de interes strategic. Deși nu în egală măsură, ea este valabilă și pentru aparatul de execuție și, poate, în special, pentru serviciile de informații de toate culorile, care, fără a participa direct la procesul decizional, au menirea să producă eșafodajul de argumente pentru fiecare dintre opțiunile posibile. Știind că la un nivel superior de sinteză se vor lua în considerație mai multe variante, chiar și conceptual diferite, analiștii sunt astfel obligați la o abordare cuprinzătoare a tuturor fațetelor, inclusiv sub raportul impactului politic intern și în raporturile cu partenerii internaționali. Se exclude astfel înclinația de a promova o opțiune preferată, eventual inspirată de șefii direcți. Uneori, în funcție de variantă, se impune și pregătirea din vreme a măsurilor necesare pe planul comunicării pentru ca o decizie, altfel previzibil nepopulară, să fie prezentată în mod convingător și încadrată într-un context logic.

Pe de altă parte, folosirea metodei opțiunilor disciplinează procesul decizional, punând factorul politic în situația de a alege soluția cea mai indicată și de a-și asuma răspunderea pentru hotărârile luate. Acest lucru este important măcar pentru a trage învățăminte în perspectivă istorică, deoarece cândva se vor cunoaște și celelalte opțiuni care erau la îndemână la momentul respectiv. Am avut o experiență personală oarecum recentă, când am produs un „options paper” cu patru variante posibile de acțiune total diferite. Mi-a venit înapoi cu rezoluția: „De acord”. Se mai întâmplă.

Am ținut să menționez aceste lucruri, care țin de tehnologia instituțională și birocratică, pentru că, într-o perspectivă destul de apropiată, se pune la noi problema amendării Constituției, temă ce figurează în programele tuturor partidelor politice principale. În acest cadru se vorbește, de pe acum, despre reevaluarea și eficientizarea rolului și funcțiilor Consiliului Suprem de Apărare a Țării. Dacă se va dori să mergem pe linia unei apropieri de sistemul existent în țările avansate ale lumii occidentale, cred că este util să se ia în considerație un model echivalent cu „National Security Council”. Cu o agendă mult mai strânsă, cu ședințe mai frecvente și, în orice caz, mai scurte, o asemenea formulă decizională nu va putea funcționa, pur și simplu, fără aplicarea metodei analizei pe opțiuni.

M-am oprit asupra acestei abordări metodologice care revine mereu în actualitate, acum și în perspectiva previzibilă, pentru că asistăm la evoluții ce indică o convergență reală între preocupările științei și cele ale politicului. Sunt zone în care politica serioasă nu se mai poate face fără suportul științei, atât pe fond, cât și ca metodă. În afară de cele spuse astăzi de domnul academician Ionel Haiduc, mi-l amintesc vorbind, cu multă dreptate și multă tristețe, despre starea științei românești și nivelul ei de performanță în context internațional. Dacă, din punctul de vedere al statisticii aparițiilor și citărilor în publicațiile cotate ISI, în științele exacte și ale naturii există realizări notabile, tocmai în domeniul științelor relevante direct pentru acțiunea politică stăm cel mai slab. Este adevărat că nici elitele politice nu au manifestat un interes constant față de folosirea instrumentelor și metodelor științei.

Aș spune, în final, că dihotomia dintre știință și politică la noi, ca nicăieri altundeva, tinde să se adâncească, cele două sisteme evoluând aparent pe trasee paralele. Rostul științei în lume este de a se apropia de adevăr cu conștiința faptului că adevărul absolut nu există și că adevărul științific suportă corecturi și îmbunătățiri pe întreg parcursul cercetării și se validează prin rezultatele acesteia. Pe de altă parte, politica, adesea din rațiuni strategice sau alte considerente conjuncturale, poate chiar justificabile, pare să nu fie atât de pasionată de adevăr cum este știința. Numai că politică bună fără adevăr, nu se poate.

LOCUL ROMÂNIEI ÎN SUD-ESTUL EUROPEI. PERSPECTIVE GEOPOLITICE

Academician Răzvan THEODORESCU

Doamnelor și domnilor,

Îmi face, în primul rând, o deosebită plăcere să vă salut la noi acasă, la Academia Română, și să observ atâtia distinși oaspeți, dintre care unii îmi sunt prieteni.

Am hotărât, în cele 10-12 minute care îmi sunt acordate, să ating un subiect pe care îl dezvolt de multe ori la Colegiul Național de Apărare, acolo unde, alături de alți colegi, am reușit, în ultima vreme, să vorbim despre un subiect care până recent a fost prohibit. În vremea studenției mele, a vorbi despre geopolitică era o sinucidere intelectuală. Cum bine știți, geopolitica a fost o creație a

unor generali germani, din Wehrmacht, care n-aveau nimic cu nazismul, iar într-un chip absolut abuziv, aliații sovietici și americani i-au considerat pe aceștia imperialiști, naziști, ș.a.m.d., și nume de talia lui Rupert von Schumacher, marele geopolitician german, au fost puse la index.

Între timp, cum bine știți, în țările satelite URSS și Statelor Unite geopolitica era o știință interzisă, ceea ce n-a însemnat, mai puțin, că specialiștii americani și cei sovietici, haiducește, au băgat mâinile până la coate în toată zestrea științei germane și au folosit-o din plin, mai inteligent sovieticii, mai copilăresc americanii; dar, în orice caz, rezultatul a fost apariția, în 1990, a acelu

personaj care era considerat, de pildă, la București, un guru, un personaj de primă mână, un oracol, Zbigniew Brzezinski, care a introdus erori fundamentale în citirea geopolitică a hărții europene, inducând, ca atare, în păcat pe câțiva șefi de stat din Europa Răsăriteană și Centrală și pe câțiva miniștri de externe.

În calitatea mea de Secretar general al Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene, ales de cele 38 de țări care formează această asociație de pe lângă UNESCO (Paris), am avut a discuta în congrese, în colocvii, problema fundamentală a geopoliticii sud-estului european, acolo unde cel puțin două mari chestiuni se puneau, și se pun și României – Kosovo și Turcia, și acolo unde, împreună cu colegii americani, care au amendat așa cum se cuvine aberațiile Departamentului de Stat din anii '90 și chiar de după 2000, într-o formulă academică, mai ales cei de la Universitatea din Chicago, s-au reușit progrese notabile, care au rămas însă în lumea academică.

Dumneavoastră discutați despre această societate bazată pe cunoaștere. Ori, am constatat, stimați colegi, cât de puțină cunoaștere există la nivelul politic și la nivelul diplomatic asupra unor lucruri. Evident, asta nu-l poate cuprinde pe prietenul meu, Sergiu Celac, un distins diplomat, teoretician și ambasador, dar vă asigur că îi privește pe foarte mulți diplomați. Nu îndrăznesc să spun nimic despre lumea militară.

Doamnelor și domnilor,

În 1988, școala politologică de la Harvard crea, oarecum în laborator, un sindrom care trebuia să fie un răspuns la întrebarea „*Ce va fi când se va prăbuși comunismul?*”, pentru că era inevitabil, însă nu se știa că se va întâmpla atât de curând. „*Ce va apare în locul ciocnirii celor două sisteme?*” și răspunsul a fost - *The Kin-Country Sindrom*. Prin urmare, răspunsul Universității Harvard a fost acela că va apare sindromul țărilor înrudite spiritual, vezi confesional, vezi religios, și îmi amintesc și acum cum un ministru de externe, foarte simpatic, prin anii '90, la un discurs al meu, la Cotroceni, spunea: „*Eeee, domnule profesor, prea mult vorbim de ce are confesiunea, ce are religia cu securitatea și cu economia!*”. Bietul de el, om cumsecade de altminteri (își continuă activitatea politică și astăzi), nu știa nimic despre aceste lucruri și faptul m-a înduioșat, dar până la un punct. Era momentul în care se vorbea cu entuziasm, la București, despre euro-atlantismul românilor. Evident, colegii academici greci și chiar turci, țin minte o întâlnire la Ankara, zâmbeau la acest euro-atlantism al flancului acesta din NATO. Astăzi știm foarte bine, după cercetări geopolitice minuțioase, că sistemul NATO, și pe cale de consecință și Uniunea Europeană, sunt formate din două mari fronturi: pe de o parte, *verticala euro-atlantică* și, pe de altă parte, așa cum a început să fie ea denumită din 2002, la Dubrovnik, *orizontala euro-mediteraneană* care cuprinde țări, și aici ajungem la „*The Kin-Country Sindrom*” - verificat odată cu căderea Iugoslaviei și, de asemenea, în geometria variabilă a Uniunii Europene, pornind de la o structură protestantă, mergând la cea catolică și, târziu de tot, la cea ortodoxă, cu acest euro-mediteranism care cuprinde țări catolice, țări ortodoxe, deci potrivit teoriilor școlii lui Max Weber, țări mai sărace decât țările protestante; o lume care astăzi stă în fața marii probleme, a problemei cruciale, care este problema Turciei.

Aveam prilejul chiar ieri să vorbesc cu generalul Dobrițoiu, ministrul Apărării, despre această problemă a Turciei și de puțină cunoaștere, în România, a *establishment*-ului oficial și a adevăratelor chestiuni pe care Turcia le prezintă acum din punct de vedere geopolitic. Mă pregătesc să organizez la Ankara, peste doi ani, un mare congres al sud-estului european și, vă asigur, călătoriile spre Turcia, contactele cu oamenii politici și oamenii din sfera academică din Turcia sunt extrem de profitabile.

Doamnelor și domnilor,

Fără îndoială, și Kosovo și Turcia fac parte din problematica euro-mediteraneană, nu euro-atlantică. Fără îndoială, România este profund interesată în aceste chestiuni, așa cum bine știți, și în fața unor specialiști ca dumneavoastră n-am să mă opresc asupra unor detalii. România a avut un *leadership* în Balcani în perioada interbelică, a avut un *leadership* în perioada Antantei Balcanice dintre 1930 și 1940 și a avut un *leadership* în vremea lui Ceaușescu... Este momentul să începem să

vorbim despre aceste lucruri de politică externă... sunt la pupitrul Academiei mele și nu mă îngădui să spun un cuvânt tare, o politică total eronată a ultimilor 23 de ani a dus ca acest *leadership* să fie total pierdut.

Încercăm pe plan academic, măcar prin faptul că, de 50 de ani, sediul Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene este la București și că Secretarul general este întotdeauna un academician român – a fost magistrul meu, Emil Condurachi, a fost marele meu prieten, Virgil Cândea, acum sunt eu – încercăm să refacem ceva, dar refacem numai pe plan academic. Este menirea politicianilor, a diplomaților și a militarilor s-o facă pe alte planuri. Problema esențială, după părerea noastră, a celor care facem studiul geopolitic asupra sud-estului Europei în momentul de față, problema fundamentală, este problema Turciei.

Atunci când, în anul 2004, premierul turc Erdogan a fost invitat în România, primul-ministru (era și un moment de campanie electorală), știind că scrisesem ceva, o cărțuie în engleză despre Turcia ca putere europeană, m-a rugat să îl întâmpin eu pe domnul *Erdogan* – prin tălmăci, așa cum vorbeau cei care foloseau dragomanii – am avut un schimb de opinii, mi-a spus că-mi mulțumește pentru ceea ce am scris despre Turcia. I-am spus: “Cred că într-o zi” – pe atunci credeam, acum nu mai cred – “Turcia va fi membră, va intra în Uniunea Europeană” și a zis ”Aaa nu, domnule profesor”, - îmi făcea onoarea să mă numească profesor și eram foarte mulțumit pentru asta, - “Uniunea Europeană va intra în Turcia. Suntem a doua armată din NATO, suntem demografic imediat după Germania”. Acum, pare-se că lucrurile s-au schimbat puțin și nivelul demografic, ținând seama și de turcii din diaspora; este o lume ocolită de criză, o lume care face parte dintr-un sistem pe care noi l-am discutat aici la Academie acum un an, în cadrul Colocviului „Penser l’Europe”. Era întrebarea: „*Ce va fi peste 50 de ani Europa?*”. Asta era întrebarea de acum doi ani a colocviului internațional “Penser l’Europe”. Răspunsul meu, care i-a șocat pe unii, a fost: “*Europa va fi o anexă umanistă, inteligentă a Asiei, în câteva decenii*”. Cu gândul la ce scria Paul Valery, imediat după Primul Război Mondial, ce este, în fond, Europa, dacă nu o peninsulă a Asiei? Vorbeam aici despre ce înseamnă Turcia, despre ce înseamnă parteneriatul ei cu țările turcofone – foste sovietice, parteneriatul cu China, sau parteneriatul care, acum am aflat, mergând la Ankara mai des, a început foarte serios cu India și un alt parteneriat care pare-se că reface epoca lui Atatürk, parteneriatul cu Rusia.

Nu demult au apărut memoriile celui care a fost, de două ori, ambasadorul României la Atatürk și la Inönü, și care sunt prefăcute de mine, măcar pentru bunul motiv că acest ambasador era unchiul meu și din copilărie am ascultat istoriile despre Turcia. Turcia se apropie din nou de Rusia și Turcia este foarte interesată în colaborarea cu Rusia, de tot ce înseamnă bogățiile siberiene; ori nu e nevoie să spun unor militari că Siberia este singurul loc de pe planetă în care se găsesc toate cele 10 metale necesare industriei nucleare. Fițele „*bătrânei doamne*” Europa în ceea ce privește Turcia, și care sunt de înțeles până la un punct, dar sunt fițe de la un alt punct înainte, apropo de drepturile omului, apropo de rolul femeii și așa mai departe, aceste lucruri sunt înțelese la Bruxelles uneori anapoda. Vă dau un exemplu: acum un an, am conferențiat la Universitatea Liberă de la Bruxelles exact pe tema Islamului și a Europei și un universitar foarte distins s-a ridicat și mi-a spus: “Domnule profesor, dar ați văzut ce mare progres a făcut Turcia? Acum a tăiat puțin mâinile armatei; armata acum a fost pusă acolo să stea liniștită. Este un semn de democrație”. Și i-am spus: “Îmi pare rău, dar în cazul Turciei, de la Kemal Atatürk până astăzi, armata a jucat un cu totul alt rol decât cel pe care îl joacă în țările Vestului; este siguranța că un regim autoritar, așa cum cere Orientul, dar totuși democratic, poate să funcționeze. Și ce se întâmplă acum cu generalii” – era perioada, țineți minte, în care generalii erau puși la popreală de prietenul meu domnul ...prim-ministru care îmi dădea răspunsul din 2004, „este o situație exact potrivnică tradițiilor democrației și secularizării turcești”. Am văzut că profesorul respectiv, care fusese și ministru în Belgia, era puțin derutat și după aceea am stat mai mult de vorbă pe această temă privind rolul armatei în această mare putere care este lângă noi.

Ideea mea, am dezvoltat-o aici de mai multe ori, dar ține de cursul cel mare și de filozofia istoriei, este că, așa cum în secolul lui Columb s-a terminat tradiția antică și medievală a

Mediteranei, acum se va încheia, curând, în secolul XXI sau secolul XXII, secolul Atlanticului, odată cu ce se va întâmpla cu Uniunea Europeană, care evident nu este eternă și care a fost o experiență benefică, fericită și atâta tot.

Care este, și cu aceasta închei, marea șansă a României? Fie în cazul, în care nu mai credem mulți dintre noi, al intrării Turciei în Uniunea Europeană, fie în cazul, în care credem tot mai mult și cred oamenii politici turci (în Turcia oamenii din academii sunt și oameni de mare influență politică, consilieri foarte prețuiți – puțin altfel decât se întâmplă în România), ideii unui parteneriat al Turciei cu Uniunea Europeană, identic cu parteneriatul Rusiei. Ar fi un parteneriat Rusia și Turcia cu Uniunea Europeană. Și în cazul acesta, cea mai mare țară după Germania sau ca și Germania de pe continent, singura poartă spre răsărit este în relațiile pe care le cunoașteți cu România. Singura relație foarte bună în sud-estul european pe care o are Turcia este cea cu România. Pledez de ani de zile și acum, în preajma congresului de la Ankara, o fac cu atât mai mult, sigur în mediul academic care este mediul meu, pledam și când eram ministru, dar mă rog, eram numai ministrul Culturii, pentru ideea aceasta: România este interfața Uniunii Europene sau a ceea ce va rămâne din Uniune. Noi suntem marginalii UE, dar s-ar putea ca această marginalitate să ne servească foarte curând în relațiile cu Asia și, în primul rând, cu Turcia. Sunt foarte încrezător în acest lucru. Nu o să vă dau toate exemplele care îmi vin. Noi trebuie să ne schimbăm complet în învățământ, în politică, în felul de a vedea parteneriatul cu Turcia, nu intru în acest domeniu. Cu studenții mei fac un curs special despre ce înseamnă Turcia în istoria românească și colegii mei turcologi, din acest punct de vedere, mă sprijină prin cunoștințele pe care, prin forța lucrurilor, nu le am.

Este clar că pentru diplomații români, bănuiesc că și pentru oamenii de arme din România cu deschiderea necesară, această relație geopolitică cu marele vecin, singurul vecin ocolit de criză, cu marele vecin care are o naturală pornire, din motive multiple, spre România, cu marele vecin cu care putem să întreținem și relații economice excelente, cu marele vecin pe care Statele Unite și Rusia îl caută la fiecare pas, trebuie să constituie un interes al nostru major. Vremea Europei, mai devreme sau mai târziu, se încheie. Vremea Asiei începe și legătura între aceste două lumi sunt România și Turcia. Vă amintesc un singur detaliu, înainte de a coborî de la tribuna care m-a impresionat întotdeauna: în 1977, când România își celebra un secol de independență de sub Turcia, singurul Parlament care a trimis un mesaj de salut și felicitare a fost Marea Adunare Națională a Turciei. Făcea parte din cavalerismul de gazii al turcilor, prin tradiția acestui mare reformator care a fost Atatürk, și dintr-o tradiție pe care noi suntem datori, oameni ai Academiei, oameni ai Armatei, oameni ai politicii, evident nu pot să adaug oameni ai Bisericii din motive pe care le înțelegeți, să o conservăm și să o dezvoltăm. Asta este, după opinia mea și nu numai a mea, o parte din ceea ce trebuie să fie politica românească față de vecini în viitor.

POVARA EVENIMENTELOR EXTREME - CRIZA SCADE ROBUSTEȚEA SISTEMELOR. CE ESTE DE FĂCUT?

*Prof. univ. dr. Daniel DĂIANU
Membru corespondent al Academiei Române*

Conferința propune meditației individuale, de grup și colective, întregii societăți, o temă delicată, dar care nu are cum să fie evitată într-o societate democratică. În același timp, trebuie să avem în vedere că trecem printr-o perioadă excepțională, una a bifurcațiilor (care privesc direct societățile democratice): se iese dintr-o lume și se intră în alta. Din acest punct de vedere, avem o combinație de crize care pot să fie fatale: o criză a globalizării, o criză a zonei Euro, una a guvernanței etc. În acest context, o discuție care merită să fie abordată, în toate compartimentele de politică publică din ministere și din structurile comunității de intelligence, este cea referitoare la robustețea sistemului.

1. Introducere: robustețea „sistemelor sub asediu”

Cum am putea defini robustețea (reziliența¹) unui sistem habitat uman (social), care include o componentă infrastructurală și tehnologică cu grad de complexitate înalt? Sunt de menționat câteva trăsături între care:

- existența rezervelor (redundanța pozitivă), care facilitează amortizarea șocurilor;
- flexibilitate, capacitate de corecție/ajustare a dezechilibrelor;
- menținerea *coeziunii sociale*, a țesutului social; acestea depind de *capitalul social* (cum l-a definit Robert Putnam) și politic, de instituții ale dialogului social și politic care să permită negocieri și ajungerea la compromisuri (mai ales în democrații);
- performanța economică ce asigură sustenabilitate;
- și, nu în cele din urmă, o capacitate de adaptare, auto-organizare și învățare, care ar permite dezvoltarea de „anticorpi” și amortizori la șocuri previzibile și imprevizibile. Ceea ce Ilya Prigogine a numit „structuri disipative” ajută sistemele să reziste la șocuri.

Supoziția din titlu pornește de la mănunchiul de crize ce a cuprins lumea și de la sumedenia de evenimente extreme. Suntem prinși într-un **vortex al bifurcațiilor**. Ce poate mira este că o criză financiară profundă afectează sever zone puternic dezvoltate (industrializate), care sunt prezumate a beneficia de alcătuirii instituționale solide. Ne confruntăm cu cea mai gravă criză financiară/economică de la *Marea Depresiune*, din secolul trecut; economii naționale sunt stresate din punct de vedere social, ceea ce se vede în tensiuni, care ating și procesul politic (ex.: blocaje ale instituțiilor de dialog/negociere/decizie publică, derapaje extremiste în viața politică din democrații mature, accente exacerbate de șovinism și xenofobie).

Schimbarea de climă indică dereglări în relația omului cu natura. Aici trebuie să menționăm șirul de *fenomene extreme*, a căror proliferare invalidează chiar perceperea lor ca evenimente extreme, *rare (tail events)* sau „lebede negre”, cum le-a numit Nicholas Nassim Taleb, (2007).

Putem extrage o ipoteză de lucru: **deși avem informație tot mai multă, suntem beneficiari ai unor câștiguri științifice și tehnologice noi, importante, nu avem automat o capacitate cognitivă și capabilități superioare de a răspunde la șocuri, la provocări**. Mai jos este examinată această ipoteză și sunt schițate căi de acțiune pentru a întări robustețea și reziliența sistemelor.

2. Șocuri: convenționale și neconvenționale

Șocurile convenționale și neconvenționale s-au înmulțit, ceea ce pune la grea încercare robustețea și reziliența sistemelor sociale (economice) și tehnologice. O criză economică gravă erodează sisteme sociale, la fel cum un dezastru natural testează robustețea, reziliența unei infrastructuri de bază/tehnologice.

Criza financiară/economică actuală echivalează, ca impact, cu un război în timp de pace²; ea a mărit datoriile publice în mod substanțial. În UE, datoriile agregate ale guvernelor au crescut cu cca. 40% după 2008. Datoriile sectorului privat sunt la multiplu în raport cu PIB-ul cumulat al UE. În SUA, datoria publică era peste 100% din PIB în 2012. Potențialul de creștere economică este estimat a fi fost înjumătățit de criză în statele industrializate; pentru UE media a scăzut de la 2-2,5% la 1-1,5%. În cazul României, se poate estima un potențial de creștere economică de 2-2,5% acum, față de aproximativ 5% în anii pre-criză.

Complicații apar când magnitudinea și natura șocurilor găsesc nepregătite sau insuficient pregătite sistemele. De exemplu, mulți decidenți nu au intuit, conștientizat, anvergura crizei financiare. Este chiar straniu că lideri europeni vorbeau despre „robustețea” economiilor lor în raport cu ce observau că se întâmpla (în 2008) peste Ocean; nu au realizat că aceleași vicii structurale erau detectabile și în sistemul financiar european. Zona euro este un caz ce oferă numeroase învățăminte. Necazurile ei, dincolo de efectele crizei financiare, se leagă de un design greșit și politici defectuoase, care s-au concretizat într-o arie monetară lipsită de robustețe³. Este de văzut dacă Uniunea Bancară reprezintă calea definitivă de ieșire din impas. Oricum, ce a făcut BCE la finele lui 2011 și în 2012, ca împrumutator de ultimă instanță (*lender of last resort*) a salvat practic zona euro, cel puțin până acum.

Uraganul Katrina, ca și scurgerile de țiței cauzate de instalații defecte (defectuoase) ale British Petroleum în Golful Mexic, dezastrul de la Fukushima și alte evenimente similare au arătat că nu există tehnologie infailibilă, că decizii eronate se împletesc cu vulnerabilități tehnice.

Șocurile, convenționale și neconvenționale, încordează, stresează sistemele. Chiar și când există dispozitive de amortizare, când rezerve sunt considerabile, stresul este vizibil. În cele mai nefericite cazuri apare dezordinea, se manifestă incapacitatea de ajustare, apar dezechilibre ce pot cauza colaps economic și nu numai.

Robustețea (reziliența) sistemului are de ce să fie tema de interes pentru experții în științe sociale, ca și pentru cei ce examinează angrenaje tehnologice. Experții în probleme de securitate națională au de ce să fie interesați în cel mai înalt grad de această chestiune, inclusiv din perspectiva amenințărilor de tip nou, cum ar fi „atacurile și conflictele informatice” (*cyberfare*). Când economia pierde din vitalitate, când slăbește, robustețea se deteriorează. Criza din zona euro, deficitul de coordonare în Europa (UE) în domeniul apărării, al înzestrării militare, reprezintă minusuri importante, care se simt în cadrul NATO⁴. Un alt exemplu relevant: eșecul în renegocierea funcționării concernului industrial EADS exprimă trăinicia intereselor naționale în dauna celor „comunitare”.

Răspunsul la amenințări testează virtuțile statelor democratice în raport cu capitalismul de tip autoritarist. Sistemele autoritariste, deși pot mobiliza resurse pe scară largă, se simt vulnerabile la circulația liberă a informației; ele încearcă să limiteze informația pe Internet prin diverse filtre (*firewalls*) - mă refer la țări arabe și asiatice (China, de exemplu).

3. De ce scade robustețea (reziliența)?

De ce scade robustețea (reziliența) sistemelor?

- Conectivitatea (creșterea gradului de inter-conectare) a lovit robustețea (reziliența) în măsura în care efectele de contagiune (contaminare) cresc în intensitate fără a exista instrumente de stăvilire. Epidemiile se răspândesc mult mai repede în condițiile circulației intense a oamenilor și mărfurilor și când mijloace de control sunt ineficace.
- Noile tehnologii informaționale și comunicaționale cresc vulnerabilitatea sistemelor informatice care sunt cu un pas în urmă în a se apăra de virusare, de accesare neîngăduită (*hackers*).
- În domeniul financiar, interconectarea piețelor și apariția de produse „toxice”, ca și accentul pus de diverse instituții pe *trading* (speculație) au mărit exponențial riscurile sistemice. Andrew Haldane, director de cercetare la Banca Angliei, a subliniat că evoluția sistemului financiar în țările avansate economic, în ultimele decenii (prin „spargerea pereților chinezești” între diverse activități, renunțarea la legislația Glass Steagal în SUA, Big Bang-ul în Marea Britanie în 1986), „a diminuat robustețea economiilor”. Și Alexander Lamfalussy, eminența cenușie în lumea finanțelor, a anticipat această situație. O logică pe termen scurt, care ignoră riscurile sistemice, conduita unor bănci centrale, ca și o cosmologie simplificatoare au favorizat o evoluție nefastă. Așa s-a grăbit formarea de premise pentru o criză fără egal după Marea Depresiune, care a reclamat intervenția guvernelor și a băncilor centrale pentru a evita prăbușirea economiilor – un deznodământ care ar fi condus la generalizarea șomajului de două cifre, la căderi de producție masive (nota bene: sunt țări europene unde șomajul a trecut de 25% în 2012). Acolo unde șomajul structural atinge două cifre situația socială poate deveni explozivă (o mare parte din forța de muncă nefiind adaptată la o piață mult schimbată⁵).
- Procesul de globalizare, negestionat, a fragilizat, vulnerabilizat sisteme, chiar în țări dezvoltate. Nici cele mai performante economii mature nu pot amortiza eficace șocuri create de concurența țărilor ce asimilează tehnologii avansate și care posedă forță de muncă ieftină. Germania este superperformantă ca aparat industrial, dar îi va fi tot mai greu să facă față ascensiunii industriale a Asiei. Viteza de înrăutățire a situației depinde de ce se întâmplă în zona euro. Dinamica avantajelor comparative nu îi face pe toți câștigători în spațiul global, unde jocurile sunt adesea cu sumă nulă.

- Criza a reliefat (sau a scos la iveală) vulnerabilități. Sistemele (economiele) care au dependențe excesive de structuri ce provoacă șocuri suferă mai mult. Sisteme cu structuri de producție ce depind considerabil de câteva sectoare sunt mai puțin robuste. Și structura capitalului atras contează – dacă este împrumutat sau este sub formă de investiții directe. Acestea din urmă diferă ca impact în funcție de robustețea entităților, a economiilor de unde provin. De exemplu, prezența băncilor scandinave (suedeze, finlandeze) în țările baltice prezintă atu-uri față de prezența băncilor elene în Bulgaria și România sau în alte țări din sud-estul Europei⁶.
- Așezarea geografică joacă și ea un rol, după cum sugerează observația de mai sus; proximitatea de sisteme robuste ajută. Cu cât există o mai mare compatibilitate structurală cu un sistem robust, cu atât mai mari sunt avantajele apropiierii geografice pentru sisteme de dimensiune mai mică.
- Sub-investiții în infrastructura de bază și insuficiența rezervelor, inclusiv în țări dezvoltate economic (constatare făcută de Michael Spence, laureat al premiului Nobel pentru economie).
- Sub-investiții în sistemele educaționale.
- Robustețea sistemelor a scăzut și pentru că politicile publice au neglijat relația dintre dinamica economică și distribuția veniturilor. Studii ale OCDE și FMI subliniază creșterea inegalităților în țări industrializate în ultimele decenii, care a înrăutățit coeziunea socială. Această evoluție este de judecat în corelație cu efectele crizei economice și financiare. Inegalitatea de venituri, cum remarcă Fukuyama, face parte din mișcarea economiei de piață; esențial însă este ca „șanse egale” să existe, pentru a prezerva legitimitatea sistemului⁷.
- Se manifestă un *trade-off* de luat aminte. Pe de o parte, criza ca și evoluțiile anterioare (inclusiv de ordin demografic) au erodat resursele statului social (asistențial), ceea ce necesită ajustări, o reformă a sistemului de asigurări sociale (dar nu demantelarea statului social, cum cer unii). Pe de altă parte, dacă aceste corecții se fac brutal, în mod necugetat, ele micșorează capacitatea unor instituții de dialog și compromis, care asigură echilibrul social, homeostaza sistemului/robustețea sa (Dani Rodrik evidențiază importanța acestor instituții cu funcție de „asigurare socială” împotriva riscurilor).
- Complexitatea poate diminua robustețea și reziliența sistemelor. Dacă acestea din urmă nu se adaptează rapid, nu au capacitate de auto-organizare și de învățare adecvată (structuri disipative eficiente) apar fisuri, vulnerabilități noi. Complexitatea poate sfida capacitatea indivizilor și a organizațiilor de a-i face față. Așa s-a întâmplat în industria financiară, care a devenit tot mai mult un black-box, frecvent chiar pentru oameni din interior. Scăderea robusteței se vede la nivelul instituțiilor financiare individuale, unde “regulile de conformare”, mecanismele de prudențialitate interne s-au dovedit inadecvate. Anticipând, remarc că soluția aici ar fi revenirea la un sistem mai simplu, mai „prietenos” pentru utilizatori, ceea ce implică reglementări și supraveghere corespunzătoare. Altminteri, homeostaza sistemului (echilibrul dinamic) ar fi tot mai în derivă, cu avarii mari.
- În fine, demografia poate afecta negativ robustețea/reziliența; o depopulare masivă (migrație) lovește echilibrul între generații, între categorii profesionale, iar „fuga creierelor” (*brain drain*) deteriorează stocul de capital uman de înaltă calificare, ca și capacitatea sa de reînnoire. Migrația poate ușura problema șomajului, dar costurile nete pe termen lung sunt mai probabile pentru sistem.
- În România, robustețea (reziliența) sistemului a fost testată de-a lungul anilor de șocuri cauzate de inundații mari (ale căror efecte sunt accentuate de deforestări și îndiguiuri precare). Subinvestițiile în educație, în infrastructură sunt alte slăbiciuni majore care afectează robustețea sistemului economic autohton. Politici inadecvate, ca și reguli ale

jocului în UE, au favorizat apariția de dezechilibre externe mari (de două cifre) în deceniul trecut, ce au obligat la corecții dureroase în condițiile înghețării piețelor financiare. Există și o insuficientă orientare a resurselor spre producția de bunuri și servicii exportabile și care pot acoperi nevoile interne (*tradables*). Agricultură este subdezvoltată, țara importând masiv alimente de bază; dependența PIB-ului (a recoltelor agricole) de condiții meteo este grăitoare în acest sens. Slăbiciunea instituțiilor este o trăsătură a funcționării societății românești, care îi afectează performanța economică.

3.1 Robustețea/reziliența sistemelor și problemele de ordin cognitiv

Scăderea robusteței (rezilienței) poate fi pusă și pe seama unor probleme de ordin cognitiv și al unor alegeri făcute în politici publice. De pildă, în domeniul economic/financiar, încrederea, uneori oarbă, în metodele cantitative a condus la eșecuri monumentale în decizii individuale și la scara sistemului. Căderea fondului de risc (*hedge fund*) LTCM, în 1998, a fost un precursor al crizei de acum. Atunci, modele elaborate de Myron Scholes și Robert Merton, economiști faimoși, au neglijat evenimente extreme posibile (*tail events*), ceea ce s-a dovedit fatal pentru strategia adoptată. A fost nevoie de intervenția FED-ului (Banca Centrală a SUA), fie și indirect, pentru a salva sistemul financiar (care era amenințat de contaminare). Un deceniu mai târziu, s-a văzut că modelarea practică de bănci centrale era nepotrivită, că riscurile sistemice erau neglijate. Suntem acum într-o perioadă de reevaluare a algoritmilor de modelare, se iau tot mai mult în calcul evoluții non-liniare (evenimente extreme, bifurcații). În marea chestiune a schimbării de climă se cuvine să discutăm despre logica creșterii economice ce ignoră epuizabilitatea resurselor. Clubul de la Roma și alte organizații au avut și au dreptate. Un anume mod de viață, mai ales în lumea industrializată, și o logică economică ce nu internalizează efectele schimbării de climă și epuizabilitatea unor resurse (ca externalități negative, cărora ar trebui să li se atribuie costuri pe măsură) îngreunează adaptarea. De mai mult timp există o gândire privind sustenabilitatea, ce este ilustrată de „*steady state economics*”. Dacă nu va exista un consens că trebuie făcut ceva pentru a preveni ce este mai rău, s-ar putea să trecem de un prag critic, de un *tipping point*⁸, care să fie precum o cale fără întoarcere. „The Day After”, să ne amintim filmul, nu este o fantasmagorie. Mulți sunt prizonieri ai realităților imediate, ai disputelor pentru piețe, pentru controlul resurselor planetei, subestimând tabloul mare. Nici nu este ușor să realizezi consens, când lumea nu are reguli de ordonare suficient de clare. G2 (SUA și China drept superputeri ce ar “organiza” dialogul global, în contrast cu un cacofonic G20) este de comparat cu un „GZero”, cum vede evoluția sistemului global în viitor Ian Bremmer. Dacă UE ar fi mai puternic integrată (rezolvându-se și criza zonei euro) și ar căpăta coerență în politica externă, am putea vorbi de formarea unui G3 ca fundament al unui nou *regim internațional*. Aici trebuie să avem în vedere *trade-off*-urile între utilizări ale resurselor limitate, de pildă pământ pentru hrana vs. pământ pentru energie. Sunt numeroși experți care văd în aceste opțiuni alternative sursa unor conflicte viitoare (H. W. Sinn, 2011). Criza economică de acum pune în discuție o paradigmă dominantă în ultimele decenii. Pe de o parte, este dezavuat fundamentalismul în abordări teoretice și practici economice. Fără economie liberă (piețe) nu există libertate economică, democrație. Aceasta este marea lecție a comunismului. Dar credința în reglare perfectă prin piețe este nerealistă. Dereglementarea piețelor financiare și o cosmologie economică simplistă au condus în bună parte la criza de acum. Metodele cantitative au imperfecțiuni, unele congenitale, întrucât nu există infailibilitate. În plus, raționalitatea economică nu este singurul driver, stimul al acțiunii umane; să ne gândim, de pildă, la “raționalitatea limitată” (*bounded rationality*) descrisă de Herbert Simon, la studiile lui Daniel Kahneman și Amos Tverski. Totuși, cred că societatea umană rămâne una „economică” *par excellence*, adică motivată de avantaje și dezavantaje interpretate în mod pecuniar, deoarece resursele sunt limitate în raport cu nevoile și dorințele oamenilor.

Politicile publice au favorizat creșterea inegalităților în venituri, o derivă neinspirată în politici publice (*policy-drift*) pentru unele țări, inclusiv SUA (Lieberman). Creșterea inegalităților a avut loc concomitent cu accentuarea unor dezechilibre macro în nu puține state industrializate, cu împovărarea sistemului asistențial. Această situație creează marile dileme pentru politicile publice acum.

Economia, societatea au nevoie de valori morale ca *bunuri publice* pentru a funcționa bine. Adam Smith și Max Weber au făcut legătura între *ethos* și calitatea economiei, a vieții. Mai aproape de noi, Kenneth Arrow și Amartya Sen, ambii fiind laureați ai premiului Nobel pentru economie, au reliefat importanța valorilor morale pentru viața omului. Criza financiară este și una a pierderii reperelor etice în industria bancară, financiară. Băncile au un pronunțat caracter de utilitate publică. În mod ironic, axarea pe trading, pe speculație, le transformă într-un destabilizator intrinsec al economiei – cum remarcă cu ani în urmă Hyman Minsky (discipol al lui John Maynard Keynes) și, mai recent, Joseph Stiglitz.

4. Ce este de făcut?

Cele evocate mai sus sugerează căi de recuperare a robusteții (rezilienței)⁹.

a) Mobilizarea resurselor interne.

Chiar și în societăți avansate există rezerve de eficiență semnificative. Nu mai vorbesc de un sistem ca al economiei românești, unde risipa de resurse este imensă¹⁰. Acolo unde ineficiența micro și cea macro sunt mari se poate întări robustețea fără costuri suplimentare; se poate produce mai eficient și, ceea ce sună cred paradoxal, pot crește “rezervele” necesare sistemului ca tampon (*buffere*). Trebuie spus că **mobilizarea de resurse interne nu echivalează automat cu diminuarea rezervelor în sistem**. Am menționat că un sistem robust are nevoie de „rezerve”, care îi măresc flexibilitatea, capacitatea de a amortiza șocuri. Mobilizarea de resurse ar însemna, în primul rând, o valorificare a rezervelor de eficiență; adică, în economie, același PIB ar fi realizat cu un consum mai mic de resurse. Studenții economiști cunosc noțiunea de curbă a posibilităților de producție (PPC), ce ilustrează diverse combinații de producție ce pot fi obținute în condiții de eficiență maximă și în raport de preferințele indivizilor. Dar orice sistem real funcționează înăuntrul frontierei PPC, întrucât fricțiunea este inevitabilă; sistemele mai puțin eficiente sunt mai îndepărtate de frontieră. Teoretic, cele mai mari posibilități de mobilizare a resurselor le au sistemele cu ineficiențe mari (în alocarea resurselor și la nivel micro). Și totuși, mersul către frontiera PPC într-un sistem ineficient nu este ușor din cauza *structurilor de rezistență*. Numai când presiunea către schimbare este suficient de mare (prin impulsuri interne și externe) și când „coaliții de interese” în favoarea reformelor sunt mai puternice decât cele care preferă *statu-quo*-ul (vrând să continue să extragă rente) au loc străpungeri.

Deci, când mobilizarea resurselor interne se face prin valorificarea rezervelor de eficiență (ceea ce implică un management mai bun al resurselor și tehnologiilor disponibile), aceeași cantitate de bunuri și servicii (PIB) se realizează cu consum inferior de resurse. Prin urmare, sistemul poate să își protejeze „rezervele”, în accepția resurselor cunoscute și mobilizabile de care are nevoie pentru a face față șocurilor¹¹.

Mobilizarea resurselor interne este bine să fie însoțită de **stabilirea de priorități**. În România, mobilizarea resurselor interne (valorificarea rezervelor de eficiență, diminuarea risipei mari) cumulată cu o absorbție mult crescută a fondurilor europene¹² ar duce, probabil, potențialul de creștere economică anuală la 3,5-4% de la 2-2,5% cât este acum (sub impactul crizei). Pentru România contează, mai ales în condițiile de criză internațională, stabilirea de dispozitive de asigurare de tipul acordurilor preventive cu parteneri externi (CE, FMI și Banca Mondială); aceste aranjamente stimulează reforme interne și facilitează prezența pe piețe financiare externe.

b) **Relația între sectorul public (guvern) și piața** intră în vizorul eforturilor de a mări robustețea sistemelor. La nivel de politici publice accentul este bine să cadă pe **furnizarea de “bunuri publice” care măresc robustețea sistemului**: educație și sănătate publică; infrastructură; măsuri care au în vedere nevoia de distribuție echitabilă/corectă a veniturilor (ceea ce nu înseamnă egalitarism); reforma sistemului financiar pentru a se asigura caracterul său de utilitate publică.

Bunuri publice (fără de care nu putem vorbi de coeziune, de sistem) au nevoie de guvernare publică eficientă. Sunt necesare reglementări ale piețelor, care să minimizeze abuzul de poziție dominantă, producția de bunuri/servicii rele. **Statul este necesar în momente de restriște, când intervenții energice sunt urgente; este singurul care poate mobiliza resurse mari în lupta cu pericole majore.**

Există situația când slăbirea robusteții este cauzată de sub-investiții, de miopia în politici publice. Aici sunt resurse de pus la bătaie, uneori pe termen lung; este vorba de a **optimiza procesul investițional intertemporal**. Această logică este valabilă pentru bunuri publice, dar și la nivel de organizație individuală (de pildă, sunt firme care nu investesc suficient în capital uman, în dispozitive de securitate etc.).

c) **Reforme instituționale**. Unde corupția este endemică, unde „căutarea de rentă” folosește permisivitatea legilor și erodează performanța economică sunt necesare **reforme instituționale profunde**. Ieșirea din comunism nu echivalează automat cu construcția de instituții performante. Ceea ce Acemoglu, Robinson și alții subliniază este valabil pentru societăți post-comuniste; este necesar să se treacă de la „instituții extractive” la unele „inclusiv”, care să consfințească funcționarea statului de drept și a unor bune reguli și practici.

Ajustări în sistemul de asigurări sociale trebuie făcute fără a afecta minimul necesar pentru homeostaza sistemului (nu este însă facil de evaluat care sunt praguri critice). Societățile (economiele) au praguri critice specifice, în funcție de configurația locală a contractului social, care depinde de mulți factori.

Reforme pot avea loc și în state industrializate (cu economii mature) pentru a crește robustețea/reziliența sistemului, pentru a mări performanța economică. Criza actuală a reliefat, în opinia mea, superioritatea „modelului” cvasi-corporatist german, care se bazează pe dialog între parteneri (partide politic/guvern, cercurile de afaceri, sindicate), inclusiv la nivel de firmă (prin *mitbestimmung*)¹³ și care nu a neglijat producția industrială autohtonă.

d) **Problema corectitudinii (fairness)** devine mai acută în perioade dificile, când oamenii sunt mai atenți la inechități, la funcționarea defectuoasă a instituțiilor. Tocmai pentru a preveni răspândirea cinismului, nepăsării, egoismului, este necesară promovarea **corectitudinii** de liderii politici. Coeziunea socială, robustețea (reziliența) sistemului depind de modul în care se operaționalizează contractul social între cetățeni și putere.

e) **Moderarea așteptărilor oamenilor**, având în vedere că se intră într-o perioadă cu ritmuri de creștere economică mult diminuate (se profilează o stagnare economică pentru cea mai mare parte a UE, pentru o perioadă lungă de timp); este nevoie de măsuri care să întărească sentimentele de solidaritate, de grijă față de natură. Aici putem discuta și despre aspectul identitar, de

funcționarea unui *ethos* colectiv, care poate mări robustețea unui sistem. Dar patriotismul, ca trăsătură benefică, nu este același lucru cu un naționalism, populism deșănțat, ce poate conduce la politici publice greșite și la ostilizarea partenerilor – ceea ce ar conduce, finalmente, la o stare mai rea a sistemului regional (internațional), dacă și partenerii ar reacționa în mod similar. Există și varianta izolării celui care încalcă regulile/principiile de bază ale regimului internațional.

f) **Lanțurile de aprovizionare** (*supply chains*) de bază reclamă dispozitive de back-up, rezerve, o optimizare care să țină cont de riscuri ale distanțelor foarte lungi¹⁴. Se manifestă, de altfel, un proces de “revenire la matcă”, de reapreciere a utilității proximităților ca mijloc de diminuare a riscurilor, ceea ce nu înseamnă că piețele se închid. De asemenea, un sistem (economie) este bine să își **diversifice piețele de desfacere**, ca și sursele de investiții, pentru a diminua vulnerabilitățile.

Costul de oportunitate al neîngrijirii pământului crește exponențial în condițiile crizei ecologice; **este nevoie de o politică fermă de protecție a pământului agricol în România**, care este și un activ al UE. Politica Agricolă Comună (CAP) trebuie să țină cont de criza ecologică.

g) În industria financiară este nevoie de o reformă care să conducă la **simplitate**, ce în sine poate furniza mai multă robustețe; tot aici este nevoie de **mecanisme de back-up**, de reguli de conformare și prudențialitate internă mai riguroase. Acestea din urmă sunt necesare oriunde, pentru a reduce vulnerabilitățile. Băncile centrale trebuie să treacă de la atenția acordată prevalent stabilității prețurilor, la una de ansamblu, care include grija pentru stabilitate financiară; stabilitatea prețurilor nu garantează, ipso facto, stabilitatea financiară.

Pe plan internațional, este nevoie de un regim care să reducă din funcția destabilizatoare a finanțelor. FSB (The Financial Stability Board), BIS (The Bank for International Settlements), instituții publice specializate din SUA și UE au de jucat un rol esențial în acest scop. Cei care spun că avem nevoie de un nou Bretton Woods¹⁵ au dreptate, în opinia mea. Actorii cu greutate în spațiul global (în special SUA) trebuie să fie conștienți de *externalitățile* pe care acțiunile lor le produc.

h) O **globalizare negestionată cauzează mai multe necazuri decât beneficii**. Dacă globalizarea nu va fi gestionată, putem cunoaște o inversare forțată a procesului, cu protecționism virulent, cu formarea de blocuri comerciale inamice (așa cum s-a întâmplat la finele secolului al XIX-lea și în perioada interbelică din secolul XX).

i) **Reforme ale structurilor de guvernare în UE** (ale zonei euro) care să stăvilească forțele centrifuge. Altminteri, proiectul european este amenințat, ceea ce poate renaște strigoi ai trecutului. Politicile de coeziune trebuie să devină mult mai eficiente pentru a repara „fracturi” în UE, în zona euro. Există o distribuție a activităților economice (industriale) care creează asimetrii periculoase, diferențe mari în capacitatea de a amortiza șocuri¹⁶.

j) O **conduită atentă față de natură** implică luarea în calcul a noxelor pe care acțiunea umană le produce; firmele trebuie să suporte costurile externalităților negative pe care le produc.

k) **Atitudinea liderilor, a elitelor politice**. Unde se produce un divorț, un „disconnect” între acestea și cetățeni, lucrurile nu au cum să nu se strice. Fără responsabilitate, instituții democratice care să oblige la „dare de seamă” (*accountability*), se cascadează o falie ce macină un sistem, îi subminează robustețea/reziliența. Această observație este valabilă și înăuntrul UE, în relația între instituții europene și cetățenii statelor membre.

De la lideri se așteaptă să **ofere speranță, o perspectivă** că sistemul poate funcționa mai bine! **Încrederea** în lideri este esențială pentru mobilizarea resurselor interne, pentru depășirea unor momente dificile.

l) **Informația corectă și la timp** devine un ingredient esențial pentru protejarea robusteții/rezilienței sistemului. Contează mult dacă această informație este utilizată în mod adecvat, dacă guvernele au capacitate de procesare¹⁷ corespunzătoare. Intervine aici **calitatea leadership-ului**, care este de citit și prin prezența în poziții de decizie cheie a unor persoane bine pregătite. Funcționarea unor **mecanisme de selecție a celor ce iau decizii face parte din procesul de mobilizare a resurselor interne**. În UE și NATO, colaborarea de natură informativă joacă un rol special în relațiile dintre state.

m) Reexaminarea algoritmilor în luarea deciziilor implică o **analiză mai „rotundă” (holistică)**, care să facă apel la un avantaj cât mai larg de informații și care să țină cont de posibile evenimente extreme (*black swans*); **atragera experților la procesarea informațiilor brute și la formularea punctelor de vedere constituie modalități de eficientizare a deciziei** (sigur, se pune aici problema accesului la informația clasificată, dar care nu este insurmontabilă).

5. În loc de concluzie: soluția este o nouă revoluție industrială?

Este posibil ca marea criză de acum să ne plaseze pe un downswing al unui ciclu foarte lung, tip Kondratiev (Schumpeterian), care s-ar suprapune și cu o deteriorare a stării morale, un fel de sindrom spenglerian. Se poate ieși din aceste chingi ale ciclurilor lungi? Teoretic ai zice că da, dacă s-ar împleni noi câștiguri tehnologice (o **nouă revoluție tehnologică**) cu o resuscitare a valorilor morale. Unii (Garri Kasparov, Peter Thiel, Robert Gordon, etc.) nu cred într-o nouă revoluție industrială; Kenneth Rogoff nu este așa sceptic, în timp ce alții mizează pe nanotehnologie, biologie moleculară, neuroștiință, materiale noi, etc. **Problema este, în esență, a timpului pe care îl avem la dispoziție pentru a depăși bariere.** Omenirea, dacă va evita un cataclism nuclear și pandemii ce ar duce-o spre extincție, poate cunoaște noi salturi tehnologice, care ar catapultă-o într-o altă eră – să ne gândim la explorarea altor planete, la posibilități născute de ruperea dependenței de resursele epuizabile ale Terrei. Dar timpul contează decisiv, având în vedere provocările prezentului și viitorului imediat. Cei mai mulți oameni își judecă viața și pe cea a copiilor lor, adică prezentul și deceniile imediat următoare și mult mai puțin perspectiva îndepărtată.

Cât privește șansa ca o nouă revoluție industrială să redreseze competitivitatea unor țări industrializate în competiția globală sunt multe de discutat, întrucât economiile emergente din Asia participă tot mai intens la procesul inovațional, fructificând noile tehnologii. SUA par să fie mai bine înzestrate decât Europa în privința capacității de a promova și capitaliza noi tehnologii; posedă și o excelență, încă inegalabilă, în mediul academic de vârf¹⁸.

În final, aș mai spune ceva: tehnologia în sine nu rezolvă probleme sociale, conflicte între grupuri de oameni. Așa cum se face distincție între hard și soft power, tot astfel se cuvine să căutăm rezolvări în țesutul economic și social, în raporturile dintre oameni, așa cum se configurează acestea în alocarea resurselor, producție și distribuția veniturilor. Altfel spus, **este bine ca cetățenii să fie stimulați, chiar ajutați să fie mai „independenți”** (englezii ar spune self-reliant). **Dar rezolvarea de fond nu se poate face prin practicarea unui darwinism social; o astfel de cale ar fi o întoarcere în timp, ar conduce la barbarie.** Trebuie ca guvernele să găsească o traiectorie ce ar concilia nevoia de redimensionare (ajustare în raport de posibilități) a bunurilor publice oferite de stat (care să apere principiul „șanselor egale”) cu o mai mare bizuire a oamenilor pe eforturi proprii și cu măsuri care să repare sentimentul de echitate – în sensul evitării „socializării pierderilor”, în timp ce unele sectoare economice (finanțele, mai ales) sunt apărate, fiindcă prezintă „riscuri sistemice”.

¹ Reziliența și robustețea sunt intersanjabile ca echivalență semantică pe termen scurt; într-o perspectivă dinamică reziliența se referă la trăsături de adaptare și învățare ale sistemelor.

² Amiralul Michael Mullen, fostul șef al statului major întrunit al forțelor militare ale SUA, afirma în 2012 că îndatorarea publică devine o amenințare pentru securitatea națională a SUA (vezi Geoff Colvin), ceea ce ne aduce aminte de conceptul de „supraextindere” (*overstretch*) al lui Paul Kennedy.

³ Împărtășesc opinia că așa cum funcționează în prezent, zona euro, chiar dacă politicile bugetare fac apel la stabilizatori automați pentru amortizarea de șocuri, este mai constrângătoare (mai rigidă) decât regimul etalon aur din perioada interbelică, din secolul trecut (vezi și Barry Eichengreen).

⁴ Este de notat declarația lui Robert Gates, încă Secretar al Apărării al SUA la acea dată (iunie 2001): el a avertizat europenii (UE) că este necesar ca ei să-și aducă o contribuție pe măsură la resursele NATO, pentru ca SUA să nu fie nevoite, la un moment dat, să se distanțeze având în vedere alte provocări ale secolului XXI. (Jan Traynor).

⁵ Anomiile sociale din Spania, Grecia, Portugalia sunt un semnal de alarmă pentru UE (vezi și Amy Shiffrin, 2012).

⁶ Explicația este furnizată de starea băncilor-mamă, a economiilor unde acestea își au sediul.

⁷ Francis Fukuyama, *The Origins of Political Order. From Prehuman Times to the French Revolution*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2011, p. 9.

⁸ Pentru o analiză a modului în care lucruri mici pot avea efecte mari, vezi Gladwell (2002).

⁹ Trebuie spus că există procese cu evoluție inexorabilă, ce cu greu pot fi contracarate. Totuși, creșterea entropiei, precum emisiile de carbon, reclamă acțiune negentropică.

¹⁰ Potrivit datelor UE, cheltuielile cu bunuri de capital în România făcute de bugetul public în ultimul deceniu au fost de cca 5% din PIB, un nivel dintre cele mai înalte în Uniune. În fapt, dacă observăm ce s-a materializat este ca și cum bugetul public ar fi cheltuit între 2-2,5% din PIB. Restul este risipă, extracție de rente.

¹¹ O analogie poate fi făcută cu creșterea veniturilor fiscale într-o economie unde ineficiența colectării este mare. Combaterea evaziunii fiscale și extinderea bazei de impozitare pot aduce venituri suplimentare considerabile. În România, eficiența colectării este mult inferioară celei consemnate în cele mai multe dintre țările UE (incasările fiscale autohtone sunt de 27-28% din PIB față de o medie de 39-40% în UE).

¹² Și absorbția fondurilor structurale și de coeziune este discreditantă pentru instituțiile autohtone, nivelul său fiind printre cele mai scăzute în UE.

¹³ Și în Italia funcționează structuri corporatiste, dar performanța sistemului (robustețea sa), în ansamblu, este inferioară celei din Germania. În Italia există extracția de rente din sistemul public, dar și rezistența la schimbare este semnificativă. Cu aceste fenomene se luptă guvernul Mario Monti.

¹⁴ Este de revăzut modelul de aprovizionare „just in time”.

¹⁵ Este vorba de acordurile de după cel de-al Doilea Război Mondial, care au pus temelia sistemului financiar internațional, inclusiv prin crearea FMI și a Băncii Mondiale.

¹⁶ Paul Krugman anticipa, cu ani buni înainte de formarea zonei euro, că moneda unică va accentua diferențele ca distribuție a activităților industriale, o „mezzogiornificare” a Sudului zonei (*Geography and Trade*, MIT Press, Cambridge, 1991, p. 80).

¹⁷ Drept este că și cei care furnizează informație trebuie să fie atenți ca procesarea internă (în cadrul serviciilor de informații) să nu altereze caracterul informațiilor.

¹⁸ „Europa 2020” este un program destul de vag, slăbit de criza economică actuală.

Bibliografie

1. Acemoglu, Daron and James Robinson (2012), *Why Nations fail? The Origins of Power, Prosperity and Poverty*, New York, Random House
2. Bremmer, Ian (2012), *Every nation for itself. Winners and losers in a G-zero world*, New York, Portfolio
3. Colvin, Geoff (2012), interview with admiral Michael Mullen: “Debt is still biggest threat to US security”, *CNNmoney*, 10 May
4. Haldane, Andrew (2009), “Rethinking the financial network”, Bank of England policy paper
5. Fukuyama, Francis (2011), *The Origins of Political Order*, London, Profile Books
6. Gladwell, Malcolm (2002), *The Tipping Point. How Little Things Can Make a Big Difference*, New York, Little, Brown and Company
7. Kennedy, Paul (1992), *The Rise and Fall of Great Powers*, New Haven, Yale University Press
8. Krugman, Paul (1991), *Geography and Trade*, Cambridge (US), MIT Press
9. Kasparov, Garry și Peter Thiel (2012), “Our dangerous illusion of technological progress”, *Financial Times*, 9 November
10. Lamfalussy, Alexander (2000), *Financial crises in emerging markets*, New Haven, Yale University Press
11. Lieberman, Robert (2011), “Why the rich are getting richer”, *Foreign Affairs*, January
12. Minsky, Hyman (1986), *Stabilizing an unstable economy*, New York, Mc Graw Hill
13. National Intelligence Council, *Global Trends 2030* Washington DC, comentate de Ian Bremmer în “China is the elephant in the situation room”, 24 December 2012, *Reuters*
14. Prigogine, Ilya (1977), *Self-Organization in Non-Equilibrium Systems*, Wiley
15. Rodrik, Dani, (2007), *One economics, many recipes*, Princeton, Princeton University Press
16. Rogoff, Kenneth (2012), “Innovation crisis or financial crisis”, *Voxeu*, 12 November
17. Sinn, Hans Werner (2012), *The Green Paradox*, Cambridge, MIT Press
18. Shiffrin, Anya (2012), “The tide goes out in Spain”, *Reuters*, 27 December
19. Spence Michael, (2012) “Under investing in resilience”, *Voxeu*, 19 November
20. Stiglitz, Joseph (2010), “Risk and global economic architecture. Why full integration may be undesirable”, *Proceedings, American Economic Review*, May, pp.388-393
21. Taleb, Nicholas Nassim (2007), *The Black Swan*, New York, Random House
22. Taleb, Nicholas Nassim (2012), *Antifragile: Things that Gain from Disorder*, New York, Random House
23. Traynor, Jan (2011), “US defence chief blasts Europe over NATO”, *The Guardian*, 10 June

MAREA NEAGRĂ ÎNTRE MAREA CASPICĂ ȘI MAREA MEDITERANĂ. EVOLUȚII RECENTE

*Prof. univ. dr. gl. mr. (r) Mihail IONESCU
Directorul Institutului pentru
Studii Politice de Apărare și Istorie Militară*

Situarea geopolitică a Mării Negre între Caucaz și Mediterana Orientală

Interesul major pentru Regiunea Mării Negre, ca spațiu politic și strategic autonom, s-a dezvoltat pe măsura transformărilor sistemice post-Război Rece. Conceptul de Regiune Extinsă a Mării Negre (*The Greater Black Sea Area*) a fost lansat în 2004, într-un articol publicat de Ronald D. Asmus și Bruce P. Jackson¹, în contextul uriașelor mutații intervenite în relațiile internaționale după 11 septembrie 2001 și se înserează în noile decupaje geopolitice globale practicate de planificatorii strategiei luptei globale împotriva terorismului.

Regiunea Extinsă a Mării Negre (REMN) include, în această accepțiune, trei state azi membre NATO, România, Bulgaria și Turcia, alături de R. Moldova, Ucraina și Federația Rusă și cele trei state sud-caucaziene – Armenia, Azerbaidjan și Georgia. Arealul pontic extins este atât punte de legătură (*strategic bridge*) între Eurasia și Orientul Mijlociu Extins și, mergând mai departe, către Asia Centrală și China, suprapunând vechiul „drum al mătășii”, cât și „jucător cheie” în geopolitica energetică. Marea Neagră se poziționează central și de neocolit în coridorul energetic ce leagă sistemul euro-atlantic de spațiul caspic și central asiatic, furnizor de resurse energetice, cât și un vast arc ce include marile axe fluviale europene – Dunărea, Nistrul și Niprul. Așadar, această regiune a fost și este epicentrul rivalității strategice între principalii actori regionali, Turcia și Rusia, la care recent s-au adăugat două mari puteri globale, NATO și UE. Amplasarea elementelor scutului anti-rachetă pe teritoriile României, Bulgariei și Turciei adaugă acestora, în mod particular și autonom, SUA. Influența nemijlocită a trei „poli geopolitici” - F. Rusă, SUA și UE - are consecințe indiscutabile asupra evoluției pe termen mediu și lung a securității în regiune și, deopotrivă, asupra relațiilor internaționale în ansamblu. Totodată, politica tot mai asertivă a Moscovei și reorientarea strategiei americane către Asia (*the Asia Pivot*) sunt indicii ale unor dinamici geopolitice noi și generatoare de mari mișcări tectonice de putere.

„Primăvara Arabă”, cum au arătat și evenimentele din zona Orientului Mijlociu din săptămânile trecute, au impact direct la Marea Neagră. Activismul actorilor mari implicați - Rusia și Turcia, nu mai puțin SUA și NATO, ca în cazul dislocării de rachete „Patriot” la granița turco-siriană, leagă temeinic Marea Neagră de Mediterana Orientală și, astfel, de Marele Orient Mijlociu.

Evoluții recente

În seria evenimentelor recente care vizibilizează major arealul REMN în noul tablou global de securitate, remarc următoarele:

1. *Noul Concept Strategic al NATO*, adoptat la Lisabona în noiembrie 2010, deși reiterează angajamentul Alianței de a menține politica „ușilor deschise”, pune accentul principal în următoarea decadă pe parteneriatele Alianței. Această dinamică s-a reflectat imediat în curba relațiilor ruso-americe și, deopotrivă, în evoluțiile interne din fostul spațiu sovietic. Dincolo de cronologia evenimentelor și miriadele de elemente însoțitoare, se detașează o impunătoare realitate. F. Rusă a recuperat, în ultimii doi ani, bună parte din influența pierdută (Ucraina, Caucazul de Sud), devenind activă și în Mediterana Orientală. Impresia creată a fost de repliere a actorilor SUA și NATO din aceste spații, iar politica internațională nu este mai puțin un „joc” al percepțiilor. O asemenea percepție a fost întărită și de faptul că UE, aflată într-o criză financiar-economică prelungită și încă neîncheiată, a devenit pasivă în regiune, unii actori din cadrul ei părăsind ținta integrării europene - de exemplu, Azerbaidjanul - în căutarea altei „umbrele” de putere. Încercările de revigorare a unui interes UE în regiune, prin supralicitarea unor „success story”, ca în cazul Republicii Moldova și parcursului ei european, nu reușesc să șteargă această percepție cvasi-generalizată. „Conflictele înghețate” transformate în prizoniere ale relațiilor F. Ruse cu Vestul - după războiul ruso-georgian - o întăresc și mai mult. Transnistria este un studiu de caz pentru această „citire” a sensului evenimentelor.

Definiția dată de documentul Parlamentului European - „Marea Neagră este de o importanță strategică pentru UE, o punte strategică care unește Europa de Marea Caspică, Asia Centrală și Orientul Mijlociu și, mai departe, face legătura cu Asia și China”² -, care chema în ianuarie 2011, înainte de declanșarea „Primăverii arabe”, la o strategie europeană pentru Marea Neagră, apare în acest context doar un exercițiu de retorică.

Nu mai puțin, recente evoluții în dosarul energetic arată o modificare a imaginii balanței de putere, cu care am fost obișnuiți până de curând, a regiunii pe care o discutăm aici. Dacă, până acum câteva luni/săptămâni, obișnuiam să acordăm importanță geopoliticii conductelor în arealul pontic și preeminenței pentru interesele României și UE a traseelor Nabucco, AGRI etc., care să spargă monopolul rusesc al aprovizionării la Vest cu hidrocarburi, situația este acum, se pare, alta. Recente evoluții - importanța resurselor de „shale gas” și proiectarea SUA ca principalul jucător

global în materie de energie, precum și cantitățile de gaz și petrol pe platforma continentală vestică a Mării Negre au modificat sau, mai degrabă, sunt pe cale să schimbe fundamental acest tablou. Pe de o parte, strategia pipeline-urilor de până acum pare să fi devenit fără obiect, poate nu imediat, dacă este adevărat că zăcămintele de petrol și gaz din platforma româno-bulgară-ucraineană a Mării Negre și potențialul de „shale gas” al regiunii est-europene - România, Ucraina și Polonia - au importanță continentală/globală, cum se afirmă des în cercurile de afaceri. Rusia, mai ales, ca furnizor de petrol și gaz pentru Europa (monopolul căreia a dirijat strategia de surse alternative a UE până acum, ca proiecție pentru următoarele decenii), scade brusc și decisiv ca importanță din această perspectivă pentru Europa, pe termen mediu și lung. Pe de altă parte, Turcia, ca placă turnantă a livrărilor de hidrocarburi prin conducte pe coridorul pontic dinspre Est (Asia Centrală, Caspică) către Vest, își pierde la fel de brusc acest privilegiu.

Impactul acestei modificări de tablou energetic la Marea Neagră este incalculabil pentru viitorul REMN. Să notăm doar câteva dintre consecințele posibile, unele chiar probabile: încercarea/străduința Rusiei de a rămâne în „jocul” energetic european prin utilizarea celor mai diversificate metode de a-și păstra o „voce” în fosta regiune de influență nemijlocită (Ucraina), dar și cu extensie central-europeană și est-mediteraneană; efortul Turciei de a contracara influența, altfel pronunțată a Rusiei, și a imagina o altă strategie decât până acum în politica externă și de securitate proprie; dinamismul UE, inclusiv lărgirea în spațiul Balcanilor de Vest, și Parteneriatul Estic; reconsiderarea de către SUA a rolului său - și al NATO - în arealul pontic, inclusiv în ce privește ansamblarea scutului anti-rachetă; apariția unui puternic trend de grupare a statelor mici și mijlocii din ansamblul istmului pontic ca „voce” unică în UE și NATO, etc.

Pentru Rusia, asigurarea unui control eficient asupra „vecinătății apropiate”, inclusiv asupra REMN, a reprezentat o constantă a gândirii strategice a decidenților politici ruși. Orice imixtiune din „afară” - SUA, NATO, UE - a fost întâmpinată cu ostilitate. Războiul cu Georgia, din august 2008, a tins să marcheze și începutul aplicării paradigmei ruse în arhitectura de putere europeană, în care atuurile ei - dosarul energetic și hard power - jucau un rol preeminent. Răspunsul Occidentului a fost politica de „reset” a SUA și încetinirea/stoparea lărgirii NATO către Est, în paralel cu dislocarea „scutului anti-rachetă” versus Iran, ceea ce Moscova a socotit o mișcare anti-rusă.

Ce răspunsuri poate identifica Moscova în fața tabloului modificat geopolitic schițat de noi mai sus?

Desigur, în esență, F. Rusă rămâne adepta unei ofensive de recuperare a pozițiilor de actor global, deținute odinioară, și consecințele acestei posturi în acest spațiu. Poziționarea față de evoluțiile din Africa de Nord și Orientul Mijlociu în perioada post-Primăvara Arabă trebuie înțeleasă în această paradigmă. Proiectarea influenței proprii și consolidarea pârghiilor de putere regională din Asia Centrală, Caucaz și Marea Neagră, până în Orientul Mijlociu și estul Mării Mediterane rămân, pentru viitorul pe termen scurt, esențiale. Dar, instrumentele atingerii acestor obiective, folosite până acum (în special energetice), vor fi treptat înlocuite cu o ofensivă de șarm și cu proiecte de securitate întemeiate pe „soft power” - cultură și identitate etnico-religioasă - și pe o marcantă apropiere de Europa și de Occident, în general. Această orientare soft la vestul său este impusă Moscovei de propriul „pivot asiatic”. În acest context, este de așteptat atât schimbarea poziției față de regimul Assad din Siria, cât și o apropiere de pozițiile occidentale în chestiunile mari ale Orientului Mijlociu.

Turcia. Analizele recente, în majoritatea lor, vorbesc de o revenire a Turciei ca putere regională cheie pe scena internațională și de intențiile acesteia, tot mai puțin voalat exprimate, de redobândire a unei posturi strategice mai degrabă în baza modelului otoman, de dinainte de Primul Război Mondial, decât a celui kemalist care a determinat agenda politică și de securitate a Turciei în ultimele aproape opt decenii³.

Mișcările tectonice din Orientul Mijlociu au oferit Turciei oportunități neașteptate de afirmare a ambițiilor regionale. Sfârșitul abrupt al parteneriatului de dată recentă Ankara-Damasc, răcirea progresivă, dar controlată, a relațiilor cu Iranul, pe fundalul accentuării competiției pentru influență regională, agravarea divergențelor cu puterea de la Bagdad, în contextul reactivării problemicii

kurde, au apropiat eșecul strategiei de politică externă „zero probleme cu vecinii” promovată de diplomația de la Ankara de câțiva ani. Orientul Mijlociu a devenit rapid arena unei competiții acerbe între Turcia și Iran, cel mai recent exemplu fiind Siria. Noua articulație de putere regională tinde să graviteze în jurul *axeii sunnite*, compusă din Turcia, Egipt, Arabia Saudită, Qatar opusă *semilunei šiite* alcătuită din Iran, Siria (regimul allawit), Liban (Hezbollah) și Irak. Alianța turco-egipteană pare să devină o piesă centrală în angrenajul geopolitic în desfășurare. Într-un interviu acordat publicației New York Times în septembrie 2012, ministrul turc de externe, Ahmet Davutoglu, descria astfel alianța în construcție: *“This will not be an axis against any other country — not Israel, not Iran, not any other country, but this will be an axis of democracy, real democracy (...) That will be an axis of democracy of the two biggest nations in our region, from the north to the south, from the Black Sea down to the Nile Valley in Sudan”*⁴. Aflat în vizită la Cairo, premierul turc Recep Erdogan, într-un discurs susținut la Universitatea din Cairo, în ziua de 17 noiembrie 2012, a declarat că Turcia și Egiptul dețin un potențial real de stabilizare a Orientului Mijlociu. În contextul întâlnirii la nivel înalt turco-egiptene din 17-18 noiembrie 2012, Erdogan a adoptat o poziție dură la adresa Israelului, afirmând că acesta „trebuie tras la răspundere” pentru „masacrul din Gaza”, apreciind pozitiv, pe de altă parte, decizia Egiptului de a-și rechema ambasadorul de la Tel Aviv⁵. Coalizarea statelor arabe în jurul Turciei, având coloana vertebrală într-o alianță turco-egipteană, tinde să configureze o nouă ordine regională. Astfel, este tot mai evident că Turcia se află în fața unor alegeri cruciale pentru viitorul său, angajamentul său occidental fiind pus la încercări foarte dificile. În timp ce opțiunea occidentală este tot mai disputată, politica Turciei în regiunea Mării Negre și Caucaz ar putea suferi recalibrări neașteptate, cu implicații asupra securității arealului pontic.

Regiunea Mării Negre se află, așadar, în centrul unei furtuni strategice de mari dimensiuni, cu un vârf, potrivit unor analize credibile, în 2014-2015. În Caucaz se prevăd evoluții neașteptate pe fundalul adâncirii percepțiilor privind un anume proces de încetinire, chiar de stopare, a lărgirii NATO și UE. Slăbirea perspectivelor de aderare la structurile euro-atlantice ar putea induce un sentiment de dezamăgire și abandon în statele din regiune (vizate sunt Georgia și Azerbaidjanul) și, pe cale de consecință, se pot anticipa noi orientări strategice ale acestora. Mai mult, statele din Caucaz se confruntă cu riscuri iminente provocate de posibila extindere a ariei de instabilitate din Orientul Mijlociu.

Pe de altă parte, nu este exclusă și o apropiere a Turciei și Rusiei, dar aceasta este deja o altă narațiune posibilă de evoluție la *challenge*-urile atât de ample pe care recente evoluții le preliminară în regiunea Mării Negre. Nu este deloc întâmplător că în Rusia a început pregătirea elitei științifice turcești – la Obninsk, lângă Moscova – pentru programul nuclear pașnic al acestei țări.

Concluzii

Regiunea Mării Negre are, în narațiunea mai sus schițată, în liniile ei esențiale, un rol remarcabil pe fundalul relațiilor internaționale în viitorul pe termen mediu și lung.

Dar, pentru ca narațiunea de care vorbim aici să aibă credibilitate este nevoie de dovezi. Trebuie spus că, deocamdată, și este ușor de înțeles de ce, culegerea de astfel de date este abia la început. Mă mărginesc să citez aici două analize care sprijină, cel puțin, lansarea ei. Prima se referă la o analiză publicată la 21 noiembrie 2012 în ziarul rusesc de limbă engleză „Moscow Times”, intitulată semnificativ „*What the U.S. Oil Revolution Means for Russia?*”. În aceasta se afirmă: „*So long as the government delays making the tough decisions necessary to push ahead with the agenda of business and economic reform, it is only a matter of time before the next crisis comes as a result of lower oil prices. The basis of the next crisis is already visible. It is the steady and significant growth in the production of nonconventional oil and gas in the U.S. For the world’s traditional oil and gas producers, like Russia, a big storm is coming. Based on current projections of rising U.S. productions and the effect this will have on global oil market dynamics, that storm will start to blow very strongly in 2014 or 2015 at the latest*”⁶.

Secunda analiză, publicată concomitent în același ziar, semnată de un fin observator al vieții politice interne rusești, se întreabă care ar fi motivația unor mișcări ale președintelui V. Putin, cum ar fi deschiderea unui câmp petrolifer din nordul țării care ar putea conduce la falimentarea companiei Gazprom, devenită, cum se știe, simbol al puterii renăscute a Rusiei în arena internațională, în ultima decadă. Analistul încheie cu o întrebare care ne pune pe gânduri: „*In all likelihood, Putin has just made the greatest mistakes of his political career. The biggest question is why Putin is carrying out this massive destabilization of his own political and economic regime. Has he lost his mind? Or does he desire destabilization to alter the nature of his regime?*”⁷.

Noi date, care nu vor întârzia să apară, vor consolida, sau nu, narațiunea de mai sus.

¹ Ronald D. Asmus și Bruce P. Jackson, „The Black Sea and the Frontiers of Freedom”, în *Policy Review*, iunie 2004.

² *An EU Strategy for the Black Sea*, 20 January 2012, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0025+0+DOC+XML+V0//EN>, accesat la 20.11.2012.

³ George Friedman, „Turkey’s Strategy”, *Stratfor*, 17 april 2012, <http://www.stratfor.com/weekly/turkeys-strategy>, accesat la 07.09.2012.

⁴ <http://investmentwatchblog.com/turkey-proposes-partnership-with-egypt/>, accesat la 19 noiembrie 2012.

⁵ <http://www.pakistankakhudahafiz.com/2012/11/19/can-bring-mid-east-stability-without-foreign-brokers-says-erdogan-in-cairo%E2%80%8F#.UKur9Gf0RIA>, accesat la 20 noiembrie 2012.

⁶ <http://www.themoscowtimes.com/opinion/what-the-us-oil-revolutions-means-for-russia/471790.html#ixzz2DGcrJ0OS>, accesat la 25 noiembrie 2012.

⁷ http://www.themoscowtimes.com/anders_aslund/article/how-putin-is-turning-russia-into-one-big-enron/471734.html#ixzz2DGdLbm9T, accesat la 25 noiembrie 2012.

PROTECȚIA INFRASTRUCTURILOR CRITICE ȘI RISCURILE SISTEMICE EMERGENTE, DE INTERES PENTRU SERVICIILE DE INFORMAȚII

*Dr. Liviu MUREȘAN
Alexandru GEORGESCU
Fundația EURISC*

Infrastructurile critice sunt acele sisteme care asigură un produs sau un serviciu în absența căruia funcționarea normală a unei societăți devine dificilă sau imposibilă, ducând la pierderi financiare și comerciale, suferință umană și pierderea încrederii investitorilor și cetățenilor. Protecția Infrastructurilor Critice (PIC) recunoaște gradul de interdependență între toate sistemele care constituie fundamentul activității umane și oferă mijloace pentru recunoașterea riscurilor cu care se confruntă aceste infrastructuri, precum și pentru diminuarea vulnerabilităților și daunelor provenite din materializarea unui risc. Printre aceste infrastructuri se numără cele energetice, chimice, de transport, de tratare și distribuție a apei, de hrană, până și sisteme umane cum ar fi cele de sănătate sau de educație. Conlucrarea acestor infrastructuri asigură premisele pentru dezvoltarea sustenabilă a activității umane. Cu timpul, acumularea de noi infrastructuri, mai ales fără un raționament strategic optim în spatele deciziei, va precipita disfuncții și mai grave, în ton cu dependența crescândă a umanității de aceste sisteme.

Infranomics, o disciplină a disciplinelor care reunește toate conceptele necesare pentru susținerea PIC, a fost dezvoltată cu ideea complexității crescânde a sistemului-de-sisteme, fapt ce impune o înțelegere temeinică a riscurilor și a metodelor de contracarare, precum și capacitatea de a reevalua, constant, eficacitatea guvernantei riscurilor. În cele din urmă, o țară nu poate fi decât la fel de bogată sau de sigură pe cât îi permit infrastructurile critice. Astfel, infrastructurile devin o parte importantă a securității naționale și trebuie să fie în atenția serviciilor de informații civile și militare.

Complexitatea sistemului-de-sisteme generează interacțiuni subtile și riscuri specifice care abia acum sunt în curs de înțelegere și contracarare, pe măsură ce PIC și studiul Infranomics se

răspândesc la nivel corporatist, național și internațional. Abordările precedente, axate pe fiecare infrastructură în parte, neglijau felul în care o întrerupere a funcționării unui sistem poate declanșa o încetare a activităților în altul (și tot așa mai departe), amplificând estimările cu privire la pagubele inițiale. În acest context, filosofia deficitară ante-PIC nu doar că masca riscurile inter-sisteme, însă prevenea și adoptarea unei politici cu adevărat sustenabile de dezvoltare economică și infrastructurală, precum și elaborarea unor contramăsuri și redundanțe pe măsura riscului adevărat cu care se confrunta societatea respectivă.

PIC se află într-o continuă evoluție, care cere transformări strategice frecvente, inclusiv din partea autorităților de securitate, pe fondul expansiunii activității umane în noi medii, precum și cristalizarea de noi trenduri cu privire la amenințările cu care se confruntă societățile umane. Mai jos, sunt prezentate o serie de factori care au determinat o schimbare a topografiei riscurilor la adresa continuității afacerilor și calității vieții.

Crima organizată transnațională

Pe lângă abordarea de tipul sistemului-de-sisteme, una dintre cele mai importante inovații aduse de PIC în problematica managementului riscurilor este recunoașterea importanței capitale a sistemelor non-tradiționale de infrastructuri pentru continuitatea afacerilor și calitatea vieții - sistemul financiar, cel educațional, precum și administrația guvernamentală etc. În consecință, o clasă nouă de riscuri emergente, cu potențial sistemic, iese în evidență, prin subminarea eficacității și rezilienței infrastructurilor organizaționale de care depind societățile avansate. Crima organizată, având o dimensiune transnațională în creștere, devine un factor de risc sistemic, așa cum o dovedește atenția sporită pe care o primește din partea actorilor de securitate. Scopul crimei organizate a fost, mereu, acela de a extrage resurse financiare dintr-o economie, având drept efect secundar erodarea spiritului legii, îngreunarea mediului de afaceri, descurajarea inițiativei economice și altele. Rețelele naționale și transnaționale de crimă organizată au evoluat până în punctul în care au devenit actori cu greutate în sistemul financiar global, având o cifră de afaceri de aproximativ 2 trilioane de dolari în fiecare an. Succesul lor a constat în evoluția de la nivelul criminalității de stradă, trecând la activități cu valoare adăugată ridicată, cum ar fi „*white collar crime*”. Infiltrarea rândurilor oamenilor de afaceri, contabililor, bancherilor și celorlalte meserii „*white collar*” permite derularea unor operațiuni cu mult mai profitabile, a căror legalitate este îndoielnică, însă nu explicit respinsă, și având la îndemână mijloacele pentru transferul și spălarea banilor în zone sigure, din afara granițelor naționale.

În ultima vreme, la nivel internațional a proliferat traficul cu droguri, arme, imigranți ilegali și sclavi sexuali, crescând porozitatea granițelor tuturor țărilor de tranzit, profitabilitatea afacerilor și, pe de altă parte, subminând eforturile autorităților de a le stopa. Motivul principal este cel strategic și jurisdicțional - capacitățile naționale de luptă împotriva crimei organizate, concentrate în interiorul națiunii, nu trebuie să neglijeze puterea și diversitatea pe care le-o oferă acestor grupuri transnaționalizarea. În special în perioade de criză, resursele organizaționale și financiare destinate cooperării internaționale rămân reduse, iar mobilitatea luptătorilor împotriva crimei organizate este îngreunată de complexitatea problemelor legislative și jurisdicționale asociate cu activitatea criminală transnațională. Exemplul Centrului SELEC (South East European Law Enforcement Center) de la București ilustrează dificultățile întâmpinate în acest sens

Există exemple notabile care subliniază evoluția crimei organizate transnaționale, precum și efectul coroziv asupra situației economice, politice și sociale la nivel global, cât și asupra unor state, inclusiv privind sisteme de infrastructuri critice. În Italia, Mafia dispune de asemenea lichidități încât a fost comparată cu o bancă, fiind dornică să își reinvestească profiturile și să le spele în economia legitimă. În Mexic și în alte țări latine organizațiile criminale au ajuns să sprijine candidați politici, uneori pe față, cu bani și alte favoruri, determinând infiltrarea straturilor superioare ale aparatului administrativ al statului în cauză. În țări cum ar fi Japonia, organizațiile criminale au o anumită legitimitate în ochii populației, asigurând servicii sociale și ajutoare în caz de dezastre naturale sau alte urgențe. În ciuda unui asemenea comportament, de tip „*corporate*

social responsibility”, efectul dorit este cel de diminuare a rezistenței statului și cetățenilor la activitățile ilegale din jurul lor. În special în perioade de criză, se înregistrează o erodare a autorității statului și a respectului pentru lege, diminuarea veniturilor la buget și, implicit, a calității și cantității serviciilor sociale oferite, cu un efect detrimental asupra potențialului economic pe termen lung. Inclusiv investitorii străini sunt descurajați de corupția endemică. În multe alte țări, crima organizată este adevăratul câștigător al crizei, iar prognoza pe termen lung este de lărgire și aprofundare a activităților criminale întreprinse, astfel încât crima organizată să poată fi considerată „un nou membru al G20”.

Vectorul cibernetic de propagare a riscurilor sistemice

Un procent crescând al cifrei de afaceri a criminalității transfrontaliere provine din exploatarea breșelor din cybersecuritate. În mediul digital, observăm ușurința cu care se păstrează anonimitatea, resursele reduse de care este nevoie pentru un atac cibernetic, abundența talentului în domeniu și efectul de levier al unei lovituri de succes (o spargere a unei baze de date compromite milioane de identități, de conturi și de date personale). În aceste condiții, impulsionați de abilitatea de a lucra în interiorul organizației țintite, hackerii vor deveni din ce în ce mai îndrăzneți și mai creativi, continuând cursa înarmării cibernetice.

Nu doar activitatea criminală în scop economic este îngrijorătoare, ci și ușurința cu care aceleași metode pot fi folosite pentru terorism, pentru compromiterea infrastructurilor critice ale căror sisteme de comandă și control depind de rețele pentru funcționare. Un terorist poate procesa date obținute din surse criminale pentru a găsi ținte, poate întrerupe sistemul energetic, cel de transport și altele, poate fura date sensibile fără a lăsa urme sau poate ataca însăși infrastructura digitală pentru a provoca întreruperi în funcționarea Internetului, cu consecințe economice semnificative. Poate cel mai grav este faptul că, în marea majoritate a situațiilor, devine dificil pentru factorii de securitate să distingă între un criminal oportunist și un terorist care face parte dintr-o rețea mai largă și plănuiește un atac mai substanțial în lumea cibernetică, cea fizică sau ambele. Se presupune că și anumite state se angajează în aceste acte de sabotaj cibernetic, cum a dovedit-o virusul Stuxnet care a afectat facilitățile nucleare iraniene sau amploarea efectelor virusului „Octombrie Roșu”. Un exemplu clasic de atac asupra infrastructurilor critice a fost întreruperea alimentării cu electricitate a 60 de milioane de brazilieni timp de trei zile, însemnând și întreruperea telecomunicațiilor, a transportului electrificat sau a coordonării traficului, cu efecte de rigoare asupra activității economice și ordinii publice.

Inclusiv Statele Unite sunt forțate să recunoască că o armă cibernetică poate fi creată și folosită oriunde și de către oricine, indiferent de motivațiile sau de scopurile sale. Un astfel de atac cibernetic nu oferă mult timp pentru anticipare, prevenire, detecție sau reacție pentru că viteza sa de propagare are aceeași rapiditate ca fluxul obișnuit de date. Pe măsură ce integrarea infrastructurilor critice cu sisteme cibernetică va crește, va spori și vulnerabilitatea sistemelor și cu atât mai mult devine importantă protecția eficientă a substratului digital al activităților umane, ca parte a securității naționale a unui stat.

Spațiul cosmic

O categorie aparte de riscuri sunt cele care provin, într-un fel sau altul, din spațiul cosmic, având legătură cu hazarde specifice mediului sau cu vulnerabilitatea activităților umane desfășurate acolo. Națiunile avansate ale lumii sunt puternic dependente de infrastructurile spațiale pentru comunicații, activități de comandă și control, navigație sau cercetare științifică. Felul în care s-au dezvoltat aceste sisteme infrastructurale a dat naștere unor riscuri considerabile, cu efecte greu de cuantificat și, în același timp, unice pentru acest mediu care diferențiază problematica guvernantei riscurilor în spațiul cosmic de cea la nivel terestru. În primul rând, fondul de infrastructuri aflat pe orbită este încă relativ redus, comparativ cu volumul serviciilor prestate de acest tip de infrastructuri pentru utilizatorii terestri. Câteva sute de sateliți de comunicații și sateliți de navigație sunt mediatorii unui procent larg din comunicațiile și activitățile militare și civile, inclusiv financiar-

INFOSFERA

comerciale umane, indiferent de tipul utilizatorilor. Aceste active se află în cel mai ostil mediu cunoscut de om și sunt vulnerabile, greu de înlocuit și cu redundanțe limitate. Numărul de țări sau de organizații care au capacitatea de a le construi sau de a le plasa în orbită este limitat, însă dependența de activitatea lor este universală.

În aceste condiții, statele națiune, care, în continuare, sunt agenții principali ai administrării riscurilor și ai protecției infrastructurilor critice, cât și noii actori privați în acest domeniu se regăsesc în situația de a nu avea resursele pentru a-și proteja direct interesele sau, și mai incert pentru abordarea tradițională a infrastructurilor terestre, nu pot delimita o arie de jurisdicție națională asupra căreia să acționeze. Prin dependența difuză de o pluralitate de sisteme spațiale, zonele orbitale au devenit o nouă „obște” a umanității, a cărei guvernare nu poate fi asigurată decât prin cooperare internațională, stabilirea de standarde și protocoale comune, precum și prin eforturi crescânde de integrare sau armonizare a inițiativelor existente în domeniul spațial, cum ar fi cele ale SUA, Federației Ruse și Chinei sau ale Uniunii Europene.

Situația precară a acestui „commons” ilustrează urgența nevoii de a accelera procesul de integrare a infrastructurilor critice spațiale în activitățile curente de guvernare a riscurilor, precum și cel de aducere a cadrului legislativ și organizațional care guvernează activitatea spațială la un nivel satisfăcător pentru complexitatea de care infrastructurile spațiale dau deja dovadă. Deceniile de activitate umană în spațiu au lăsat un câmp minat și relativ dens de deșeuri care circulă la viteze substanțiale, care sporește cu fiecare defecțiune, coliziune și altele care au loc, amplificând probabilitatea petrecerii unui nou astfel de eveniment. Dincolo de această problemă, orbitele cele mai utile sunt atât de aglomerate, încât sateliți operaționali trec, deseori, la o distanță foarte mică de alte obiecte.

Un alt risc emergent este cel prezentat de „space weather”, care este cauzat de activitatea solară și care poate induce defecțiuni grave nu doar în sistemele orbitale, ci și în cele de la sol, distrugând, la apogeul furtunii solare, transformatoare ale rețelelor electrice. Pe lângă absența comunicațiilor sau navigației precise, milioane de oameni pot rămâne fără curent electric, impunând un cost și mai mare activității economice curente. Procesele de soluționare a acestor vulnerabilități

sunt în stadii incipiente, iar inadecvarea felului în care problema este tratată este evidențiată de faptul că numai o singură sondă, strict specializată, este capabilă să ofere informații oportune, cu un interval de avertizare de 15-45 de minute înaintea producerii unei furtuni solare puternice.

Riscul de coliziune cu asteroizi sau comete a căror orbită o intersectează pe cea a Pământului (Near Earth Objects) prezintă, de asemenea, o problemă cu consecințe directe și posibil foarte grave asupra infrastructurilor critice, în principal terestre.

Toate aceste amenințări aflate sau venite din spațiul cosmic sunt abordate de departamente specializate ale agențiilor spațiale sau organizațiilor internaționale sub denumirea generică de „Space Situational Awareness”. Pe lângă analizele și recomandările de conduită privind limitarea producerii deșeurilor cosmice, utilizarea surselor nucleare de energie în spațiul cosmic, Comitetul ONU pentru Utilizarea Pașnică a Spațiului Extra-atmosferic (UN COPUOS) abordează aceste amenințări și alte probleme legate de utilizarea în condiții de siguranță a spațiului cosmic în cadrul unui Grup de Lucru consistent, special constituit, care dezbate și va emite reglementări privind “Long-term sustainability of outer space activities”. Menționăm faptul că în perioada în care s-au pus bazele funcționării acestui Grup de Lucru al ONU, reprezentantul României, dr. ing. Dumitru-Dorin Prunariu, a exercitat calitatea de Președinte al UN COPUOS (în perioada 2010-2012), contribuind la negocieri și atingerea consensului între statele membre ale COPUOS privind subiectul abordat.

România se află în avangarda studierii problemelor legate de identificarea și cercetarea strategică a riscurilor sistemice provenite din spațiul cosmic. Spre exemplu, Agenția Spațială Română are, în prezent, un proiect de cercetare cu o temă de noutate internațională, „Space systems as critical infrastructures”, la care Fundația EURISC (dl. dr. ing. Dumitru-Dorin Prunariu fiind și vice-președinte al acesteia) este unul dintre parteneri.

Concluzie

Acestea sunt doar câteva zone unde evoluția rapidă a paradigmei activității umane și a infrastructurilor critice care o susțin generează provocări noi în identificarea și administrarea competență a unor noi categorii și magnitudini de riscuri. Interconexiunile extensive dintre

diversele infrastructuri critice asigură nu doar un sol fertil pentru dezvoltare economică sustenabilă și durabilă, ci și propagarea și agravarea unei disfuncții produse în oricare dintre infrastructurile individuale. Scopul Protecției Infrastructurilor Critice este acela de a oferi vederea de ansamblu asupra fundamentului tehnic și organizațional al activității umane și a riscurilor cu care se confruntă, dar și mijloacele de dezvoltare a unor noi științe care să asigure cuantificarea riscurilor și soluționarea lor (cum ar fi Infranomics).

Prevenția nu poate fi permanentă și, în consecință, o latură importantă a activității PIC este cea de diminuare a efectelor materializării unui risc, atât prin designul sistemului-de-sisteme, cât și prin implementarea rapidă și eficientă a contramăsurilor. Abilitatea unei societăți de a rezista cu succes la întreruperea aprovizionării cu produse și servicii critice și de a asigura reluarea rapidă a acestora se numește reziliență și este esențială pentru continuitatea activității economice, calitatea vieții și previzibilitatea de care investitorii, cetățenii și alți stakeholderi au nevoie pentru a-și planifica viitorul și a fi rezonabil de siguri pe securitatea lor. PIC oferă mijloacele de a conceptualiza și de a măsura riscurile aferente unei infrastructuri, mai ales a celor sistemice, precum și pentru a le contracara materializarea și agravarea.

Nu există o țară care să nu sufere de riscuri sistemice, inerente complexității sistemelor proprii, astfel încât problematica Protecției Infrastructurilor Critice este de domeniul securității naționale și de interes pentru serviciile de informații.

INFORMAȚIILE PENTRU APĂRARE ȘI DECIZIA STRATEGICĂ

*General-locotenent prof. univ. dr. Teodor FRUNZETI
Rectorul Universității Naționale de Apărare „Carol I”*

1. Informațiile pentru apărare în societatea bazată pe cunoaștere – delimitări conceptuale

Caracteristicile actualului mediu de securitate se află într-o permanentă schimbare ca urmare a evoluțiilor tehnologice, sociale, economice și politice ale societății umane în globalizare. De aceea, informația în sine și, în special, *informațiile pentru apărare* joacă un rol crucial în asigurarea securității la toate nivelurile și în toate domeniile, inclusiv în cel al adoptării deciziilor strategice. Analiza importanței informațiilor pentru apărare într-o lume în globalizare nu poate fi realizată fără a aduce în discuție două concepte deosebit de importante: *societatea bazată pe cunoaștere* și *societatea informațională*. Deși, dacă de la general la particular, societatea bazată pe cunoaștere o include pe cea informațională, din punct de vedere cronologic, cea din urmă o precede pe prima.

Termenul de *societate informațională* a fost introdus în anul 1973 de către Daniel Bell în lucrarea *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting* („Venirea societății post-industriale: aventură în prognoza socială”), unde afirmă că principala axă a funcționării și dezvoltării societății va deveni cunoașterea teoretică. El avertizează că serviciile bazate pe cunoaștere vor constitui structura centrală a unui nou tip de economie și a unei societăți informaționale în care ideologiile vor fi inutile¹.

Reaparitia termenului în anii '90 s-a petrecut în contextul dezvoltării tehnologiilor informaționale și de comunicații. În anul 1995, acesta a fost inclus pe agenda întâlnirilor G7, iar organizații precum Comunitatea Europeană, diverse agenții ale ONU, Banca Mondială și Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică au acordat un spațiu amplu discuțiilor pe această temă. De asemenea, Summit-ul Mondial din anul 2003, urmat de întâlnirea pe aceeași temă din 2005, organizate de către ONU și Uniunea Internațională pentru Telecomunicații, au cuprins în titlu sintagma „societate informațională”².

Societatea informațională permite accesul larg la informație, amplificând globalizarea, și este caracterizată prin democratizarea informației, a comunicării, dar și prin promovarea înțelegerii și cooperării. Așadar, ea reprezintă mai mult decât progresul tehnologiei și aplicațiilor informaționale și de comunicații. Societatea informațională integrează și dimensiunile economică, socială, culturală și ecologică. În ceea ce privește dimensiunea economică, societatea informațională presupune

dezvoltarea unor noi paradigme ale economiei digitale, dar și ale noii economii bazate pe cunoaștere, inovare, cultura antreprenorială și managerială, educarea consumatorului și a cetățeanului, în general. Dimensiunea socială are impact asupra sănătății populației, solidarității și protecției sociale, muncii și pieței muncii, educației și formării continue. În strânsă legătură cu aceasta, dimensiunea culturală vizează conservarea și dezvoltarea patrimoniului cultural național și internațional, promovarea pluralismului cultural, dar și dezvoltarea industriei multimedia și a producției de conținut informațional. În fine, dimensiunea ecologică se referă la utilizarea judicioasă a resurselor, concomitent cu protejarea mediului înconjurător.

Termenul de *societate bazată pe cunoaștere* a fost introdus la sfârșitul anilor '90 ca alternativă a celui de *societate informațională*, deși a fost folosit pentru prima dată cu peste 20 de ani înainte de către Peter Druker, și reprezintă sfera mult mai largă în care aceasta din urmă există. În timp ce societatea informațională are preponderent o latură tehnologică și inovatoare, societatea bazată pe cunoaștere include o dimensiune a transformării sociale, culturale, economice, politice și instituționale, precum și o mult mai pronunțată perspectivă pluralistă și de dezvoltare, ilustrând mult mai fidel complexitatea și dinamismul transformării prin care trece omenirea.

În cadrul UNESCO, prima organizație care a adoptat acest termen, este folosită și sintagma *societăți bazate pe cunoaștere*, ce desemnează societățile umane ce se „hrănesc”, se dezvoltă pe baza propriei diversități și capacități³. Această definiție pornește de la ideea că, întrucât fiecare societate are un capital propriu de cunoștințe, este necesară conectarea tuturor formelor de cunoaștere existente și dezvoltarea unora noi. Astfel, o societate a cunoașterii trebuie să poată integra toți membrii săi și să promoveze noi forme de solidaritate atât pentru generațiile prezente, cât și pentru cele viitoare. Cunoștințele devin, în acest fel, un bun public, disponibile fiecărui individ.

Societatea bazată pe cunoaștere se întemeiază pe respectarea drepturilor omului, în special pe libertatea de opinie și expresie, dreptul la educație și dreptul de a participa liber la viața culturală a comunității. Libertatea de opinie și expresie, din articolul 19 al *Declarației Universale a*

ARTICLE 19

Everyone has the right to freedom of opinion and expression; this right includes freedom to hold opinions without interference and to seek, receive and impart information and ideas through any media and regardless of frontiers.

Drepturilor Omului, este corelat cu libertatea de informare, pluralismul media și libertatea academică. Dreptul la educație și corolarul său, accesul liber la educația de bază și progresul în ceea ce privește participarea neîngrădită în toate celelalte niveluri de educație, sunt prevăzute atât în articolul 26 al Declarației menționate, cât și în articolul 13 al *Pactului Internațional cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale*. De asemenea, dreptul la liberă participare la viața culturală a comunității, conform articolului 27 al Declarației, presupune deopotrivă accesul la acțiunile culturale și științifice, precum și la beneficiile pe care acestea le implică. Implementarea eficientă a drepturilor și libertăților de bază în societatea cunoașterii este augmentată de existența altor concepte și abordări ce au dat naștere la noi strategii: dezvoltarea umană și abordarea bazată pe împuternicirea oamenilor.

Deși societatea bazată pe cunoaștere și cea informațională promovează drepturile omului, acestea generează discrepanțe și inegalități prin așa-numita „diviziune digitală”⁴, care se referă, în primul rând, la accesul diferențiat al indivizilor la infrastructura de comunicații. La începutul secolului al XXI-lea, peste 2 miliarde de oameni nu au posibilitatea de a folosi rețelele de electricitate ce reprezintă condiția de bază pentru a putea folosi noile tehnologii, astfel că doar 11% din populația lumii are acces la Internet, dintre care 90% exclusiv din țările industrializate. De asemenea, omenirea nu se confruntă doar cu problema accesului și conectivității, ci și cu cea a „diviziunii pe baza cunoștințelor”⁵, barierele educaționale, culturale și lingvistice făcând Internetul inaccesibil grupurilor marginalizate.

Astfel, nu numai că societatea bazată pe cunoaștere constituie „mediul” din care informațiile pentru apărare sunt parte integrantă, dar și o sursă de riscuri, pericole și amenințări la adresa apărării și securității statelor. Noile tehnologii informaționale, în funcție și de accesul la ele, pot afecta semnificativ modalitatea în care informația este colectată, împărtășită, analizată, folosită sau chiar manipulată de către agențiile guvernamentale de securitate, ca răspuns la riscurile, pericolele și amenințările terorismului transnațional, criminalității organizate, cyberterorismului sau operațiilor informaționale ostile direcționate împotriva intereselor naționale sau globale. Așadar, în acest context, valoarea informației este crucială. Întreg sistemul de securitate și apărare al unei țări este dependent de informație, iar informațiile pentru apărare reprezintă una dintre cele mai importante componente ale acestui sistem întrucât urmăresc nu doar domeniul militar al securității, ci și pe celelalte cu care se află într-o profundă interdependență. În același timp, informațiile pentru apărare sunt absolut necesare la fundamentarea deciziilor strategice în materie de apărare și securitate. Din acest punct de vedere, este deosebit de important să analizăm, pe de o parte, rolul informațiilor pentru apărare într-o lume în globalizare, iar pe de altă parte, modalitatea în care sistemul acesta se adaptează la schimbările ce se desfășoară în mediul de securitate.

2. Decizia strategică - proces complex fondat pe informațiile pentru apărare

Analiza *deciziei strategice* nu poate fi realizată fără a aduce în discuție conceptul de *conducere strategică*.

Una dintre primele lucrări dedicate problematicii strategiei organizaționale este cea a lui Alfred Dupont Chandler, publicată în anul 1962, *Strategy and Structure: Chapters in the History of the American Industrial Enterprise* („Strategie și structură: capitole în istoria întreprinderii industriale americane”), ce oferă definiția clasică a *conducerii strategice*: determinarea scopurilor și obiectivelor pe termen lung ale unei organizații, urmată de adoptarea unui curs de acțiune și alocarea resurselor necesare atingerii acestor scopuri⁶. De aici pot fi extrase elementele unei bune planificări strategice: viziune orientată spre viitor, stabilirea țintelor, dezvoltarea mijloacelor prin care aceste ținte pot fi atinse, corelarea cu alocarea resurselor.

De asemenea, Geoffrey Lockwood și John L. Davies oferă o definiție a planificării care o completează pe cea de mai sus: exercițiu continuu și colectiv de prognoză în cadrul procesului integrat de luare a unor decizii informate în viitor⁷. Această definiție aduce în discuție câteva trăsături de bază ale conducerii strategice: este un proces continuu, implică participare și consens, presupune combinarea diferitelor input-uri pentru a dezvolta un singur output, necesită folosirea informațiilor de calitate, produce rezultate clare.

Adaptate la domeniul militar, aceste definiții sunt sintetizate de către Forțele Armate Americane, conducerea strategică fiind „procesul de realizare a unei viziuni oportune și clar înțelese, prin influențarea culturii organizaționale, alocarea resurselor, direcționarea prin politici și directive și construirea consensului într-un mediu global volatil, nesigur, complex și ambiguu ce este marcat atât de oportunități, cât și de amenințări”⁸.

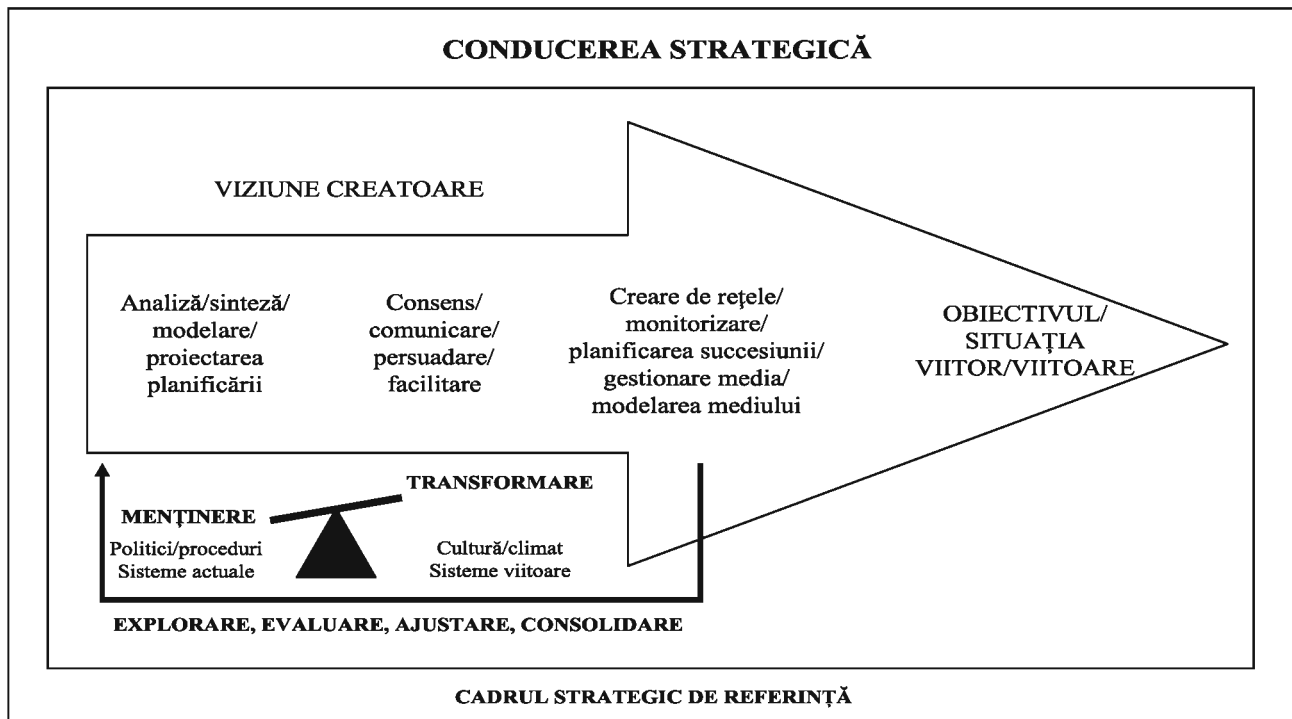

Figura nr. 1 - Conducerea strategică⁹

Teoria deciziei include mai multe modele, precum modelul rațional, modelul negocierii, modelul participativ, modelul comportamental, modelul incremental, modelul coșului de gunoi etc. Dintre acestea, două sunt aplicate preponderent în organizația militară: *modelul rațional* și *modelul participativ*.

Modelul rațional implică o abordare prescriptivă ce împrumută elemente din teoria economică, formulând scopul maximizării eficienței prin alegerea celei mai bune alternative pe

baza unor criterii specifice. Aceasta presupune efectuarea a șase pași: definirea scopurilor, identificarea alternativelor, calcularea consecințelor, alegerea celei mai bune alternative prin calcularea beneficiilor raportate la costuri, monitorizarea implementării și reluarea procesului. Acest model este agreat în special de cultura militară americană, deși implementarea modelului rațional în organizația militară este dificilă din cauza faptului că obiectivele specifice sunt constant supuse evaluării de către sistemul politic.

Modelul participativ presupune implicarea în procesul decizional a tuturor celor afectați direct de decizie. Este un model prescriptiv ce reprezintă cea mai democratică formă de luare a unei decizii și este promovat în special în cadrul organizațiilor internaționale, precum ONU și NATO.

Fiecare dintre aceste modele prezintă atât avantaje, cât și dezavantaje care se manifestă la niveluri diferite și în contexte diverse. Alegerea unuia sau altuia dintre modele, trebuie să țină cont de faptul că *deciziile strategice* sunt prin natura lor nerutinieră. Acestea necesită ceea ce Ron Heifetz numea „muncă adaptativă”, în care cel care ia o astfel de decizie trebuie să ia în considerare implicațiile mai largi ale situației, să-și asume un rol activ în definirea problemei, să exploreze creativ soluțiile potențiale și să realizeze judecăți referitoare la ceea ce trebuie făcut¹⁰.

Munca adaptativă este într-adevăr o caracteristică esențială a procesului de luare a deciziilor strategice, în special în sfera militară, unde unul dintre cele mai importante elemente în procesul decizional este mediul, care este volatil, nesigur, complex și ambiguu. Volatilitatea se referă la ratele ridicate de schimbare a informațiilor și a stării de fapt ce necesită un proces decizional adaptativ și inovator, dar și o mai bună capacitate de anticipare a viitorului. Nesiguranța derivă din imposibilitatea de a cunoaște toate elementele situație curente și de a prognoza efectele pe care o schimbare propusă în prezent le poate avea în viitor; astfel, gradul de nesiguranță poate fi redus prin intelligence eficient. Complexitatea mediului este determinată de numărul mare de factori care influențează situația dată, astfel că este afectată capacitatea liderului de a formula și implementa politici eficiente. În fine, ambiguitatea se face resimțită atunci când un decident nu înțelege semnificația unui eveniment sau a unei situații, nedispunând de suficiente modele mentale în care să le încadreze. Unii autori descriu principala sarcină a liderului aceea de a înțelege, interpreta și stăpâni mediul, subliniind imposibilitatea cunoașterii complete a factorilor ce guvernează deciziile strategice¹¹. În acest context, informațiile și intelligence-ul dețin un rol crucial deoarece deciziile nu pot fi luate fără un grad ridicat de înțelegere a mediului și a riscurilor asociate. Astfel, în era cunoașterii, liderul trebuie apeleze la ajutorul celor care cunosc problematica respectivă și pot fi implicați în implementarea soluției, trebuie să faciliteze schimbul de informații și colaborarea, să monitorizeze rezultatele și nu detaliile și să dezvolte un climat pozitiv centrat pe inițiativele membrilor. Conceptele clasice de comandă și control trebuie să fie modificate astfel încât să fie valorificate mai mult inițiativele și competențele membrilor organizației.

Procesul adoptării deciziei strategice, pe cele două dimensiuni ale sale – decizia politico-militară și decizia militară - în materie de apărare națională, parcurge următoarele etape:

- *Definirea problemei*: este una din cele mai importante etape pentru că de ea depind și celelalte. Dacă problema este definită incorect atunci din start va fi luată o decizie proastă.
- *Identificarea factorilor limită*: presupune analiza problemei și a factorilor care pot duce la eliminarea anumitor alternative.
- *Elaborarea alternativelor*: presupune determinarea tuturor soluțiilor posibile ale problemei.
- *Analiza alternativelor*: presupune analizarea avantajelor și dezavantajelor aduse de fiecare alternativă.
- *Selectarea celei mai bune alternative*, cea care avantajează cel mai mult organizația. Selectarea se face în urma analizei, testării, cercetării acelei alternative.
- *Implementarea soluției*.
- *Stabilirea sistemului de control și evaluare* pe baza căruia se fac corecțiile necesare.

Decizia implică mai multe elemente: existența unui obiectiv ce trebuie realizat într-o anumită perioadă de timp, evidențierea soluțiilor posibile de acțiune, alegerea variantei optime, structurarea conținutului acestei variante pentru a furniza toate indicațiile necesare realizării obiectivelor. De

aceea, decizia este un instrument de conducere foarte important pentru că prin intermediul ei se activează personalul în funcție de obiectivele existente. Ea ocupă un rol central, marcând trecerea de la gândirea creatoare la acțiune.

Procesul decizional presupune următoarele elemente:

- *Decidentul*: în prezent se constată o creștere a capacității decizionale a acestuia datorită numărului mare de specialiști antrenați în acest proces. Decidentul este reprezentat de organele de conducere și personalul din funcțiile de conducere existente.
- *Opțiunile decizionale*: sunt variantele de alegere, care pot prezenta avantaje și dezavantaje.
- *Personalul executant*: în prezent gradul său de receptivitate a crescut, la fel și nivelul de pregătire.
- *Cadrul sau mediul ambiant* reprezintă, pe de o parte, societatea în care armata ființează și, pe de altă parte, condițiile tehnice din instituția militară.
- *Factorii necontrolabili*: nu pot fi controlați de decident și influențează decizia finală. Ei trebuie identificați, trebuie stabilite nivelurile la care pot acționa și trebuie prevăzute efectele pe care ei le produc.
- *Consecințele deciziei*: pot fi primare, echivalente sau evaluate.

Toate aceste etape și elemente ale procesului decizional, deși sunt considerate a constitui un cadru clasic de analiză, trebuie adaptate contextului social, politic și militar existent la un moment dat. Astfel, în perioade de transformare istorică, conducerea și decizia strategică nu impun existența unei proiecții precise a viitorului. Un exemplu evident este cel al evenimentelor de la 11 Septembrie 2001 ce au declanșat o serie de transformări rapide, neprevăzute de către liderii strategici post-Război Rece. Considerăm că în procesul de formulare a deciziei strategice cele mai importante sunt, de fapt, capacitatea de a pune întrebările corecte, adică de a identifica și defini problema, și capacitatea de a stabili soluțiile potrivite.

3. Rolul informațiilor pentru apărare în fundamentarea deciziei strategice în societatea bazată pe cunoaștere

Astăzi, mai mult ca oricând, informația joacă un rol foarte important în toate sectoarele de activitate umană, inclusiv în adoptarea deciziilor strategice.

În opinia noastră, informațiile pentru apărare sunt necesare pentru ca apărarea națională și colectivă să poată fi concepute, organizate, conduse și desfășurate potrivit prevederilor legale și Strategiei Naționale de Apărare, precum și a obligațiilor asumate de România prin tratate internaționale. De aceea, decizia strategică în materie de apărare și securitate se întemeiază, în mod esențial, pe informațiile pentru apărare. Acestea constituie fundamentul adoptării unor decizii strategice realiste atât politice, cât și politico-militare, în deplin consens cu resursele alocate apărării și securității prin bugetul de stat, dar ținând seama și de complexitatea mediului de securitate internațional, regional și național.

Mediul de securitate internațional, regional și chiar național, sub acțiunea concertată a unui ansamblu de factori diferiți¹² (globalizare, progresul tehnologiilor informațiilor și al comunicațiilor, schimbările climatice, fenomenele demografice mondiale, regionale și naționale, actuala criză mondială financiar-economică), cunoaște o evoluție dinamică. În plus, mediul de securitate suportă un impact semnificativ din partea următoarelor fenomene: declinul războaielor inter-statale, accelerarea integrării economice internaționale, influența crescândă a actorilor nonstatali pe scena mondială, Revoluția în Afacerile Militare etc.

În acest context complex, dinamic și incert este absolut necesară cunoașterea stării concrete și a tendințelor de evoluție a mediului de securitate, proces care, la rândul său, se fondează pe date și informații care sunt culese, procesate, stocate și utilizate de către comunitatea de informații, pentru a le oferi factorului politic în vederea fundamentării deciziilor în materie de apărare și securitate, națională și colectivă.

Pe de altă parte, mediul de securitate internațional actual este afectat de o serie de transformări considerabile petrecute în ultimii ani. Toate aceste procese, fenomene și evenimente diverse au contribuit la crearea de noi amenințări pentru state, forțele armate și populația civilă. Printre acestea, un loc aparte revine provocărilor asimetrice care capătă o importanță specială pentru fiecare stat. Printre aceste noi provocări se află ceea ce analiștii numesc „amenințări asimetrice”. Această expresie desemnează mijloacele utilizate de către state, grupuri teroriste sau indivizi pentru a perpetua atacurile împotriva inamicilor mai puternici cu evitarea unei confruntări directe. Acțiunile în discuție vor căuta să minimizeze avantajele adversarului și să-i exploateze slăbiciunile. Perspectiva confruntării cu aceste amenințări netradiționale determină numeroase provocări la adresa comunităților de apărare naționale și colective, îndeosebi în termeni de protecție a forțelor.

Găsirea unor modalități de a proteja eficient personalul desfășurat împotriva acestor factori asimetrici ocupă un loc central în spiritul strategiilor militare care se străduiesc să-și pregătească forțele armate să ducă operații pe câmpul de luptă al viitorului. De altfel, indiferent de tipul de amenințare, cele mai bune capacități de informare se impun pentru a anticipa și contracara acțiunile asimetrice. Într-adevăr, o înțelegere a potențialilor inamici, a motivației lor, a strategiilor și metodelor, a obiectivelor lor și, mai ales, a contextului lor cultural este probabil mai importantă decât orice avantaj tehnologic.

În acest context complex, dinamic și multidimensional, informațiile pentru apărare îndeplinesc o serie de roluri în adoptarea deciziilor strategice în materie de apărare și securitate națională și colectivă. În opinia noastră, esențiale sunt următoarele roluri:

- *fundamentarea procesului decizional*. Practic, informațiile pentru apărare servesc integral organizării și derulării procesului decizional în materie de apărare și securitate națională și colectivă;
- *reducerea semnificativă a incertitudinilor* decidenților privind evoluția unor procese, fenomene și evenimente politice, economice, sociale, militare sau de orice altă natură ce au legătură cu apărarea și securitatea națională. De aceea, ele trebuie să se definească prin veridicitate, oportunitate

și operativitate, căci numai astfel de informații permit adoptarea unor decizii strategice pertinente și viabile;

- *vector strategic de cea mai mare importanță*. Acest rol este prezent atât în interiorul organismelor ce adoptă decizia strategică (în materie de apărare și securitate), cât și în exteriorul lor, în relația acestora cu societatea. Aici, este vorba înainte de toate de transparența procesului decizional, desigur cu respectarea prevederilor legale privind informațiile publice;
- *resursă strategică și armă concurențială*¹³, fapt ce ilustrează rolul lor în gestionarea relațiilor dintre organul de decizie strategică în domeniul apărării și securității și societate;
- *controlul procesului decizional*. Decidenții, pe baza informațiilor primite de la cei în drept, sunt în măsură să-și adapteze comportamentul în luarea deciziei strategice în raport cu schimbările produse în mediul de securitate. Prin urmare, ei trebuie să dovedească capacitatea de a recepționa, procesa și valorifica informațiile primite în vederea adoptării deciziei strategice.

Concluzii

Informațiile pentru apărare reprezintă o necesitate absolută pentru fundamentarea deciziei strategice. De asemenea, ele joacă rolul de resursă și vector strategic în adoptarea deciziei strategice, contribuind la diminuarea incertitudinilor și permițând controlul procesului decizional în materie de apărare și securitate națională și colectivă.

Decizia strategică se definește prin **complexitate** (rezidă în miza sa - pe ambele dimensiuni politică și politico-militară, mijloacele necesare și suficiente transpunerii ei în practică, riscurile asumate prin adoptarea ei), prin **orizont temporal mare** (3-5ani), **unicitate** (ca frecvență și grad de repetare), **grad foarte ridicat de incertitudine al informației și grad de reversibilitate cvasi-nul**.

Totodată, decizia strategică este dominată de o extremă variabilitate întrucât depinde de parametri multipli. De aceea, ea trebuie să procedeze la o evaluare a mizei, mijloacelor, riscurilor și a circumstanțelor în care se adoptă.

Procesul decizional este unul complex ce se fondează, în toate etapele sale, pe informații pentru apărare oportune, veridice, pertinente și verificabile, fără a fi prea abundente, stufoase și redundante. Acest proces este cu atât mai dificil cu cât, în plus față de influențele interne, decidenții se confruntă cu un mediu internațional complex și nesigur. În mediul operațional contemporan, caracterizat de interdependența crescută, ca rezultat al globalizării, și diversitatea reprezentărilor psihosociale asupra amenințărilor, procesul decizional constituie o provocare.

¹ Frank Webster, *Theories of Information the Society*, Routledge, Oxon, 2005, pp. 30-31, extras Google Books.

² Pentru mai multe detalii, vezi website-ul Summit-ului <http://www.itu.int/wsis/index.html>.

³ UNESCO World Report, *Towards Knowledge Societies*, UNESCO, Paris, 2005, p.17.

⁴ *Idem*, p. 29.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Alfred Dupont Chandler, *Strategy and Structure: Chapters in the History of the American Industrial Enterprise*, Massachusetts Institute of Technology, 1962, p.13, online <http://books.google.ro>.

⁷ Geoffrey Lockwood and John L. Davies, *Universities: The Management Challenge*, Windsor: SRHE and NFER Nelson, 1985 apud. John Taylor și Adrian Miroiu, *Policy-Making, Strategic Planning and Management of Higher Education*, Regional University Network on Governance and Management of Higher Education in South East Europe, Bucharest, 2002, p. 10.

⁸ Stephen J. Gerras (ed.), *Strategic Leadership Primer*. 3rd Edition, Department of Command, Leadership and Management, United States Army War College, 2010, p. 2, online la <http://www.carlisle.army.mil/usawc/dclm/slp3.pdf>.

⁹ *Idem*, p. 6.

¹⁰ Ronald Heifetz, *Leadership without Easy Answers*, Belknap Press, Cambridge, 1994, pp. 23-25, URL: http://books.google.ro/books/about/Leadership_Without_Easy_Answers.html?id=B991NiiS9GcC&redir_esc=y.

¹¹ T.O. Jacobs, *Strategic Leadership: The Competitive Edge*, Walsh College, 2005, URL: https://online.walshcollege.edu/educator/common/Faculty/Ronis/strategic_leadership2005.pdf.

¹² Petre Dușu, *Fenomene diverse cu impact asupra stabilității și securității locale, regionale și internaționale*, Editura UNAp „Carol I”, București, 2012.

¹³ Cf. Humbert Lesca, „Pour un management stratégique de l'information”, *Revue Française de Gestion*, sept./oct., 1992.

Bibliografie

1. Chandler, Alfred Dupont, *Strategy and Structure: Chapters in the History of the American Industrial Enterprise*, Massachusetts Institute of Technology, 1962, URL: http://books.google.ro/books?id=mKfjhPZTkB8C&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
2. Duțu, Petre, *Fenomene diverse cu impact asupra stabilității și securității locale, regionale și internaționale*, Editura UNAp „Carol I”, București, 2012
3. Gerras, Stephen J. (ed.), *Strategic Leadership Primer. 3rd Edition*, Department of Command, Leadership and Management, United States Army War College, 2010, URL: <http://www.carlisle.army.mil/usawc/dclm/slp3.pdf>
4. Heifetz, Ronald, *Leadership without Easy Answers*, Belknap Press, Cambridge, 1994, URL: http://books.google.ro/books/about/Leadership_Without_Easy_Answers.html?id=B991NiiS9GcC&redir_esc=y
5. Jacobs, T. O., *Strategic Leadership: The Competitive Edge*, Walsh College, 2005, URL: https://online.walshcollege.edu/educator/common/Faculty/Ronis/strategic_leadership2005.pdf
6. Lesca, Humbert, „Pour un management stratégique de l’information”, *Revue Française de Gestion*, sept./oct., 1992
7. Taylor, John și Adrian Miroiu, *Policy-Making, Strategic Planning, and Management of Higher Education*, Regional University Network on Governance and Management of Higher Education in South East Europe, Bucharest, 2002
8. UNESCO World Report, *Towards Knowledge Societies*, UNESCO, Paris, 2005
9. Webster, Frank, *Theories of Information the Society*, Routledge, Oxon, 2005

GEOPOLITICA IDENTITĂȚII NAȚIONALE. STATELE DE CULTURĂ ȘI AFIRMAREA POPOARELOR

*Prof. univ. dr. Ilie BĂDESCU
Directorul Institutului de Sociologie
al Academiei Române*

Geopolitica „puterii reflexive” a statelor

Geopolitica este deopotrivă o disciplină științifică și o stare de spirit la scara conducătorilor unui popor ori ai unui grup de popoare (o civilizație). Calitatea sistemului de gândire și de acțiune a „elitelor puterii” într-un stat poate fi evaluată cu ajutorul geopoliticii. Este principalul motiv pentru care un stat cuceritor interzice, pe față sau în chip subtil, exercițiul gândirii geopolitice la popoarele cucerite. Imediat după instaurarea regimurilor comuniste, geopolitica și sociologia au fost declarate „științe burgheze” ori au fost scoase din perimetrul științei și acuzate că sunt anexele ideologiei imperialiste. Prin simetrie răsturnată, înțelegem și motivul pentru care, în epocile de expansiune, statele puternice apelează la geopolitică și, deci, la tipul acesta de gândire și de analiză.

Imediat după marea expansiune a lumii europene, datorată „ciclului columbian” (generației columbiene) care a sporit dimensiunea spațiului european de circa 30 de ori, asistăm și la prima afirmare universală a geopoliticii prin opera standard a geopoliticianului britanic Harold Mackinder. Faptul că acesta se afirmă în Anglia este cel mai puternic indicator al puterii britanice de la vremea respectivă. Anglia a deținut vreme de 200 de ani hegemonismul de gândire în economie prin teoria ricardiană (promovată de David Ricardo, 1772-1823) și în geopolitică prin sistemul lui Mackinder. Lumea gândea ricardian în chestiuni economice (teoria avantajului comparativ robește și azi mințile neantrenate ale unor politicieni și „reformatori” români) și mackinderian în chestiuni geopolitice.

Un stat la maturitatea puterii elitelor sale conducătoare este un „stat gânditor”, adică face proba puterii reflexive tocmai prin faptul că elitele sale au atins stadiul gândirii geopolitice practice și teoretice. Indicatorii acestui stadiu și deci ai „puterii reflexive” a statelor sunt tratatele de geopolitică, atlasele, enciclopediile. Acestea sunt totodată monopolul statului respectiv ca stat de cultură și, deci, obligația „gânditorilor” statului: monopol și obligație. Dacă un stat nu poate oferi proba acestor instrumente de gândire este dovada că elitele sale și „gânditorii” statului respectiv sunt pipernicite. În plus, fără de aceste instrumente, diplomații și strategii statului respectiv cad ușor pradă altor sisteme de gândire geopolitică și, astfel, pun sub primejdie autonomia politică și de gândire a statului și, prin urmare, soarta popoarelor peste care superfetează fără de creativitate. Ce-ar fi Anglia fără de seria sa enciclopedică ori fără de monumentala

operă toynbee-iană (a istoricului Arnold J. Toynbee) sau Franța fără de seria Larousse, ori România interbelică fără de Enciclopedia socială gustiană ori fără de Magnum-ul Ethimologicum hașdeian, chiar și numai până la litera B, ori fără de monumentală ediție Gane a proverbelor (cele circa 10 volume) ori fără de monumentalele ediții de etnografie și folclor ale epocii interbelice etc.?!)

Când statele și-au asumat destinul teritorial și ființa națională a poporului pe care vor să-l slujească au oferit și o extraordinară expansiune a marilor atlase cartografice. Celebra lucrare de cartografie etnopolitică, *Spațiul etnic românesc*, a fost alcătuită la comanda strategilor militari ai statului român în pragul războiului al doilea mondial; extraordinara lucrare cartografică a lui Romulus Seisănu este exemplară pentru capacitatea unui stat de a-și folosi arsenalul cartografic în strategia apărării sale identitare. Și exemplele pot continua.

Geopolitica identității și calitatea conducătorilor

Momentele de avânt ale statelor sunt și perioade de maximă afirmare a geopoliticii în statele respective. În perioadele de slăbire a statului elitele devin retractile, se „tem” de geopolitică, evită să se exprime răspicat în chestiunile care vizează raportul statului cu teritoriul său de suveranitate și cu lumea. În momentul de afirmare a statului român modern, pe o perioadă de circa 150 de ani, asistăm și la o extraordinară înflorire a gândirii geopolitice, fie că este vorba de textele lui Brătianu, ori de cele ale lui Maiorescu, ori de studiile lui Eminescu, Hașdeu, Xenopol, Spiru Haret și mai încoace de studiile celor care au încheiat sisteme explicite de gândire și analiză geopolitică, precum Simion Mehedinți, Anton Golopenția, Nicolae Iorga, George Brătianu etc.

Geopolitica este un atribut, iată, al suveranității gândirii politice a elitelor conducătoare ale statului. Cum este geopolitica practică și, deci, implicită a conducătorilor și a „gânditorilor” statului (strategii, ideologii, doctrinari, profesorii universitari, intelectualii reprezentativi ai statelor etc.), așa este și calitatea statalității. În contextul actual al globalizării, elitele politice și intelectuale ale statelor au o singură șansă: asumarea geopolitică dialogală a statalității, după modelul concertului geopolitic, al gândirii orchestrate. Membrii claselor politice și intelectuale ale unui stat pot fi și membri ai orchestrei geopolitice la scara unei civilizații, ori pot lipsi din marea orchestră.

Vom încerca să lămurim chestiunea orchestratorilor statului român într-un studiu de sine stătător. Cel ce a formulat teza relației necesare dintre calitatea „stăpânitorilor de popoare” și calitatea sistemelor de gândire geopolitică a fost generalul geopolitician von Lohausen. Sunt stăpânitori de popoare cei care gândesc în categorii și în perspective spațiale și temporale durabile și vaste, precum cele de popor, limbă, resurse strategice, infrastructuri critice, centre monetare și informaționale etc., adică, spune generalul austriac, prin arhetipuri geopolitice. De exemplu, gaulismul a devenit un arhetip geopolitic tocmai fiindcă generalul De Gaulle a gândit spațiul european și destinul Franței în perspectivă spațială și temporală vastă și în categorii durabile, seculare.

Geopolitica identității și entitățile geopolitice agresoare. Teoria convertirilor geopolitice

Geopolitica identității naționale este un imperativ dictat de confruntarea statelor cu entități geopolitice diverse. Fără de ajutorul geopoliticii, statele pierd șansa dialogului geopolitic și se condamnă la incapacități strategice acumulate. Dincolo de entitățile clasice de tipul imperiilor, configurația lumii noastre oferă și alte două tipuri de entități care devin provocări teribile pentru

statele europene. Este vorba despre panidei sau panregiuni și despre internaționale. Panideile au fost cercetate de către geopoliticianul german Karl Haushofer. În viziunea acestuia, există entități geopolitice mai puternice decât statele și, între acestea, cea mai reprezentativă este entitatea panregiunilor ivite în albia manifestării panideilor. Panideile reprezintă realități aduse în această știință, cum s-a precizat deja, de către generalul savant K. Haushofer, marginalizat încă sub al treilea Reich, ca urmare a implicării fiului său în planul de atentat nereușit contra lui Hitler.

Panideile și internaționalele sunt forțele care intersectează interesele Occidentului și ale SUA și Rusiei în Europa Centrală și Răsăriteană. Suntem, deci, obligați să luăm act de existența acestor formațiuni în dinamismele geopoliticii europene de ieri și de azi.

„Panideea posedă o forță de convertire sau pervertire spirituală a celuilalt: se protejează pe sine pervertindu-l pe celălalt (se poate apăra numai dacă este în creștere; este oligarhică fiindcă trebuie să domine)” (K. Haushofer). Panideea, ne spune Haushofer, își are rădăcinile într-un „sentiment al spațiului” atașat unei „zone de vechi amintiri glorioase”, o „zonă nostalgică”. Putem spune că panideile sunt nucleele pulsatorii ale spațiilor nostalgice și, în această calitate, ele intră în coliziune cu statele naționale și, prin urmare, cu spațiile vitale ale popoarelor situate în cercul de expansiune a unei panidei. În spațiul de expansiune a panideii habsburgice, de pildă, se precipită tensiuni și forțe de convertire identitară care tind să pervertească spiritual elitele și chiar straturi ale populațiilor locale.

O strategie identitară este singura modalitate a popoarelor de a ieși din cleștele unei asemenea operațiuni de convertire spirituală teritorială. Esența convertirii teritoriale este tocmai procesul de răsturnare a sentimentului teritorial sau spațial al populațiilor din zonele de manifestare a unei entități geopolitice, precum este și panideea. Procesul de convertire teritorială este reușit atunci când sentimentul spațial a fost modificat astfel încât cei care până ieri își declarau o apartenență națională vor admite că fac parte dintr-un alt teritoriu, redefinit printr-un geonim diferit. Regionalismele sunt folosite adeseori de către agenții convertirilor geo-spirituale. Semnalăm, așadar, conflictul, coliziunea dintre procesele identitare și procesele de convertire teritorială a sentimentului spațial.

Identitățile naționale sunt supuse permanent în istorie amenințării convertirii geopolitice, astfel că o geopolitică a identității este un imperativ perpetuu și este singurul instrument la îndemâna elitelor conducătoare de accesare mentală a unor asemenea fenomene. Alte metode de a gândi astfel de fenomene nu există. Problema este în esență aceasta: a-ți gândi tu însuși spațiul de apartenență sau a-i lăsa pe alții să gândească în locul tău pentru ca tu, după ce ai admis toate redefinirile, implicit noua formă gândită a spațiului tău de viață colectivă, să admiți și noua identitate geopolitică. De exemplu, în Basarabia, sovieticii au încercat o asemenea redefinire identitară utilizând în acest scop strategia „moldovenismului”, iar, după căderea URSS-ului, elita neo-sovietică a preluat strategia convertirii etnopolitice și etnospirituale pe cont propriu, ridicând procesul la praguri groțesti, ca în cazul celebrului dicționar româno-moldovenesc al lui Stati, un penibil produs al mancurtismului etnic și al servilismului împins până la scuiparea numelui. În Transilvania, convertitorii teritoriali au reușit să relativizeze reprezentarea națională ca procedeu de asumare teritorială punând în cumpănă etnonimul cu geonimul, prin oferta etno-regională „românism versus transilvanism”. A doua metodă a convertirii teritoriale dirijată de o panidee este metoda autonomiilor teritoriale locale, adică a substituirii etnonimelor pe și în cadrul unor alveole teritoriale, precum este, de pildă, „ținutul secuiesc”, pe care elitele locale încearcă să-l redefinească etnic și, deci, să opereze o „conquistă” verticală, adică să subordoneze instituțiile publice ale statului central comunității etnice locale, edificând entități de substituție statală, așa-numitul „stat în stat”, pe care, într-o a doua fază, ar urma să le conecteze în rețele regionale mai vaste și să convertească astfel identitatea etnopolitică a întregii regiuni.

Geopolitica identității și dualismul spațiului social. Propagarea panideilor

Geopolitica identității naționale americane poate fi utilizată ca cel mai reprezentativ cadru învățător în chestiunea modelului de gestionare a unui asemenea dualism identitar. Statul american și, sub același model (chiar dacă nu la același prag de performanță), toate statele moderne au unificat instituțional (juridic, politic, militar, economic, adică fiscal și lingvistic)

teritoriile denumite naționale, respectând, totodată, și autonomiile comunitare (nu teritoriale) locale ca autonomii culturale, de interese locale etc., prin practicarea unui dualism pendulatoriu diurn-nocturn, dându-i, așadar, forma unei mișcări pendulatorii între cele două spații de viață colectivă: instituțional-public și comunitar-privat. Un american hispanic sau un afro-american se pot autodefini lingvistic, simbolic, cultural în genere, așa cum voiesc ei în spațiul comunitar familial, convivial, habitațional, pe toată durata ciclului de viață comunitară, din afara spațiului public. Pe durata ciclului de viață publică, însă, adică a evoluțiilor lor în spațiul public ori de utilitate publică, ei sunt chemați să se autodefinească sub identitate americană, adică să vorbească limba statului - engleza - să respecte însemnele și simbolurile statului național – american – să se supună strategiilor identitare ale statului (militară, politică, economică, lingvistică, teritorială etc.) și, culminativ: să respecte constituția americană precum își respectă biserica, adică în formulă religioasă. Nimeni nu îndrăznește în America să conteste religia constituției americane. Statul american nu tranzacționează cu nimeni politica națională și, deci, suveranitatea națională în spațiul public și strategic.

Dacă, într-o primă accepție, Haushofer identifica legături ale panideilor cu un *popor anume* (*panslavismul, pangermanismul etc.*), în a doua, el o raportează la o *zonă* în care pot coexista mai multe popoare angajate în programul expansiunii panideologice, astfel că suportul *panideii* este, în acest caz, un „*ansamblu demopolitic*”, care, ca entitate geopolitică, se exprimă printr-o *rețea de elite panideologice*. Dacă ar fi să ne referim la spațiul panideologic *Mitteleurope*-an s-ar putea circumscrie ușor crezul zonei nostalgice a vechiului Imperiu Habsburgic prin re-apelarea fostelor elite etnopolitice ale imperiului dualist.

Geografia politică a lumii arată, iată, distinct atunci când se trasează pe hartă zonele de instabilitate configurate de panidei¹. Haushofer prezintă panideea ca formațiune geopolitică, însă panideea este asemănătoare unei „ființe istorice”: trăiește, adică se naște, se maturizează, se îmbolnăvește, iar boala unei panidei este cumplită căci declanșează turbulențe teribile, adevărate „tsunami” istorice care devastează spațiul de viață al popoarelor la scara continentelor și chiar a întregii planete. Nimic nu este mai potrivit pentru înțelegerea modului în care se propagă panideile în perioadele lor ofensive sau de criză decât cele două fenomene naturale comparabile: tsunami și turbulențele atmosferice ori induse de mari cutremure. Generalul Haushofer vorbește despre cele cinci forme de manifestare (de țâșnire și de propagare) ale unei panidei: propagarea prin seducție, prin străpungere geopolitică, prin rețelele oculte, prin turbulențe și prin războaie ideologice. Dacă ar fi să exemplificăm, am găsi pentru fiecare formulă câte un exemplu. Americanizarea spațiului noii lumi, de pildă, a îmbrăcat pentru indigeni formula unui tsunami. Revărsarea albilor în noua lume s-a derulat cu viteza, amploarea și forța de remodelare spațială a unui tsunami.

Haushofer menționează pe hartă astfel de panregiuni: *Pan-Europa* cu apendicele ei în Africa, America, Asia de Sud-Est. „*Ideea paneuropeană cu spațiul și numărul ei de locuitori*”, (K. Haushofer) are o mare eficacitate (începând cu acea parte a lumii reunită în „Pan-Federații”). Asupra acestei chestiuni vom reveni într-o examinare de sine stătătoare a relației dintre geopolitica identităților naționale și geopolitica panideilor.

Geopolitica statului de cultură și chestiunea internaționalizării. Exemplul haretismului

Să stăruim încă asupra aspectelor pe care le-a dobândit geopolitica identității naționale în spațiul românesc de viață. Ne vom opri, în acest material, la unul dintre doctrinariii care au contribuit enorm la afirmarea geopolitică a statului român ca stat de cultură la Dunărea de jos: Spiru Haret (prezentarea lui Haret poate fi citită și în cadrul revistei *Clipa*, de unde preluăm o parte în cadrul studiului de față).

Evocarea comemorativă a lui Spiru Haret, la 100 de ani de la plecarea la cele veșnice, este deopotrivă ocazia unui examen obștesc de conștiință pe care trebuie să-l treacă o elită relativ înstrăinată de ideea statului de cultură la Dumărea de jos și decăzută în penibila butaforie a grilelor ISI, ca expresie a fanfaronadei așa-numitei noastre internaționalizări științifice. Rezultatul acestei fanfaronade este goana unei „plebea scribar” după calificative ISI, înfățișându-ne o cohortă pe cât de zgomotoasă, pe atât de sterilă, fluturând penibil indexări care ascund un vid sufletesc și o mediocritate intelectuală alarmantă.

Modul în care Spiru Haret și-a făcut intrarea în știința mondială este pilduitor, de luat ca exemplu pentru o strategie identitară de internaționalizare geoculturală reală, nu mimetică precum este cea promisă prin metodologia grilelor ISI. Trăsătura cea dintâi a geoculturii ofensive este spiritul creator real și nicidecum pelerinajele la centre de distribuire a unor certificate de tip ISI ori de alt tip, care nu sunt mai mult decât erau sticlele colorate cu care erau amăgiți băștinașii din Noua Lume. Spiru Haret se ilustrează, așadar, ca unul dintre exponenții internaționalizării identității strategice tocmai pentru că reușise să devină membru real al comunității științifice internaționale. La 27 de ani își lua doctoratul cu o lucrare dedicată variațiilor seculare ale orbitelor planetare, teză care va lansa paradigma triadei astronomice, precum s-a precizat, prin care-l va influența pe Henri Poincaré, pe Tisserand etc., provocând o ruptură paradigmatică de vechea gândire instituită prin lucrările lui Laplace (1773), Lagrange, Poisson etc. Trecând peste studiile dedicate unor chestiuni de utilitate publică (ca de pildă cele referitoare la mișcarea apei în canale etc.), vom insista asupra unei alte inovații paradigmatică, cuprinsă în marea sa operă, *Mécanique sociale*, prima lucrare din lume care „aplică matematica la studiul societății” prezentată ca „sistem dinamic cu memorie infinită, cauzele fiind exprimate ca funcții de timp” (a se vedea Eufrosina Otlăcan, *De la o teză de doctorat magistrală la reforma învățământului românesc*, 2012, 4/01/PDF). Din nou vom sesiza importanța modelului haretist pentru calea adevărată a ieșirii în lume a științei naționale cu totul opusă actualului model ISI-st, fanfaron și steril.

Modelul haretian ar putea fi de folos în inițierea unui ciclu al neatârării noastre identitare, adică al ieșirii din mentalitatea obedientă care nu conduce decât la cedarea comenzii poporului român asupra strategiei sale identitare prin fapta pseudoelitelor care mențin mintea tinerei generații în vraja mincinoasă a grilelor subalternizării mentale. Cu totul altceva ne spune modelul și exemplul haretist. Gaston Richard îl prețuia pe Haret și lucrarea sa ca fiind, spune el, „una dintre cele mai viguroase lucrări ale sociologiei europene” (Arhiva pentru Știință și Reformă Socială, an XIII, 1936, p. 399–407, apud, *ibidem*). În același sens îl va cita și Rapoport, iar în *Tratatul de istorie a sociologiei universale* a lui P. Sorokin, Haret este singurul citat și prezentat efectiv. Comunitatea astronomică internațională a numit un crater de pe Lună cu numele său, *Haret* (http://en.wikipedia.org/wiki/Spiru_Haret). Citarea operei haretiene în lume este, în toate cazurile, personală, ideatică și organică, nu artificială, impersonală și strict indexatoare (o indexare care ascunde orice, camuflând, adeseori, vidul intelectual).

Revenirea asupra strategiilor de promovare a capacității generaționale (generațiilor) în statul român este o urgență și un imperativ național. Nu este nimic mai actual în actualul context școlar românesc decât comanda: „Înapoi la Spiru Haret!”. Toate formulele sale, doctrina sa centrată pe teza unei strategii identitare la cârma căreia să revină poporul român prin elite organice, capabile să prețuiască neamul românesc, tradițiile sale, energiile sale, religia sa creștină, sunt deopotrivă actuale și imperative

Spiru Haret este inițiatorul și strategul doctrinei „statului de cultură” la Dunărea de jos. Ideea și imperativul unui asemenea tip de stat îi aparțin lui Mihai Eminescu și atmosferei de gândire a junimiștilor. Teoria lui Titu Maiorescu a „formelor fără fond” influențase climatul spiritual din Principate și toți erau de acord că simplul împrumut de forme și idei occidentale nu se poate constitui într-un factor de dezvoltare. Socialiștii lui Gherea credeau încă în rolul suveran al factorului economic, deși sesizau și ei că economia nu se clintise din marasmul în care-o împinsese proiectul capitalismului dependent și al împrumutului de forme apusene. Junimiștii se păstrau distanți față de teza marxistă. Eminescu polemizase cu socialismul marxist al fraților Nădejde, precum am arătat într-o carte a mea din 1984 (*Sincronism european și cultură critică românească*) și tocmai el fu primul care a împins gândirea teoretică într-o direcție nouă pe care a exprimat-o sintetic prin conceptul unui stat de cultură la Dunărea de jos. Nimeni în epocă, însă, nu imaginase o doctrină și o strategie a statului de cultură.

În acest context se ivește opera de gânditor și reformator a lui Spiru Haret. El a demonstrat că indiferent cât de slab este un popor din punct de vedere economic sau militar, șansa lui nu este zădărnicită dacă pornește de la cultură și educație. Un popor poate fi robit economic, poate livra comanda militară, poate ceda stăpânirea economică și chiar pe cea politică și, totuși, sorții săi în istorie să se anunțe strălucitori. Condiția minimală este ca acel popor să nu-și abandoneze cu nici un chip strategia identitară, rolul de stăpân și, deci, de comandă asupra strategiei sale identitare. În materie de identitate, un popor nu trebuie să admită stăpâni decât dacă primește condamnarea la dispariție. Cel ce ne-a adus la o atare înțelegere a fost româno-armeanul Spiru Haret. La 1878, poporul român făcuse dovada vredniciei bărbaților săi în războiul ultimei cruciade contra Imperiului Otoman, care amenința să sufocă creștinătatea răsăriteană a Bizanțului de după Bizanț. În același moment, Spiru Haret va susține, la Sorbona, teza sa de doctorat asupra „tricornului” (*three-body theory*), inaugurând paradigma celor trei corpuri ca unitate de analiză a mișcării corpurilor cerești (*He made a fundamental contribution to the n-body problem in celestial mechanics by proving that using a third degree approximation for the disturbing forces implies instability of the major axes of the orbits, and by introducing the concept of secular perturbations in relation to this*. Vezi: http://en.wikipedia.org/wiki/Spiru_Haret). Unitatea elementară de analiză a dinamicii sistemului ceresc, preciza Spiru Haret, nu este monomul astronomic (uni-corp astronomic), nici binomul, perechea de două corpuri cerești, ci tricorpul, triada astronomică. Descoperirea sa a fost copleșitoare. Altfel spus, sistemul ceresc, cu orbitele sale, devine inteligibil doar dacă pornim de la tricorp, de la o triadă de corpuri cerești. Cifra cu care începe număratoarea în Univers este cifra trei, nu cifra unu, ca în aritmetica abstractă. Pornind de aici, Poincaré va dezvolta teoria haosului (*ibidem*) și, prin efect în cascadă, se vor dezvolta teoria efectului aripii de fluture, teoria bifurcației etc.

Din nefericire, statul român actual este insensibil la strategia identitară și, astfel, riscă să piardă o redută de apărare a ființei unuia dintre popoarele neoromanice de la răsărit, condamnăm singurul neam neolatın din Orientul european la primejdii mari. În condițiile în care comanda militară este, astăzi, un fapt de coaliție asimetrică (deci nu este un atribut exercitat cu exclusivitate de statul român), iar comanda economică este și ea una de tot asimetrică, economia românească fiind controlată în proporție covârșitoare de mari corporații străine și de marile bănci creditoare (metropolitane), singura pârghie rămasă la români, dacă aceștia, prin elitele lor ar dori s-o folosească, este aceea identitară, a culturii. Un asemenea tip de răspuns, dimpreună cu demonstrația adiacentă, îi revin în totalitate lui Spiru Haret, care a creat primul model strategic de „stat de cultură” la Dunărea de Jos, operaționalizând astfel conceptul eminescian.

Geopolitica națiunilor bine școlarizate. De la universalizarea primariatului școlar la licealizarea societății

Mecanismul operațional al doctrinei haretiste este „școlarizarea societății” și, în acest scop, Spiru Haret a promovat un proiect legislativ materializat prin cele două legi: „Legea învățământului secundar și superior”, în 1898, și „Legea învățământului profesional”, în 1899, ambele în timpul primei perioade de ministeriat a lui Haret. Revenit în anul 1901 la conducerea Ministerului Instrucțiunii Publice și

Cultelor, Haret a repus în vigoare legea învățământului secundar și legea învățământului profesional. În aceste perioade s-a adoptat programa școlilor secundare, s-au elaborat regulamente pentru toate treptele din sistemul de învățământ, au fost înființate școlile de adulți, grădinițele școlare, cantinele școlare, apare revista „Albina”, a fost instituită medalia „Răsplata muncii” pentru învățământul primar (aceste înfăptuiri sunt rezumate de C. Schifirneț, 2011; apud Eufrosina Otlăcan, *De la o teză de doctorat magistrală la reforma învățământului românesc*, 2012, 4/01/PDF, p. 191). Lucrul cu totul special în cadrul reformei haretiste este *naționalizarea primariatului școlar*, adică *generalizarea școlii primare* (obligativitatea ei, prevăzută prin lege la 1864) și, prin urmare, transformarea ei în principalul instrument al strategiei identitare a poporului român. Esența *primariatului universal* este celebrul îndemn: „o școală primară în fiecare sat” (apud, *ibidem*).

Originalitatea doctrinei primariatului universal decurge însă din alte trăsături. Mai întâi, prin concepția reformei sale, Spiru Haret a ridicat *preotul și învățătorul la rang de piloni ai statului*. Ei nu erau doar dascăli de clasă și de amvon, ci *misionari ai statului de cultură*, așa cum reiese din atributele prevăzute de către doctrina haretistă pentru rolul celor doi în cadrul activității extrașcolare și pastorale. Aceștia devin și agenții instituțiilor pivot ale unei dezvoltări comunitare durabile – băncile populare, obștile țărănești, cooperativele – menite să susțină politicile de scoatere a comunităților sătești din subalternizarea indusă prin efectele proiectului politic și economic al capitalismului dependent (al modernizării prin strategia colonială a împrumutului de instituții apusene, care devin forme fără fond, extrem de costisitoare și improductive). Legea privind învățământul secundar, gimnazial și liceal propriu-zis, cu secțiile binecunoscute – clasică, reală etc. – dimpreună cu înființarea seminarilor pedagogice și a școlilor normale, anunța deja un imperativ de o teribilă actualitate: *licealizarea societății românești* (readus în dezbateră zilei de către academicianul Tudorel Postolache). Acesta este, în formulă concentrată, nucleul operațional al reformei care readuce poporul român la cârma strategiei sale identitare, adică a ridicării prin edificarea statului de cultură la Dunărea de Jos.

Acest concept a fost nimicit, în mare măsură, de experimentalismul reformelor școlare post-decembriste, culminând cu reformele ministeriatului din ultimii ani. Din nou vom sesiza importanța modelului haretist pentru calea adevărată a ieșirii în lume a științei naționale, cu totul opusă actualului model ISI-st (goana după ISI a devenit sportul favorit al unei pături de „postulanți novissimi” la grade didactice și de cercetare, fără orizont, căci vidul unui articol ISI nu va compensa niciodată absența încordării creatoare a operei monumentale, cu adevărat). Fiindcă și teza de doctorat a lui Spiru Haret și *Mecanica socială* sunt opere monumentale și nu articolașe ISI, pe care nici indexatorii nu le citesc. Acestea din urmă sunt studii „citate” de grile, dar, vai!, necitite.

Modelul haretian ar putea fi de folos în inițierea unui ciclu al neatârării noastre identitare, adică al ieșirii din mentalitatea obedientă care nu conduce decât la cedarea comenzii poporului român asupra strategiei sale identitare prin fapta bicisnică a pseudoelitelor sale care mențin mintea tinerei generații în vraja mincinoasă a grilelor subalternizării mentale. Cu totul altceva ne spune modelul și exemplul haretist. Citarea operei haretiene în mediile de circulație a cărților este, în toate cazurile, personală, ideatică și organică, nu artificială, impersonală și strict indexatoare. Revenirea asupra strategiilor de promovare a capacității generaționale (a generațiilor) în statul român este o urgență și un imperativ național. Nu este nimic mai actual în actualul context școlar românesc decât comanda: „Înapoi la Spiru Haret!”. Toate formulele sale, doctrina sa centrată pe teza unei strategii identitare, la cârma căreia să revină poporul român prin elite organice, capabile să prețuiască neamul românesc, tradițiile sale, energiile sale, religia sa creștină, sunt deopotrivă actuale și imperative.

¹ K. Haushofer, *De la Géopolitique*, Paris, Fayard, 1986 („O asemenea zonă de instabilitate (...) plină de noi potențe și de vechi amintiri trufașe - se întinde începând din Coreea, peninsula atașată Japoniei și pod care o leagă de continent trecând prin *Manciuria*, străduindu-se să devină independentă, dar disputată între *China*, *Japonia*, *Uniunea Sovietică* (aproape 1 milion km², 30 de milioane de locuitori fiind cuprinși direct în zona sa de putere și 60 de milioane cuprinși indirect aici), în spațiile vechilor imperii ale *Asiei superioare*...”).

MEDIUL ACADEMIC ȘI MĂSURAREA/EVALUAREA PUTERII ACTORILOR SCENEI INTERNAȚIONALE

*Conf. univ. dr. Florin DIACONU
Institutul Diplomatic Român*

Pentru ce fel de viitor la nivel național, regional, continental și global trebuie să ne pregătim? Scurtă introducere într-un eventual efort comun de prospectare sistematică a principalelor amenințări, riscuri și ferestre de oportunitate din scenariile posibile/probabile referitoare la viitorul pe termen mediu și lung

În *foarte* multe ocazii, efortul de măsurare/evaluare a puterii (la nivel național, regional, continental sau global) este concentrat, în mod firesc, asupra *prezentului imediat*. A ști cât mai exact, în orice moment, cât de influenți pe arena internațională sunt aliații, ca și competitorii, adversarii și inamicii este, fără nici o îndoială, una dintre responsabilitățile evidente și *majore* ale decidentului politic, dar și ale specialistului care, direct sau nu, lucrează pentru a alimenta, cu produse de *intelligence* sau cu ipoteze de lucru în diverse chestiuni, persoanele și instituțiile cu rol de decizie. Există numeroase lucrări care tratează în mod sistematic (chiar dacă adesea cu metode diferite) efortul de a evalua, cumva în timp real, *puterea*, ca și alte caracteristici ale actorilor (în special aceia de tip statal) care cooperează și/sau se confruntă pe arena internațională. Una dintre cele mai bine

cunoscute – și mai des utilizate – lucrări de acest tip este tradusă încă din prima jumătate a anilor 1990 și în limba română. Este vorba, așa cum cred că bănușiți deja, despre notoria și influenta carte *Cum să comparăm națiunile*, scrisă de Mattei Dogan și Dominique Pelassy, autori care merită să fie foarte serios luați în calcul măcar pentru că afirmă, răspicat, că demersul cognitiv pe care îl numim „comparația internațională este o disciplină care nu se improvizează”, după cum „nu este o artă gratuită, ci o știință care merită să fie cultivată”¹.

Dar, dincolo de necesitatea de a explora, măsura și evalua, cât mai temeinic, puterea (națională, sau la nivel regional, la nivel continental, sau chiar la nivel global) la momentul *actual*, subliniez că *una* dintre întrebările *majore* la care putem încerca să răspundem, eventual împreună, atunci când luăm în calcul atât *diversitatea extremă a competențelor profesionale* ale participanților la această conferință, a *aflilierilor instituționale* a celor aflați acum în această sală, cât și tema centrală (sau, mai bine zis, temele centrale) ale acestei manifestări academice este următoarea: *cum ar putea arăta viitorul posibil/probabil, și anume acela pe termen mediu și lung, al României (ca și viitorul posibil/probabil la nivel regional, continental și global) și care ar putea fi principalele riscuri, amenințări care ar putea afecta securitatea națională, dar și principalele ferestre de oportunitate, relevante tot din perspectiva preocupării pentru funcționarea și consolidarea puterii naționale, ca și pentru securitatea națională, pe care diverse scenarii de viitor posibil/probabile ar putea să le conțină?* În termeni ceva mai compacți, precum și în mod semnificativ mai apropiați de măsurarea/evaluarea puterii naționale, întrebarea de mai sus poate fi (re)formulată și astfel: *care sunt scenariile posibil/probabile de evoluție, pe termen mediu și lung, a puterii naționale a României, în context regional, continental și/sau global?* Răspunsul la o astfel de întrebare este unul important și pentru *specialiști* (fie ei civili sau militari), ca și pentru *decidenții politici*, indiferent că prin *securitate națională* înțelegem, conform unei viziuni tradiționale, mai degrabă *apărare națională* sau dacă, dimpotrivă, luăm în calcul o definiție mai cuprinzătoare (și mai elastică) a securității, compatibilă, de exemplu, cu logica activității foarte interesante și suficient de îndelungate a autorilor din cadrul grupului cunoscut, în mod obișnuit, sub numele de *Școala de la Copenhaga*². Precizăm aici că, în ceea ce privește legătura dintre măsurarea puterii la momentul actual și prospectarea viitorului puterii este o legătură clară și puternică, pe care Dogan și Pelassy, la care am făcut deja trimitere, o pun în evidență. Spre finalul lucrării lor, cei doi autori afirmă că munca de cercetare comparată a națiunilor „se deschide într-un fel de viziune prospectivă”, precum și că „identificarea regulilor sociologice ne invită să prezicem viitorul”³.

1. Câteva precizări preliminare, tematice și teoretico-metodologice

Este util, cred, să explic mai întâi onoratei audiențe, cu toate detaliile necesare, câteva chestiuni. Una dintre ele privește, în mod foarte clar, o *opțiune tematică* explicit formulată în întrebarea de mai sus. Este vorba de opțiunea pentru prospectarea unor scenarii privind *viitorul pe termen mediu și lung*. Dar de ce nu viitorul pe termen scurt, ați putea întreba. Răspunsul la o asemenea întrebare este simplu: pentru că viitorul foarte apropiat, acela pe care l-am numit aici viitorul pe termen scurt, respectiv ceea ce *s-ar putea întâmpla* (sau ceea ce *se va întâmpla*) în lunile următoare, ca și anul viitor, precum și în anii din următoarea jumătate de deceniu, de exemplu, constituie, dacă nu trăim imersați într-un ocean alcătuit din iluzii în chip păgubitor rupte de realitate – ceea ce, dacă iau în calcul tipul de *experiență* profesională, ca și tipul de *responsabilități și atribuții de serviciu* al celor de față pare *destul de puțin probabil* – un subiect mai puțin relevant, cred, decât viitorul pe termen mediu și lung. Mai puțin relevant din *cel puțin* două perspective. Pe de o parte, vorbesc despre presiunea în mod vădit uriașă exercitată asupra prezentului nemijlocit, ca și asupra viitorului pe termen scurt, de chestiuni de natură politică *partizană*. Această presiune exercitată de agenda diverselor partide și alianțe politice asupra prezentului și viitorului pe termen scurt în mod clar nu este, cel puțin în cazul în cazul particular al României, nici excesiv de coerentă, nici excesiv de rațională, nici excesiv de eficientă (numesc aici eficiență capacitatea de a îndeplini, cu resurse limitate, obiective importante pentru binele public), nici excesiv de adecvată, în toate elementele sale, la contextul românesc real și nici măcar realmente racordată, pe deplin, la

preocupările prioritate ale (și la pilonii doctrinari fundamentali ai) marilor familii politice care funcționează la nivel european și global. Dar mai există un motiv, de asemenea *foarte* serios, care mă împinge să cred că prospectarea viitorului pe termen scurt nu constituie neapărat cea mai relevantă preocupare comună pe care ne-o putem asuma, chiar și numai ca simplă ipoteză de lucru. Acest motiv este structurat astfel: *orice* s-ar întâmpla în viitorul pe termen scurt, *oricum* ar fi structurat acest viitor pe termen scurt, reacțiile societății românești – ca și reacțiile *instituțiilor* statului român, cu mult mai importante pentru un *anumit* palier al discuției noastre – nu ar putea fi, în linii mari, decât unele care să utilizeze ceea ce *deja* există, indiferent dacă aceste segmente ale realității *vor fi* (sau, dimpotrivă, *nu vor fi*) suficiente și eficiente. Să dau un singur exemplu, ca să mă fac mai bine înțeles. Dacă am afla, cine știe cum, că de mâine dimineată încep ploii care vor continua, ca în romanul *Un veac de singurătate*, vreo sută de ani, am reacționa, la nivel individual, colectiv și instituțional, doar cu ceea ce avem, azi, la îndemână. Până mâine – sau până luna viitoare, sau într-un interval de doar 12 sau 24 de luni – nu am avea, în mod clar, destulă vreme pentru a construi un sistem masiv de noi diguri, ca și de lacuri care să capteze asemenea puhoi de apă. Am avea însă timp, din belșug, dacă am ști că un astfel de potop va începe, să zicem, peste 15 sau 20 sau 30 de ani. Dacă ar fi să traducem acest exemplu în limba română populară, am putea utiliza o formulare de tipul *e în mod clar mai dificil – și în mod evident mult mai puțin eficient – să te pregătești în pripă pentru mâine dimineată, decât să te pregătești, temeinic și în tihnă, dar mai ales cu mult mai mari șanse de succes, pentru ceea ce urmează să se întâmple abia peste o generație*. Că un astfel de enunț – care concentrează în mod deliberat și sistematic atenția asupra *viitorului pe termen lung* – poate conține o doză *foarte* serioasă de atractivitate pentru structuri instituționale *foarte* importante o dovedesc, între altele, două exemple care în mod clar nu sunt deloc străine majorității participanților la această conferință. Este vorba despre *Multiple Futures Project (MFP)*, un proiect major de cercetare strategică aplicată, ca și de *strategic forecasting*, care a constatat din mai multe întâlniri de lucru ale unor grupuri relativ mari de specialiști din țări NATO și parteneri, precum și din redactarea mai multor rapoarte de dimensiuni și cu mize concrete diverse, care a fost întreprins de *Allied Command Transformation (ACT)* în etapa pregătitoare a activităților NATO ce s-au soldat cu adoptarea celui mai recent *Concept Strategic* al Alianței. Respectivul proiect al *ACT* evaluează cum ar putea arăta segmente importante ale viitorului global în jurul lui 2030, deci la mai bine de două decenii după încheierea *MFP*. Un alt exemplu care demonstrează cât de mare este importanța acordată prospectării viitorului pe termen lung este un extrem de amplu studiu, tradus relativ recent și în limba română, intitulat *Lumea în 2020* și realizat ca urmare a consultării de către Consiliul Național de Informații al SUA a unui număr mare de experți din întreaga lume⁴. Există – și merită subliniat acest fapt – chiar și încercări serioase de a prospecta viitorul pe termen și mai lung; dintre acestea merită amintită, cred, cel puțin lucrarea, de asemenea relativ recent tradusă și în limba română, scrisă de George Friedman, directorul STRATFOR și intitulată *Următorii 100 de ani*⁵.

O altă precizare despre care cred că trebuie făcută este una de natură *metodologică* (sau, mai exact, una legată de școala *teoretică* din domeniul științelor politice în general, ca și din domeniul relațiilor internaționale în particular, ce influențează în mod clar liniile principale ale potențialului proiect de cercetare pe care îl prezint, chiar dacă doar schematic și foarte pe scurt, aici). Este vorba despre *școala realistă clasică în domeniul relațiilor internaționale*, care este o orientare teoretică, precum și o construcție conceptuală și metodologică având în centrul său de greutate o atenție sporită acordată realităților (extrem de relevante și pentru întemeierea solidă a deciziei politice, inclusiv în chestiuni de natură geostrategică sau legate în diverse alte chipuri de securitatea și apărarea națională) pe care le numim prin intermediul conceptelor de *putere* și *interes*⁶. Readuc aminte, în acest context, că autorul cel mai important pentru înțelegerea acestui tip de abordare a relațiilor internaționale este, fără nici un fel de îndoială, Hans J. Morgenthau, cel care a publicat, spre sfârșitul primei jumătăți a secolului al XX-lea, o celebră și încă extrem de influentă lucrare numită *Politics among nations: The struggle for power and peace*⁷. Morgenthau este, cred, extrem de interesant pentru discuția noastră și dintr-un *alt* motiv: în capitolul al IX-lea al lucrării sale, el

propune – și discută în mod extrem de nuanțat și de detaliat – o listă extrem de interesantă a *elementelor constitutive ale puterii naționale* (cu observația că o parte importantă dintre acestea – respectiv *geografia, resursele naturale, capacitatea industrială, populația și capacitatea de a purta și câștiga războaie* – sunt relativ ușor măsurabile, în timp ce altele – respectiv *caracterul național, moralul național, calitatea diplomației și calitatea generală a guvernării*, cu toate sub-variabilele ce o compun – sunt greu, dacă nu cumva chiar imposibil de măsurat cu același grad de precizie pe care îl putem obține când vorbim despre primii cinci factori constitutivi ai puterii). Lista elementelor constitutive ale puterii naționale pe care o propune Morgenthau este *extrem* de utilă, inclusiv într-un demers de prospectare a viitorului puterii (la nivel național, regional, continental sau global), fiindcă permite formularea unor întrebări – ca și a unor răspunsuri – precise, care privesc, fiecare, un anumit segment al puterii. Astfel, în loc să devenim prizonierii unor întrebări cu mult prea generale, am putea formula, *dacă* utilizăm în mod chibzuit lista lui Morgenthau, întrebări mult mai precise (de exemplu, unele de tipul: cum va arăta, sau cum ar putea arăta, peste 30 de ani, capacitatea industrială a României, respectiv capacitatea economiei naționale de a transforma materiile prime, fie ele de proveniență locală sau de import, în produse finite, capabile să satisfacă cerințele pieței interne și să intre, exportate fiind, în competiție liberă cu produse ale altor economii naționale, pe diverse piețe regionale, pe piața continentală sau pe piața globală?).

2. Cum pot fi descrise, în termenii unei discuții serioase despre viitorul pe termen lung, interesele naționale ale României, înțelese și formulate în termeni de putere

În termenii unei discuții *serioase* despre viitorul pe termen lung, pare relativ clar că *interesul național* firesc al României, ca actor de talie cel mult medie al scenei politice globale este, tradus în termeni de putere, alcătuit din *mai multe* componente care se intersectează, se condiționează și se potențează reciproc (dintre acestea listez aici doar patru): a. maximizarea puterii proprii prin mijloace proprii (sau, dacă preferați, prin efort național); b. maximizarea puterii proprii prin racordarea funcțională a României la centrii de putere regionali, continentali sau globali (vezi, de

exemplu, avantajele pentru dinamica puterii României generate de integrarea în NATO și UE, ca și de parteneriatul strategic cu SUA); c. monitorizarea atentă a dinamicii puterii unor actori cu interese aflate în coliziune directă cu acelea ale României, precum și cooperarea cu terți pentru minimizarea amenințărilor și riscurilor asociate cu o dinamică înaltă a puterii unor actori ostili sau potențiali ostili; și d. identificarea corectă, precum și utilizarea cât mai consistentă a ferestrelor de oportunitate de pe arena internațională, acestea fiind conjuncturi de diverse tipuri ce permit, într-un fel sau altul, creșterea sau consolidarea puterii naționale a României, ca și creșterea și consolidarea puterii aranjamentelor de securitate și apărare din care România face parte.

3. Către un set de *drivers of the future* pentru a explora cât mai eficient viitorul pe termen mediu și lung al României: câteva elemente centrale ale unor posibile variante de lucru

În contextul acestei succinte prezentări, folosesc termenul *drivers of the future* cu același sens (sau conținut de idei) cu care el a fost utilizat și pe parcursul activităților ce au alcătuit, acum câțiva ani, mai sus amintitul *Multiple Futures Project* (MFP) al ACT. Este vorba, în linii mari, despre segmente ale realității ce au adesea o dinamică relativ înaltă, care se însumează vectorial, în mod potențial în variante extrem de diverse, rezultatul acestor însumări vectoriale fiind, desigur, *diverse configurații ale viitorului* mai mult sau mai puțin posibil, mai mult sau mai puțin probabil. În 2009, într-un studiu pe care l-am prezentat în cadrul unei conferințe organizate de către UNAP, precizam: „*un driver este un segment al realității cu o anumită relevanță geopolitică, geostrategică sau militară care poate influența, prin chiar dinamica sa, viitorul*”. Aminteam tot atunci faptul că un document al ACT din noiembrie 2008 afirma că *drivers* sunt „cauze fundamentale ale schimbării”, care au fost folosite pentru a construi „scenarii de viitor preliminar”⁸. *MFP* a lucrat cu un număr sever limitat de astfel de vectori⁹ din a căror însumare apar scenarii de viitor. O astfel de opțiune are o calitate notabilă: *simplitatea*, ceea ce se traduce și prin ușurința cu care poate fi utilizat un asemenea instrument mental de prospectare a viitorului. Pe de altă parte, prea puține variabile care configurează viitorul generează, inevitabil, scenarii care sunt excesiv de simplificatoare, risc care merită – cred – evitat în mod deliberat.

Am putea opta, desigur, pentru un număr *mare* de variabile a căror însumare generează diverse scenarii de viitor. Facem aici două observații, în egală măsură complementare, dar și aflate în directă coliziune: 1. cu cât numărul variabilelor luate în calcul crește, cu atât scenariile de viitor sunt mai complete și pot fi descrise mai amănunțit; și 2. cu cât numărul variabilelor luate în calcul crește, cu atât scenariile de viitor sunt tot mai complicate, tot mai greu de utilizat și, ca urmare, tot mai puțin eficiente ca fundament al procesului de luare a deciziei, cel puțin în anumite ocazii.

Am descris, în rândurile anterioare, o dilemă clasică, în sensul cel mai propriu al termenului: dacă optăm pentru un număr foarte mic de variabile, scenariile de viitor sunt ultra-simplificatoare, ceea ce este în mod clar contraproductiv; dacă, dimpotrivă, optăm pentru un număr mare sau foarte mare de variabile, scenariile de viitor devin foarte dificil de utilizat, ceea ce este, din nou, cât se poate de neproductiv.

O altă chestiune pe care ar merita s-o discutăm aici este aceea a etajelor realității pe care merită să le luăm în considerare atunci când listăm și definim diverși *drivers of the future*: mai precis, întrebarea este următoarea: nu segmentăm deloc realitatea și atunci construim un singur set de *drivers* cu care prospectăm atât viitorul puterii la nivel național, cât și la nivel regional, cât și la cel continental, precum și acela la nivel global? Sau, dimpotrivă, optăm pentru soluția în care identificăm și folosim seturi diferite (eventual doar parțial suprapuse) de *drivers* pentru a prospecta viitorul unor segmente sau etaje distincte ale realității (respectiv un anumit set de *drivers* pentru prospectarea viitorului la nivel național; un alt set de *drivers* pentru prospectarea viitorului puterii la nivel regional – în zona Mării Negre, de exemplu; un alt set de *drivers* pentru prospectarea viitorului puterii Europei; și, în sfârșit, un set distinct de *drivers of the future* pentru prospectarea viitorului puterii pe întreaga scenă internațională)? Facem aici observația că *fiecare* dintre aceste două soluții are câteva avantaje

evidente, ca și câteva dezavantaje corelate, la fel de clare. Un set *unic* de *drivers of the future* ar oferi semnificativul avantaj că analiza viitorului puterii la un nivel oarecare (național, regional, continental sau global) ar putea fi realizată cu exact *aceeași* aparatură conceptuală ca și analiza viitorului puterii la orice alt nivel, ceea ce ar ușura mult munca de cercetare, ca și capacitatea unui public larg de a înțelege un eventual raport sau studiu final. Pe de altă parte, e clar că diversele niveluri de analiză pe care le-am luat aici în calcul (cel național, cel regional, cel continental și cel global) au *nu numai* trăsături *comune*, care pot fi explorate, inclusiv în ceea ce privește dinamica lor viitoare, prin folosirea unui unic set de *drivers of the future*, ci și *multe* caracteristici vădit *diferite* (ceea ce ar putea face ca folosirea mai multor seturi de *drivers of the future* – respectiv câte unul pentru fiecare nivel geografic/geopolitic de analiză – să reprezinte o formulă mai atractivă și mai rațională).

O altă întrebare – una cât se poate de *firească*, dacă nu cumva chiar *obligatorie* în contextul concret al vieții publice din România – este cea legată de *natura* (sau, mai exact, de compoziția) grupului ce ar putea, *eventual*, să pornească la efortul de a imagina, genera, consolida și utiliza un set de *drivers of the future* cu care să poată fi prospectat, în mod serios și sistematic, viitorul pe termen lung al României. Ceea ce mă preocupă în mod cu totul special este spinoasa problemă a neutralității axiologice – sau măcar a neutralității partizane – a oricărui demers academic. Aici există, desigur, mai multe variante: 1. *demersuri de cercetare științifică serioase, dar care au și o condiție partizană relativ clar asumată*; într-o asemenea situație, desigur, rigoarea demersului academic se împletește, cel mai adesea în chip foarte bizar, cu compromisurile inevitabile pe care le presupune coabitarea unor cercetători specializați într-un domeniu oarecare cu politicieni pentru care, indiferent care este orientarea partidului lor, interesele partizane sunt în mod firesc precumpănitoare. Riscul unei astfel de soluții este dublu: pe de o parte, am putea obține un șir practic nesfârșit de prospectări ale viitorului care să fie excesiv de colorate politic; pe de altă parte, am putea asista la situații în care un scenariu de viitor elaborat de specialiști apropiați cumva de un partid x să fie intens contestat de partidul y, nu pentru că nu ar fi serios, ci pur și simplu pentru că entitatea partizană x se află în plină competiție politică, electorală sau extraelectorală, cu entitatea partizană y; 2. *o neutralitate axiologică și ideologică reală și deplină a efortului de prospectare a viitorului pe termen lung*; formula este, cred, puțin plauzibilă, atâta vreme cât și omul de știință cel mai serios are drept de vot și, drept urmare, o condiție partizană clară, măcar din când în când, în fața urnelor; dar există și un altfel de risc: și anume acela ca, în absența unor contacte serioase și constante în zona politicului, un asemenea proiect să nu fie considerat a fi realmente interesant și realmente util, pentru că politicienii cu rol de decizie ar putea spune, foarte probabil, în diverse momente: chestia asta nu-i scrisă de ai noștri sau de apropiați ai noștri și, pe cale de consecință, nici măcar nu ne interesează; și 3. pentru depășirea formelor de impas pe care le presupun cele două răspunsuri anterioare există, desigur, și o altă soluție: aceea care constă în *cooptarea deliberată, încă de la bun început, într-un eventual grup de lucru ce ar putea purcede la prospectarea viitorului pe termen lung, a unor lideri politici de toate culorile*. O astfel de formulă nu este, desigur, una ideală; pe de altă parte, ea presupune un avantaj considerabil: în condițiile în care neutralitatea ideologică (și partizană) în sine este practic imposibilă, un asemenea proiect ar putea căpăta o anumită *stabilitate* (precum și un plus semnificativ de șanse de a deveni unul influent) nu prin evitarea politicului, ci prin înglobarea – și neutralizarea (folosesc aici termenul neutralizare în sensul de la lecțiile de chimie, în care o substanță acidă și o substanță bazică aflate în aceeași incintă se neutralizează una pe alta) reciprocă – a unor orientări partizane diferite și chiar intens rivale.

Nu îmi este, desigur, deloc clar în ce măsură discuția despre prospectarea sistematică a viitorului pe termen mediu și lung este interesantă pentru persoanele ce constituie distinsul auditoriu, ca și pentru instituțiile pe care respectivele persoane le reprezintă aici și acum. Ceea ce cred, însă, este faptul că *prospectarea serioasă și sistematică a evoluțiilor viitoare ale puterii la nivel național, regional, continental și global constituie o activitate realmente vitală pentru securitatea națională, ca și pentru apărarea națională*. Mai ales *dacă* sunteți de acord cu o astfel de succintă concluzie, atunci, cu destulă probabilitate, ne vom mai întâlni, poate chiar foarte curând. Dacă nu v-am

convins, atunci e în mod cert responsabilitatea mea și numai a mea, iar proiectul de concepere, de rafinare și de utilizare a unui set de *drivers of the future* pentru a prospecta cu multă seriozitate, din perspectiva *intereselor României și a puterii naționale a României*, scenarii alternative de viitor posibil/probabil (în special pe termen mediu și lung) va trebui să mai aștepte o vreme. *The choice is now entirely yours, distinguished ladies and gentlemen.*

¹ Mattei Dogan, Dominique Pelassy, *Cum să comparăm națiunile: Sociologia politică comparativă*, Editura Alternative, București, 1993, p. 5.

² Pentru maniera în care Școala de la Copenhaga extinde semnificativ (de la o viziune tradițională relativ îngustă, centrată pe armată și stat, la o viziune care ia în calcul, foarte serios, și alte sectoare ale realității, cum ar fi starea economiei, problemele de mediu, ca și diverse probleme sociale și societale) aria problemelor și temelor pe care le acceptăm ca fiind chestiuni importante pentru securitatea statului și a individului vezi, de exemplu, Barry Buzan, Ole Wæver, Jaap de Wilde, *Securitatea: un nou cadru de analiză*, CA Publishing, Cluj-Napoca, 2010, 2011.

³ Mattei Dogan, Dominique Pelassy, *op. cit.*, pp. 196-197.

⁴ *Lumea în 2020: O schiță a viitorului global prezentată de Consiliul Național de Informații al SUA*, Editura Cartier, București, februarie 2008 (cu precizarea că efortul de a redacta rezultatele finale ale unui set de consultări cu un număr important de specialiști în diverse domenii și din întreaga lume a fost realizat de CNI în decembrie 2004; pe cale de consecință, studiul prospectează un viitor aflat la cel puțin 15 ani distanță de momentul redactării).

⁵ George Friedman, *Următorii 100 de ani: Previțiuni pentru secolul XXI*, Editura Litera, București, 2009.

⁶ Dintre lucrările care propun un bilanț onest al meritelor și limitelor realismului în studiul relațiilor internaționale merită, cred, menționată aici cel puțin următoarea carte: Jack Donnelly, *Realism and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, 2002.

⁷ Tradusă relativ recent și în limba română – vezi Hans J. Morgenthau, *Politica între națiuni: Lupta pentru putere și lupta pentru pace*, Editura Polirom, Iași, 2007.

⁸ Strategic Military Partner Conference, Tirana, Albania, 3-5 November 2008, *NATO and Partners: Exploring multiple futures. Analysis Report*, 14 november 2008, p. 9.

⁹ Pentru lista și definirea acestor *drivers of the future* utilizați de ACT vezi Allied Command Transformation, *Multiple Futures Phase 1. Analysis Report*, August 2008, pp. 12-16, dar și documentul ceva mai timpuriu, intitulat *Multiple Futures Project Discussion Paper* (version 1.5, 30 April 2008), pp. 6-9. Cei doar nouă drivers erau: 1. globalizarea; 2. guvernanta; 3. energia și resursele naturale; 4. urbanizarea; 5. chestiunile demografice; 6. terorismul; 7. tehnologia; 8. mediul; și 9. rețele & comunicații; pentru fiecare din aceste variabile, MFP a inventariat câte patru posibilități sau direcții de evoluție, rezultând astfel, în total, 36 de subvariabile. Pentru configurarea unui scenariu de viitor oarecare erau necesare combinații alcătuite din câte 9 itemi (respectiv una din cele patru posibilități pentru driver-ul nr. 1, plus una din cele patru posibilități listate pentru driver-ul nr. 2, plus una din cele patru posibilități listate pentru driver-ul nr. 3 și așa mai departe, până la epuizarea celor nouă *drivers of the future*).

EVENIMENTELE NON-DETERMINATE ÎN NOUA ECUAȚIE DE SECURITATE GLOBALĂ - O PROVOCĂRE COMUNĂ A COMUNITĂȚII ACADEMICE ȘI DE INFORMAȚII ÎN ACȚIUNEA DE SPRIJIN DECIZIONAL

*Colonel dr. Gabriel CHIRCĂ
Ministerul Apărării Naționale*

*Motto: „(...) cei din Armată lucrează cu aleatoriul într-un mod autentic,
cu o onestitate intelectuală retrospectivă, deoarece militarii adună mai multe minți
autentice și mai mulți gânditori ai riscului decât orice altă categorie profesională”.*

Nassim Nicholas Taleb

Perspective și iluzii

Una din caracteristicile fundamentale ale actualului mediu de securitate este non-liniaritatea, care asociază, frecvent, un nou model al amenințării, în general neconvențional, dinamic, frecvent aleatoriu, fără constrângeri sau reguli, altfel spus asimetric și cu un înalt potențial de manifestare a evenimentelor non-determinate¹. Rezultă un mediu permanent dinamic, a cărui fizionomie și fiziologie pot fi descifrate prin intersectarea a două perspective de analiză structurală:

- *perspectiva dezechilibrului*, care evidențiază principalele cauze ale acestuia - **conflictele** (inclusiv culturale), **instabilitate regională**, **tensiuni economice** (determinate de lipsa resurselor și limitarea accesului la piețe), **dezechilibre ecologice**, **amenințări clasice** (terorism,

proliferare, crimă organizată), dar și **amenințări noi** (capacitatea crescută a statelor eșuate, a indivizilor renegați și a infractorilor de a provoca dezordine, nesiguranță individuală și colectivă, instabilitate politică), **amenințări hibride** (generate de capacitatea și abilitatea unui potențial adversar de a angaja simultan elemente convenționale și neconvenționale), **accesul la tehnologii** etc. – perspectivă asumată, în special, de comunitatea academică;

- *perspectiva interconectivității*, care evidențiază faptul că principalele cauze și elemente de dezechilibru au o delimitare difuză și evoluții catalizate, orientate frecvent în zone de manifestare specifice deviațiilor mari – perspectivă asumată, în special, de comunitatea de informații.

Coroborarea acestor două perspective asociază, frecvent, o confuzie majoră, între cauza unui eveniment și catalizatorul care accelerează dinamica și efectele sale (la care se adaugă o iluzie - *iluzia controlului*, și o prejudecată - *prejudecata acțiunii*, în fapt tot o iluzie, care postulează că acțiunea este întotdeauna mai bună decât inacțiunea)².

Toate aceste considerații conduc la ideea că, din perspectiva activității de informații, principalele surse ale incertitudinii sunt asociate limitelor cognitive și mentale ale furnizorilor de intelligence, acțiunilor / non-acțiunilor adversarilor și, nu în ultimul rând, evenimentelor non-determinate³. Asupra acestor evenimente, relativ recent intrate în analiza structurilor de informații, ne vom concentra în continuare, cu mențiunea că particula *non* nu reprezintă atât o negație, cât o avertizare care atrage atenția că avem în vedere evenimente, *altele* decât cele pe care le cunoaștem, evident determinate⁴.

„Rara avis in terris nigroque simillima cygno”

Această clasă de evenimente, consacrată la nivelul comunității academice și comunității de informații sub denumirea „*black swan*” (lebdă neagră), le include pe cele care nu au fost anticipate, dar nici consemnate de istoria recentă, decât cel mult *post-factum*.

Rara avis in terris nigroque simillima cygno („Pasăre rară pe pământ asemeni unei lebede negre”) este o expresie care a concentrat în conținutul său o experiență umană comună de peste 2.500 de ani, conform căreia toate lebedele sunt albe. Valoarea sa de adevăr a fost incontestabilă până când, în 1788, primii exploratori ai Australiei au întâlnit o lebdă neagră. Astfel, o simplă percepție anula un adevăr ce părea absolut, deoarece era validat de observații continue, transmise din generație în generație, timp de milenii.

La mai puțin de 150 de ani, în 1912, John Smith, căpitanul vasului *Titanic*, declara înainte ca cel mai sigur vas construit vreodată să plece în singura și ultima sa cursă: „*În toată cariera mea, n-am fost implicat niciodată în vreun accident demn de atenție, de niciun fel. În toți anii petrecuți pe mare, nu am văzut decât un singur vas la ananghie. N-am observat vreo epavă și nici nu am produs vreuna. De asemenea, nu m-am aflat în vreun necaz care să amenințe cu producerea unui accident*”. Nimeni, în acel moment, nu a anticipat una din cele mai surprinzătoare catastrofe navale din toate timpurile deși, ulterior, sute de analize *post-factum* au identificat o multitudine de cauze și împrejurări care au generat evenimentul și i-au catalizat efectele⁵.

În 1990, Academia Regală de Științe din Suedia le-a acordat lui Harry Markowitz, Miller Merton și William Sharpe, premiul Nobel pentru „*munca lor în dezvoltarea teoriei portofoliului diversificat și modelelor de evaluare a activelor financiare*”. Modelele construite de cei trei, care au subestimat riscurile, dar au fost legitimate de Comitetul Nobel, au „*orbit*” analiștii, iar aceștia au pus la dispoziția decidenților pachete analitice de predicție, ce nu au anticipat criza economico-financiară izbucnită în anul 2008⁶.

Momentul 11 septembrie 2001 este reprezentativ pentru orice construct argumentativ referitor sau asociat evenimentelor non-determinate, iar notorietatea acestuia nu mai lasă loc prea multor comentarii. Cu siguranță, atentatele nu au fost anticipate (după cum, la fel de cert, surpriza producerii lor a amplificat impactul acestora, inclusiv în plan simbolic), deși analiza *post-factum* a cauzelor care au favorizat aceste atentate le-a extras din zona non-determinatului, dar, din păcate, prea târziu. Evenimentele de genul celor prezentate mai sus, atât de diferite în originea, evoluția și

finalitatea lor, fac parte din clasa evenimentelor *non-determinate* sau *non-liniare*, tot mai frecvent invocate de reprezentanții comunității academice și ai comunității de informații, sub denumirea de *lebede negre*.

Teoria și metafora *black-swan*, prezentate de Taleb în lucrarea „*Lebăda neagră. Impactul foarte puțin probabilului*”, dar și într-o serie de articole publicate ulterior, „*veritabile exemple de mers împotriva simțului comun*”⁷, analizează astfel de evenimente neprevăzute, care nu au fost anticipate, dar nici consemnate de istoria recentă, decât cel mult post-factum.

În opinia sa, evenimentele non-determinate nu pot fi anticipate deoarece una din particularitățile acestora este predictibilitatea retrospectivă, cu alte cuvinte ele apar și se manifestă neașteptat, asemeni primei lebede negre. Conform teoriei construite de Taleb, matricea descriptivă a evenimentului de acest tip configurează trei parametri de identitate:

- *raritatea*, care poziționează evenimentul non-determinat în afara orizontului de așteptare comun, deoarece nimic din ceea ce s-a întâmplat nu îl apropie de zona probabilului;
- *impactul major*, cu atât mai semnificativ cu cât improbabilitatea sa asociază inexistența unei conduite de răspuns;
- *predictibilitatea retrospectivă*, evenimentul non-determinat devine explicabil și predictibil după manifestare.

Una din ideile de referință ale constructului său evidențiază că modelele matematice de distribuție a probabilității, pe baza teoremei lui Gauss, sunt limitative. Taleb acceptă că există o probabilitate ca evenimentele neincluse în media generală să aibă loc, dar, fiind foarte redusă, poate fi ignorată cu siguranță (într-o anumită măsură, acesta este un alt mod de a spune că „*dacă singura unealtă este ciocanul, atunci totul pare a fi cui*”).

De asemenea, caracteristic pentru aceste evenimente este faptul că, în majoritatea situațiilor, asociază conduite și reacții de răspuns opuse: ignorate înainte de apariție și supraestimate după producere. În opinia lui Taleb, mintea umană suferă de trei tulburări, numite de el „*tripleta opacității*”, atunci când intră în contact cu realitatea:

- *iluzia înțelegerii* - fiecare crede că înțelege ce se petrece în lume (frecvent întâlnită în mediul academic);
- *distorsiunea retrospectivă* – putem evalua corect unele evenimente, doar după ce au avut loc;
- *evaluarea exagerată* a informațiilor factuale (frecvent întâlnită în comunitatea de informații).

Rar și atipic ... adică non-determinat

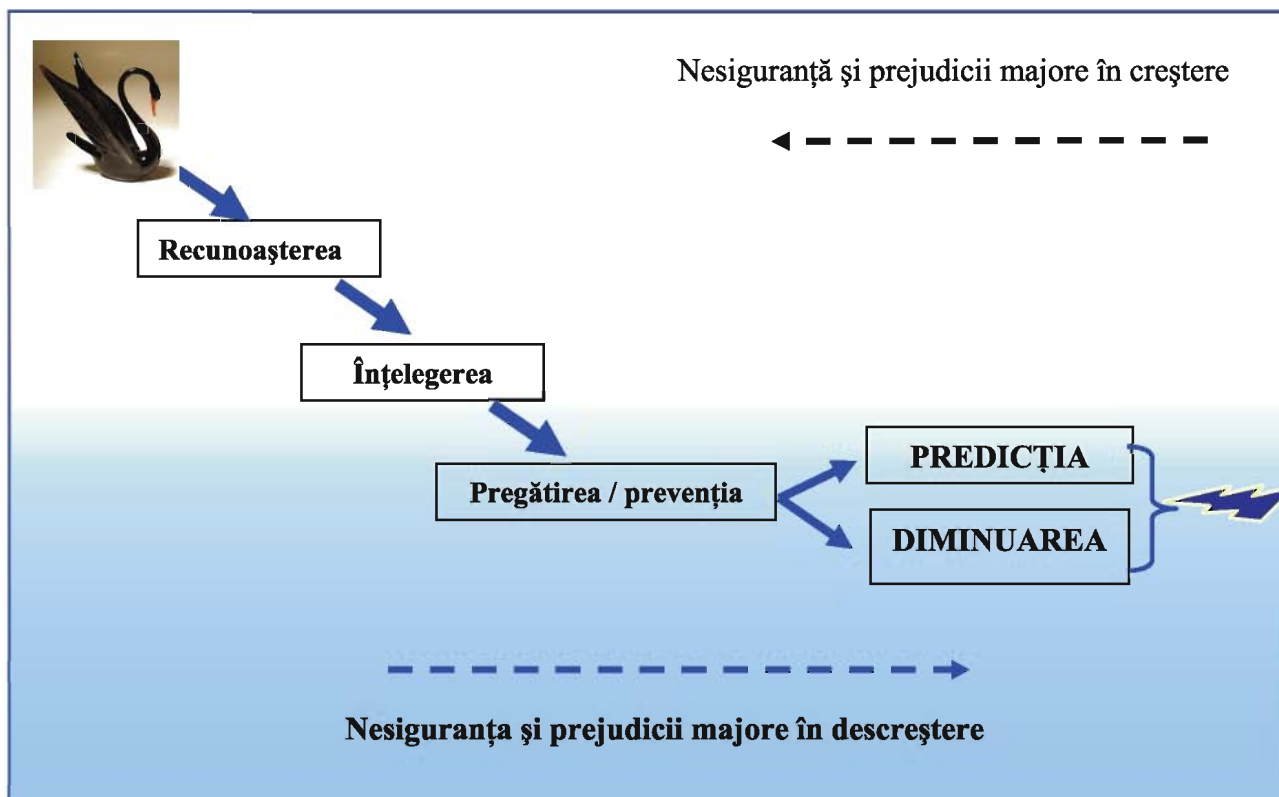
Valorificând perspectiva analizei de intelligence, opinia noastră, deși nu total diferită de cea prezentată de Taleb, este mai nuanțată deoarece acceptă faptul că dimensiunea non-liniară a evenimentelor non-determinate nu anulează, în totalitate, predictibilitatea lor.

Date fiind complexitatea și caracterul dinamic al acestora, precum și limitele grilelor noastre de lectură a realității, este evident că, în majoritatea situațiilor, operăm nu cu realități, ci cu imaginea noastră despre o realitate sau alta. Între noi și realitatea curentă, între noi și ceilalți, ca de altfel și între noi și noi înșine, intervine distructiv și creator, în același timp „*tiparul mental*”, „*grila de lectură*”, „*stereotipul*”, „*psihofixația*” sau, într-un cuvânt, acel *bias* care ne distorsionează percepția și, cu toate că lasă loc aleatoriului, non-determinatului, nu se supune în mod inexorabil acestuia.

Acest fapt conduce la concluzia că *lebăda neagră* este un produs de percepție generat de limitări epistemice, individuale și colective, deoarece, așa cum subliniază Nicholas Taleb, evenimentele din 11 septembrie 2001 au fost o *lebedă neagră* pentru victime, dar nu și pentru teroriști. Altfel spus, nu trebuie să ne hazardăm în a gândi evenimentul non-determinat ca fiind un dat obiectiv, independent de percepția noastră, deoarece el nu are obiectivitate decât în relație cu o instanță receptoare și creatoare de semnificație. În această logică, predictibilitatea retrospectivă, invocată de Taleb, nu mai asigură consistența matricei descriptive amintite anterior, deoarece devine evident că sporurile de cunoaștere conferă, gradual, dimensiuni predictibile evenimentelor, *altele decât* cele anterior determinate.

INFOSFERA

Astfel, evenimentul *non-determinat* poate fi gândit ca fiind un *eveniment atipic* pe care gândirea, tiparele mentale, nivelul actual de cunoaștere, modelele și metodele de analiză îl eludează, îl resping, îl ignoră sau îl poziționează la extremitățile graficelor statistice, ca și când, practic, nu se va manifesta niciodată, deși el are, în mod cert, o probabilitate *non-zero* de manifestare. Cu alte cuvinte, centrul de greutate al activității de pregătire pentru acest eveniment poate include *recunoașterea, înțelegerea, pregătirea / prevenția* urmate, în mod necesar, de *predicție și reacții de răspuns*⁸.

Experiența ne-a pus în fața unor situații în care am descoperit că analiștii de intelligence, pe fondul deficitului de cunoaștere, au asociat frecvent *evenimentele rare* cu cele *non-determinate*, fără să ia în calcul că raritatea nu conferă *non-determinare* decât în conjuncție cu *caracterul atipic*⁹. Din acest motiv, apreciem că punctul nostru de vedere, referitor la evenimentele *non-determinate*, poate fi susținut și prin prezentarea unor elemente specifice analizei de intelligence.

Meta-analiza și evenimentele non-determinate

Gradul înalt de non-determinare care caracterizează actualul mediu de securitate este, paradoxal, și o consecință a multiplicării datelor și informațiilor, care a impus și impune, în mod necesar, schimbarea centrului de greutate în activitatea de intelligence de pe componenta de culegere pe cea de analiză. Analiza de intelligence și-a depășit astfel condiția sa primară de integrare și procesare a unor date / informații și a devenit o sursă de informații pentru un proces complementar – *meta-analiza* care, prin specificul ei, poate oferi o perspectivă nu atât de predicție a evenimentelor non-determinate, cât de înțelegere și, mai ales, de acceptare a inevitabilității acestora.

Meta-analiza modului în care evenimentele din această clasă sunt abordate de analiștii de intelligence a evidențiat necesitatea configurării unei noi perspective a analizei informațiilor, cu atât mai mult cu cât fluxul rapid al acestora conduce ca, în foarte multe situații, să ne confruntăm cu evenimente despre care se presupune că nu ar putea sau nu ar fi putut avea loc. Presupunerile de acest gen sunt cauzate de faptul că progresele capacității noastre de predicție sunt anulate de complexitatea realității în care aceste evenimente se pot manifesta, precum și de limitele capacității de analiză (*tripleta opacității*, de exemplu).

Evenimentele non-determinate, prin analiza efectelor acestora, manifestate într-un moment din trecut în alte spații, zone de responsabilitate, state etc., pot fi luate în calcul la elaborarea unor scenarii, cursuri de acțiune sau, mai adecvat spus, a unor planuri de contingență. Un astfel de plan include, în mod necesar, reacții de răspuns care, pe o anumită treaptă de evoluție a unui parametru al mediului sau sistemului de securitate, pot conduce la anticiparea, moderarea sau / și controlul unui eveniment cu potențial non-determinat.

Iată un exemplu în acest sens: după dezastrul de la Fukushima, în analiza comunității de informații, și nu numai, a reintrat și un posibil accident care s-ar putea produce la centrala atomoelectrică de la Cernavodă. Majoritatea scenariilor elaborate, ca de altfel și a exercițiilor practice executate, porneau de la premisa că centrala va fi afectată de un seism (bias indus de *lebedă neagră* Fukushima), dar că aceasta va rezista unui seism până la gradul 8 pe scara Richter. De aici se dezvoltau cursuri de acțiune și planuri de contingență, precum și reacții de răspuns în care erau implicate forțele prevăzute în situații de urgență, pe o dimensiune destul de redusă a nivelului de amenințare și a consecințelor unui eventual accident nuclear major. Niciun scenariu nu era elaborat (sau poate nu avem știință despre existența sa) din perspectiva non-determinatului, a *lebedei negre* și nu lua în calcul, să spunem, posibilitatea (sau chiar probabilitatea) unui eveniment cosmic (lovirea centralei de un meteorit), a unui atentat terorist major sau alte cauze necunoscute care să conducă la producerea unui accident nuclear catastrofal ce ar impune evacuarea populației, nu pe o rază de 20 km, ci de 200 de km, adică inclusiv capitala).

În analiza de intelligence orice scenariu sau plan de contingență este expresia unei predicții care poate influența cauza care a stat la baza emiterii ei. Să ne imaginăm o *lebedă neagră* care ar putea să afecteze major funcționalitatea armatei – explozia accidentală a unor mari depozite de muniții. Dincolo de reacția de răspuns post – accident, scenariul va evidenția cu siguranță și principalele potențiale cauze. În mod cert, acestea vor fi analizate de factorii responsabili, care vor impune măsuri pentru eliminarea lor, înainte ca ele să devină manifeste.

În activitatea comunității de informații, acest mod de analiză și acțiune, numit *self-denying prophecy* (profeția autorealizatoare) evidențiază că o predicție, prin însăși forța sa modelatoare, ajunge să devină falsă, tocmai pentru că au fost adoptate acele măsuri care să împiedice realizarea sa¹⁰. Cu alte cuvinte, nu trebuie, în mod necesar, să descoperim non-determinatul și *lebedele negre*, ci să le construim, să le modelăm, ieșind din limitele cunoașterii științifice pozitive și valorificând faptul că non-determinatul asociază frecvent situații în care, deși starea de siguranță este apreciată ca fiind la punctul maxim, riscul ajunge la cel mai înalt nivel.

Paradoxul curcanului, invocat de Taleb, este semnificativ în acest sens: un curcan hrănit zilnic în vederea sacrificării sale, adaugă cu fiecare zi trecută un sentiment de siguranță. După trei sute de zile, când sentimentul său de siguranță ajunge la pragul cel mai de sus, stăpânul decide să-l sacrifice, astfel că, deși percepția siguranței este maximă, riscul a ajuns la cel mai înalt nivel¹¹.

Pentru analiștii de intelligence acest paradox este și rezultatul faptului că în activitatea lor, atât de specifică, se confruntă simultan cu două perspective de abordare a realității: una *liniară* și o alta *non-liniară*.

Perspectiva liniară este caracterizată de predictibilitate și valorifică faptul că evenimentele care fac obiectul analizei au un grad redus de interconectivitate, lucru care permite modelarea matematică a evoluțiilor specifice (ingineria, arhitectura, astronomia, o parte a fizicii și, în general, o mare parte a științei reprezintă domenii liniare).

Perspectiva non-liniară nu identifică legături cauzale între evenimente, iar acest fapt ecranează predicția. O evoluție non-liniară este exemplificată prin imaginea castelului de cărți de joc: se adaugă succesiv o carte după alta, castelul crește în dimensiune, până când, odată cu așezarea unei cărți, se prăbușește brusc. Este evident că greșim atunci când încercăm să punem prăbușirea castelului în seama ultimei cărți așezate și nu în seama structurii grămezii, dar această greșală analiștii o fac în mod constant, mai ales atunci când analizează sistemele complexe, în special cele sociale (evenimentele politice și economice aflate la extremitățile graficelor statistice sunt impredictibile)¹². Aici se impune o precizare. Instabilitatea evoluțiilor unui sistem social,

fluctuațiile sale sunt apreciate frecvent ca principale cauze ale evoluțiilor impredictibile de tip *black swan*, deși analiza retrospectivă a unor astfel de evoluții indică contrariul.

Efortul de a limita fluctuațiile a condus, frecvent, la ecranarea percepției creșterii exponențiale a gradului de instabilitate și inevitabil la evoluții non-determinate, fapt care conduce la ideea că, în unele situații, „eșecurile timpurii” produc efecte care pot fi controlate și aduc sistemul în situația „*fluctuat nec mergitur*” (fluctuează, dar nu se scufundă)¹³. Rolul controlului fluctuațiilor este succint prezentat de Taleb când susține că „*Libanul este cel mai sigur loc din lume*”, deoarece „*riscurile sunt vizibile*” și cu toate că „*media spune că este haos – nu este*” tocmai pentru faptul că „*Libanul este stabil pentru că Hezbollah și șiiții știu că trebuie să trăiască alături de sunniți și de creștini. Libanul nu se poate destrăma pentru că este o dezordine (fluctuație n.n.) perfect controlată*”¹⁴.

Nu trebuie omis că multe „*lebede negre*” s-au manifestat nu atât din cauza lipsei informațiilor, cât mai ales din cauza faptului că serviciile de informații nu au valorificat corect aceste informații sau decidenții nu au ținut cont de avertizările serviciilor de informații, ori au încercat să politizeze activitatea unui serviciu sau altul¹⁵.

„Nu se câștigă prin prezicerea ploii. Se câștigă prin construirea unei arce”

Astăzi, când fluctuațiile mediului de securitate sunt tot mai evidente și mai imprevizibile, efortul comun al reprezentanților comunității de informații și comunității academice poate genera acel plus de cunoaștere care să fundamenteze decizia, la toate nivelurile, inclusiv politic. Cu atât mai mult cu cât principala provocare a oricărui serviciu de informații nu este, în prezent, furnizarea unor predicții pe termen lung, cât mai ales furnizarea operativă a unor analize relevante și utile fundamentării deciziilor¹⁶.

Predicții și analize care să aibă în vedere că activitatea de sprijin decizional trebuie să valorifice permanent ceea ce spunea Warren Buffet: „Nu se câștigă prin prezicerea ploii. Se câștigă prin construirea unei arce”. În acest sens, ar fi util ca, într-o primă fază, analiștii să aibă în vedere **moderarea evenimentelor non-determinate prin managementul cunoștințelor** și, ulterior, construirea unor modele de distribuție a probabilității de manifestare a unor astfel de evenimente bazate pe *teorema limitei centrale* sau pe modele de distribuție pe extreme, mult mai adecvate decât distribuția clasică de tip Gauss. Modelele de analiză fundamentate pe teorema limitei centrale, adică pe faptul că suma (și media) unei mulțimi de variabile va urma o distribuție predictibilă, dacă eșantionul este suficient de mare, ar putea fi una din marile provocări ale analizei de intelligence.

Totodată, prin conjugarea efortului comunității academice și comunității de informații se poate realiza „*tripleta clarității*” opusă „*tripletei opacității*”, invocată de Taleb. O tripletă care integrează *cunoașterea științifică* (comunitatea academică), *managementul cunoștințelor* (comunitatea academică și comunitatea de informații) și *analiza de intelligence* (comunitatea de informații) și care poate oferi decidenților nu **soluții** pentru rezolvarea unor probleme, ci **alternative** pentru abordarea unor veritabili factori de dezechilibru a actualului mediu de securitate. O astfel de abordare poate cataliza procesul de transformare continuă a structurilor de informații pentru apărare, organizații care au parcurs pași importanți în trecerea de la managementul bazat pe adaptabilitate (*reliability*) la cel bazat pe reziliență (*resilience*). Iar o organizație rezilientă este o organizație în măsură să răspundă provocărilor asociate evenimentelor non-determinate, adică acelor evenimente, *altele decât cele incluse într-o clasă sau alta*, deja cunoscute, studiate și predictibile.

În loc de final

„Lumea era atât de recentă încât multe lucruri nici nu aveau nume, iar pentru a le denumi trebuia să le arăți cu degetul”, spunea Gabriel Garcia Marquez în romanul „*Un veac de singurătate*”. Parafrazându-l, am putea spune și noi, în încheiere, că evenimentele non-determinate au intrat atât de recent în analiza serviciilor de informații încât uneori trebuie să le arăți cu degetul...pentru a le identifica... Ceea ce, într-un fel sau altul, ...chiar am făcut.

¹ Ionel Nițu, „Dificultățile prognozei de intelligence într-o eră a incertitudinii”, revista *Intelligence*, nr. 17 / 2010.

² Nassim Nicholas Taleb, Mark Blyth, „The Black Swan of Cairo - How Suppressing Volatility Make The World Less Predictable and More Dangerous”, *Foreign Affairs*, vol. 90, no. 3, May/ June, 2011.

³ Ionel Nițu, *art. cit.*

⁴ Asupra sensului particulei *non* detalii pe www.meriam.webster.dictionary și pe www.dictionary.reference.com.

⁵ Pe larg în Nassim Nicolas Taleb, *Lebăda neagră. Impactul foarte puțin probabilului*, ed. Curtea Veche, București, 2010, „*una din cele mai influente 12 cărți de după al Doilea Război Mondial*” (conform analizei publicației *The Times*).

⁶ Nassim Nicolas Taleb declara, în anul 2010, că investitorii care au pierdut bani în criza financiară ar trebui să dea în judecată Banca Centrala a Suediei pentru acordarea Premiului Nobel unor economiști ale căror teorii, susține acesta, au adus economia globală în pragul colapsului (www.contributors.ro).

⁷ Benjamin Pauker, *Foreign Policy*, nov.-dec.2012, p.15.

⁸ Thomas Fowler, Martin Fischer, „Rare Events The Unrecognized Threat”, *Sigma*, vol. X, nr. 1, septembrie 2010, pe www.noblis.org.

⁹ A se vedea și Martin Fischer, John Shortle, „Rare Event Simulation: Enhancing Efficiency”, *Sigma*, vol. X, nr. 1, septembrie 2010, pe www.noblis.org.

¹⁰ Ionel Nițu, *art. cit.*

¹¹ Nassim Nicholas Taleb, *op. cit.*, p. 69-70.

¹² Nassim Nicholas Taleb, Mark Blyth, *art. cit.*

¹³ *Idem.*

¹⁴ Benjamin Pauker, *art. cit.*

¹⁵ Center for the Study of Intelligence, *Intelligence and Policy: The Evolving Relationship*, Roundtable Report.

¹⁶ Ionel Nițu, *art. cit.*

PERCEȚIA RISCULUI ÎN SECURITATEA UMANĂ

*Prof. univ. dr. Constantin HLIHOR
Decanul Facultății de Istorie
Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”*

Cât de sigură este și ce ne poate oferi societatea pentru împlinirea aspirațiilor de bunăstare și de libertate ca indivizi? Spre deosebire de studiile clasice de securitate și de teoria relațiilor internaționale, care ofereau mai ales cadrul conceptual pentru interpretarea evoluțiilor din mediul de securitate, realitatea politică din societățile aflate în stare endemică de criză și conflict, unde drepturile omului erau sistematic încălcate, a determinat organizațiile internaționale și unii factori politici să caute un cadru legal, din perspectiva dreptului internațional public, în paralel cu organizarea de dezbateri pe această problematică, în scopul obținerii sprijinului opiniei publice pentru operațiunile de intervenție umanitară.

Demersul nostru își propune să analizeze aceste dezbateri privitoare la obiectul securizării în lumea contemporană, să analizeze operaționalizarea conceptului de securitate și să identifice indicatorii de percepție a riscului la adresa securității umane pentru a putea fi operaționalizat în politici și strategii. În absența unor indicatori preciși de identificare a amenințărilor și de „măsurare” a riscurilor, orice dezbateri asupra problemelor de securitate umană este inutilă și fără rezultat. Câte din studiile consacrate politicilor și strategiilor de securitate apărute în România¹, în ultimii ani,

analizează raportul simplu, dar edificator, dintre costurile suportate de societate pentru a se securiza și rezultatele obținute într-o perioadă determinată/stabilită prin strategia Strategia Națională de Securitate?

Studiile de securitate. De la clasic la postmodern

Confruntarea de idei privind securitatea nu este nouă în evoluția societății umane. Protejarea individului și a societății împotriva unor amenințări venite din exterior sau din interiorul acesteia a preocupat omenirea încă din cele mai vechi timpuri, însă primele idei ne-au rămas din Epoca Luminilor și secolul filozofiei moderne². De fapt, multe dintre principiile fundamentale ale securității, teoretizate de specialiștii epocii contemporane, reprezintă reflecții din gândirea unor mari filozofi ai secolelor XVII-XVIII (Montesquieu, J. J. Rousseau și Condorcet) sau XIX dacă ne gândim la I. Kant, Hobbes și Grotius. De fapt, ca și astăzi, răspunsul la întrebarea dacă securitatea trebuie centrată pe individ/cetățean sau pe stat a fost determinat de convingerile filozofice. Pentru Montesquieu, de exemplu, societatea trebuia să aibă mecanisme și reguli care să facă posibilă libertatea și drepturile individuale ale oamenilor, iar Hobbes, prin „Leviathan”(1651), a devenit fondatorul filozofiei statului modern. Viziunea sa pornea de la ideea că în natură domnește „războiul fiecăruia cu toți ceilalți” (*homo homini lupus*), și, pentru a putea supraviețui ca societate, oamenii trebuie să încheie un contract social prin care transferă statului puterea și competența. Astfel, acesta este legitim și dator să garanteze securitatea cetățenilor săi. Viziunea lui Immanuel Kant era opusă lui Hobbes din Leviathan. În lucrarea sa, fundamentală din acest punct de vedere, *Spre pacea eternă* (Zum ewigen Frieden – 1795), scrisă aproape de sfârșitul vieții, preconizează o comunitate a popoarelor, o *Federație universală*, alcătuită din state cu o formă de organizare de tip republican, pentru a fi eliminate conflictele de interese dintre ele și astfel, războiul nu ar mai fi posibil. În acest caz, responsabil de securitatea cetățeanului trebuie să fie statul care să asigure o liberă circulație a cetățenilor bazată pe un drept de ospitalitate³.

Teoriile privind securitatea și strategiile de apărare din secolele următoare au fost centrate pe stat și pe rolul acestuia de a proteja cetățenii de amenințările exterioare, venite din partea altui stat/coaliții de state, dar și de cele venite din interior⁴. La sfârșitul deceniului nouă al secolului XX, Jessica Tuchman Mathews atrăgea atenția că securitatea, ca politică și concept, trebuie redefinită deoarece „evoluția contextului global impune ca securitatea să includă probleme legate de resurse, mediu, precum și probleme demografice”⁵. Redefinirea conceptului de securitate a fost determinată de o serie de factori obiectivi apăruiți în sistemul relațiilor internaționale ca urmare a încheierii Războiului Rece la sfârșitul secolului XX, dar și a apariției unui alt fenomen cum este globalizarea, care au adus în societatea contemporană alte tipuri de amenințări, aceasta fiind astfel expusă la alte tipuri de risc de securitate.

Schimbarea centrului de greutate în ceea ce privește obiectul securizării nu a însemnat că a dispărut disputa dintre adepții studiilor clasice de securitate și cei care văd acest fenomen în termeni neoclasici, prin scăderea rolului dimensiunii/factorului militar în asigurarea climatului de siguranță a unei societăți. Disputa realiști-idealiști (*securitatea este un produs al puterii* versus *securitatea este un produs al păcii*) sau cea dintre realiști și constructiviști nu a clarificat lucrurile⁶. Fie că este vorba de teorii ale securității caracteristice actorului clasic – statul – sau de cele care țin de securitatea umană, o serie de întrebări rămân încă fără un răspuns care să aducă un consens printre oamenii politici chemați să croiască politici și strategii de securizare a societății, dar și la nivelul experților și analiștilor care trebuie să ofere expertiza necesară unor politici de securitate eficiente. Acestea vizează obiectul securizării (statul și instituțiile sale sau individul/cetățeanul), mijloacele prin care pot fi înlăturate amenințările la adresa securității unei societăți de tip *hardpower* sau *softpower*, pragmatismul teoriilor de securitate etc. Paul D. Williams consideră că, dintre toate aceste întrebări, patru sunt esențiale pentru înțelegerea securității ca fenomen, proces și decizie politică⁷: Ce este securitatea? Despre securitatea cui vorbim? Cum apare o problemă de securitate? Cum se poate obține securitatea? Consider că aceste patru întrebări pot fi aplicate și pentru securitatea umană pentru a vedea dacă în acest domeniu s-au petrecut schimbări esențiale.

Pentru a se răspunde la aceste întrebări-problemă trebuie abordate reprezentările referitoare la conceptul de securitate, în general, și la cel de „securitate umană”, în special. Organizațiile și instituțiile internaționale care și-au asumat sarcini în domeniul securității la nivel local, regional sau global, cum sunt ONU și NATO, au o cu totul altă reprezentare a conceptului de securitate în raport cu multitudinea de definiții și teorii introduse în circuitul științific de reprezentanți ai mediului academic și universitar.

A ține cont de această dublă reprezentare a proceselor și fenomenelor de securitate din lumea contemporană are atât valoare teoretică, cât și operațional-practică. Oamenii reacționează în privința căilor de asigurare a securității, în raport de contextul social, politic, economic, cultural și spiritual intern și de mediul internațional, dar și de cantitatea și calitatea informațiilor/cunoștințelor pe care le obțin din analiza contextelor de natură internă și externă.

Comportamentul uman în câmpul securității la nivel național, comunitar și la nivel personal este influențat de percepția asupra acestor medii. Nu putem percepe („vedea”) *amenințarea* de securitate, *vulnerabilitatea* (individului sau a unui grup uman, societăți etc.) sau *riscul* de securitate (al cetățeanului, instituțiilor, organizațiilor economice, politice culturale etc.) dacă nu avem *instrumentele* necesare. Calitatea acestor instrumente este generată de validitatea și acuratețea conceptelor și noțiunilor oferite de teoriile securității, de la cea națională până la cea umană. În plan teoretic, dacă nu se alege instrumentele necesare pentru analiza unui mediu de securitate, consecințele pot fi de ordin academic. Se naște o polemică sau o dezbatere până când una dintre opinii/idei capătă recunoaștere generală. În planul acțiunilor de menținerea a păcii, de securizare a unui spațiu aflat în criză politico-militară, consecințele sunt dramatice: morți, răniți, migrații și tot cortegiul de suferințe generate de un asemenea context.

Sentimentul de vulnerabilitate în fața amenințărilor și, prin urmare, percepția riscului de securitate sunt, pe de o parte, social construite deoarece, prin discursul asupra securității, oamenii iau cunoștință de existența unor amenințări (*speech security*), iar pe de alta, sunt determinate de existența comportamentelor de tip conflictual ale altor indivizi, instituții / organizații, state. Percepțiile de siguranță, în cazul securității umane, sunt, de asemenea, condiționate de capacitatea unui stat de a oferi familiei / comunității, politicile sociale adecvate care pot atenua riscurile generate de sărăcie, boală, șomaj, lipsă de libertăți politice, dar și de manipularea sau nu a opiniei publice prin media, în raport cu existența unor amenințări care în fapt nu există (*frica indusă*⁸).

Analiza percepțiilor elitei politice ce se află în fruntea unui guvern/instituții/organizații internaționale asupra amenințărilor și a riscului privind securitatea umană este extrem de importantă, deoarece ne indică premisele de la care pornesc factorii politici de decizie când construiesc și adoptă politicile și strategiile de securitate. Din această perspectivă, trebuie analizate și *erorile* de percepție care pot interveni la decidenți cu privire la amenințările, vulnerabilitățile și riscurile care planează asupra comunității pe care ei doresc să o securizeze prin politici și strategii. Dacă cel care ia decizii în domeniul securității nu are suficiente informații despre mediul extern și intern și nu poate identifica amenințările reale de securitate, poate să considere că o amenințare reală din societatea X se manifestă și în comunitatea în care el există. Consecința unei asemenea erori de percepție nu afectează securitatea comunității, ci prosperitatea ei. Se consumă resurse umane și financiare pentru a te pregăti să faci față unei amenințări care are probabilitatea de a se manifesta de 1 la un milion sau niciodată⁹.

Înțelegerea erorilor de percepție privind natura și vulnerabilitățile pe care le are o societate în fața amenințărilor venite din mediul internațional este la fel de importantă. Intervențiile militare cu scop umanitar nu au dus, în mod necesar, la o mai bună securitate umană și nu sunt puțini analiștii care consideră că puteau exista și alte modalități de a se securiza un spațiu aflat în criză și conflict¹⁰.

Securitatea umană în societatea contemporană

După încheierea Războiului Rece și dispariția URSS, percepută ca fiind principala amenințare la adresa securității societății occidentale, oamenii au obținut un anumit grad de stabilitate macroeconomică, dar nu și mai multă securitate. A dispărut teama de un atac nuclear direct, dar a

apărut frica generată de războaie și conflicte interetnice și interreligioase, de dezastre naturale, boală, sărăcie, foamete, violență exercitată *de* și *în* numele instituțiilor statului și încălcări ale drepturilor omului. Toate aceste aspecte-cheie nu se regăseau în strategiile de securitate „tradițională” și în multe situații acestea au eșuat în obiectivul lor fundamental, acela de a proteja oamenii.

Noțiunea clasică de securitate a fost contestată în mediul academic și de unii analiști. Alături de conceptele clasice au apărut unele noi, cum ar fi *securitatea cooperativă*, *securitatea globală*, *securitatea socială* și *securitatea umană*¹¹. Toate aceste noțiuni sunt „în mișcare” deoarece oamenii concep și percep securitatea în mod diferit, datorită diferențelor de convingeri politice, filozofice, religioase și, nu în ultimul rând, de interese. Din această perspectivă, este foarte greu să fie definită securitatea, în general, și cea umană, în special, în termeni unanimi acceptați atât de lumea academică, cât și de cea politică.

Conceptul de securitate umană trebuie privit din cel puțin două perspective: din cel al instituțiilor internaționale care și-au asumat prin carta/statutul de funcționare protejarea cetățeanului în caz de crize și conflicte internaționale, cum este de exemplu ONU, și din perspectiva academică. Termenul a fost introdus în circulație de analiști ca rezultat al observațiilor directe asupra mediului intern și internațional de securitate, însă a fost acceptat și fundamentat de instituțiile internaționale în primii ani ai ultimului deceniu din secolul trecut, când acestea au intervenit în unele state care, prin politicile guvernamentale, puneau în pericol viața propriilor cetățeni.

Implicarea fostului Secretar General al ONU, Kofi Annan, în rezolvarea gravelor probleme umanitare apărute în acea perioadă în diferite zone ale lumii a generat discuții și activități practice care aveau nevoie de principii, norme și standarde care să permită intervenții eficiente și prompte în rezolvarea acestor probleme. În 1994, ONU a publicat *Human Development Report*, prin care se propunea o schimbare de accent de la securitatea nucleară la securitatea umană. Acest document definea securitatea umană ca fiind „siguranța fizică și psihică a persoanelor, bunăstarea lor economică și socială, respectul demnității și a valorilor lor, prin protecția drepturilor și libertăților fundamentale”¹². Documentul pune în evidență șapte componente ale securității umane: securitatea economică, securitatea alimentară, securitatea sănătății, securitatea ambientală, securitatea personală, securitatea comunității și securitatea politică¹³.

În martie 2000, Secretarul General al Organizației Națiunilor Unite, Kofi Annan, în Raportul către Adunarea Mileniului a Națiunilor Unite a abordat problemele care vizau „eliberarea de nevoi” (agenda de dezvoltare) și „eliberarea de teamă” (agenda de securitate)¹⁴. În cadrul unei sesiuni internaționale consacrate securității umane, care a avut loc în Mongolia în cursul aceluiași an, Kofi Annan a introdus elemente pentru definirea conceptului de securitate umană, din perspectiva doctrinei și a strategiilor de implementare a politicilor de stabilizare și securizare a unei zone de criză și conflict. Astfel, în opinia sa, „securitatea umană, în sensul său cel mai larg, presupune mult mai mult decât absența conflictului violent. Aceasta cuprinde drepturile omului, buna guvernare, accesul la educație și asigurările de sănătate, precum și garantarea faptului ca fiecare individ să se bucure de oportunitățile și de alegerile care îi îndeplinesc potențialul. Fiecare pas făcut în această direcție înseamnă, în același timp, un pas către reducerea sărăciei, realizarea creșterii economice și prevenirea conflictelor. Eliberarea de nevoi, eliberarea de teamă și libertatea generațiilor viitoare de a moșteni un mediu natural sănătos – acestea sunt elementele interdependente construite pentru securitatea umană și, prin urmare, cea națională”¹⁵.

Referindu-se la evenimentele tragice din Rwanda sau Srebrenița și la capacitatea limitată pe care o avea comunitatea internațională de a preîntâmpina sau măcar de a diminua gravitatea acestora, Kofi Annan a lansat pentru mediul academic și de analiză o temă-întrebare: „*Când va acționa comunitatea internațională de dragul de a proteja populațiile?*”. Răspunsul a venit din partea guvernului canadian, care a constituit Comisia Internațională privind Intervenția și Suveranitatea Statului (*International Commission on Intervention and State Sovereignty / ICISS*) și care a cercetat evoluțiile politice și militare din unele zone de criză și conflict, dar și normele dreptului internațional umanitar pentru a se pune de acord și a se crea posibilitatea intervenției în

caz de necesitate. Activitatea acestei comisii s-a concretizat prin publicarea unui document, intitulat „Responsabilitatea de a proteja”¹⁶, în care au fost definite conceptele de „*intervenție umanitară*” și „*intervenția pentru restaurarea democrației*” sub numele *responsabilitatea de a proteja* (*Responsibility to Protect, RtoP* sau *R2P*). Deși nu avea putere juridică, noua normă privind securitatea internațională și drepturile omului a reprezentat o cale pentru eliminarea unui posibil eșec al comunității internaționale în viitoarele acțiuni, cu scop de prevenire și stopare a genocidului, a crimelor de război, a epurărilor etnice și a crimelor împotriva umanității.

Aceste preocupări pentru rezolvarea problemelor care priveau securitatea persoanelor în zone de criză și conflict din spațiul unor actori clasici au determinat ONU să înființeze o comisie specializată în probleme de securitate (2001), compusă din 12 personalități de prestigiu ale politicii internaționale, în frunte cu doi co-președinți: Sadako Ogata, fost înalt comisar al Organizației mondiale pentru refugiați, și profesorul Amartya Sen, laureat al premiului Nobel pentru economie (1998). Raportul comisiei, publicat doi ani mai târziu, a îmbogățit conceptul de securitate cu noi dimensiuni și nuanțe. Securitatea umană era văzută ca o acțiune pentru „protejarea nucleului vital de trebuințe care să asigure existența vieților omenești, prin sporirea libertăților cetățenești și împlinirea umană”¹⁷. O astfel de garantare a libertăților umane implică „protejarea oamenilor de amenințări critice și omniprezente” și „le oferă posibilitatea de a se ocupa de propriile lor vieți”¹⁸. Potrivit documentului amintit, aceasta presupune crearea de sisteme politice, sociale, de mediu, economice, militare și culturale care asigură oamenilor condiții optime de trai și demnitate, dar și protecția față de diverse „amenințări și situații”. Securitatea umană implică, de asemenea, asigurarea condițiilor pentru desfășurarea unei vieți politice și sociale care să permită accesul la educație și asistență medicală, asigurarea bunei guvernări și protecția împotriva sărăciei.

Conceptul a fost gândit de personalitățile însărcinate de organismele ONU, în principal, ca un instrument la îndemâna instituțiilor internaționale și a elitelor politice din societățile cu regimuri de democrație liberală prin care să se poată legitima în ochii opiniei publice intervenția diplomatică și militară, pentru a se asigura stabilitatea și securitatea în zonele de crize și conflicte¹⁹.

Conflictele apărute în diferite regiuni ale lumii după încheierea Războiului Rece au fost percepute ca fiind principalele amenințări la adresa securității umane. Din acest motiv, au fost gândite strategii, mecanisme și au fost create instrumente noi pentru impunerea păcii și menținerea acesteia în scopul realizării condițiilor pentru ca societățile respective să poată trăi într-un climat de pace durabilă. În acest fel au apărut strategii pentru derularea unor operațiuni denumite generic „altele decât războiul”, cum ar fi cele *de pace, de stabilitate* sau *de reconstrucție*. Fie că aceste operațiuni s-au derulat sub auspiciile ONU, UE, NATO sau sub egida unor coalitii internaționale de voință ad-hoc constituite, cum a fost cazul războiului din Irak din 2003, ele au avut un ecou deosebit în opinia publică internațională.

Interpretările și definițiile date securității umane în literatura de specialitate apărută în mediul academic și universitar s-au cristalizat în contextul mai larg al dezbaterilor consacrate obiectului securizării (stat/societate/individ) în relațiile internaționale, al schimbărilor produse în natura politicilor și strategiilor de securitate și, mai ales, a căilor și mijloacelor de obținere a securității (*hard power* sau *soft power*). Aceste dezbateri au condus deja la formarea a trei centre distincte/trei școli de gândire: Paris, Copenhaga și Aberystwyth (Țara Galilor)²⁰. Perspectiva din care se analizează securitatea se diversifică și mai mult dacă introducem în ecuația studiilor de securitate și principalele curente de gândire din teoria relațiilor internaționale. Fiecare dintre aceste școli are propria abordare în ceea ce privește securitatea ca realitate sau ca politică adoptată de un actor din câmpul relațiilor internaționale²¹. Barry Buzan, de exemplu, reprezentant al Școlii de la Copenhaga, afirmă la începutul anilor '90 că „securitatea colectivităților umane este afectată de amenințări care pot veni din cinci sectoare principale ale unui stat: militar, politic, economic, social și de mediu”²², iar Raportul dezvoltării umane, publicat de ONU în anul 1994, identifica șapte componente pentru a se asigura securitatea oricărui individ: securitatea economică, securitatea alimentară, securitatea sănătății, securitatea ambientală, securitatea personală, securitatea comunității și securitatea politică²³. Din această perspectivă generală, securitatea umană prezintă două dimensiuni fundamentale: libertatea față de frică (*freedom from fear*) și libertatea față de lipsuri (*freedom from want*). Această dublă perspectivă de abordare a securității individuale a generat multitudinea de definiții date securității umane.

O serie de autori au definit securitatea umană pornind de la nevoia de a asigura individului libertatea și contextul social, politic și economic în care el să nu fie vulnerabil, indiferent dacă acesta izvorăște din starea de război sau din unele evenimente structurale din societate, cum ar fi de exemplu o criză financiară. King și Murray definesc securitatea umană ca fiind „speranța unei vieți care nu se confruntă cu starea de sărăcie generalizată”²⁴. Ei au propus câțiva indicatori care să măsoare starea de securitate umană, printre care includ numai acele domenii ale bunăstării asociate cu sănătatea, educația, veniturile, libertatea politică, și democrația”. Abordarea lor nu exclude protecția în fața unei stări de violență, a terorismului, migrația și oprimarea politică. Se concentrează mai ales pe problemele asociate cu o stare de „libertate care este de dorit”²⁵. Pentru unii cercetători, cum ar fi D. Bosold și S. Werthes²⁶, nu ar trebui să fie o problemă dacă nu există consens pentru o definiție comună a securității umane și nici nu ar trebui să fie privită ca o problemă sau slăbiciune a conceptului. Se argumentează acest lucru cu ideea că există și alte idei/concepte adânc înrădăcinate în mentalul colectiv și în istoria omenirii, cum ar fi cel de „democrație”, care a fost definit în mod diferit în timp și de la o regiune la alta a lumii. Alții, cum ar fi Taylor Owen, nu sunt de acord cu un astfel de punct de vedere. El subliniază că, dacă se dorește ca securitatea umană să devină un nou concept de securitate, este crucial ca „susținătorii săi [...] să cadă de acord asupra unei definiții unice și să se pună capăt la ceea ce este o dezbatere autodistructivă”²⁷.

Dincolo de aceste opinii este important de subliniat că trebuie să fim conștienți de faptul că în definirea unui concept din domeniul politicilor publice și al științelor politice, în general, este greu să se obțină o definiție neutră și obiectivă. În primul rând, aceste concepte, din care face parte și cel de securitate umană, se încadrează în categoria celor esențialmente contestabile²⁸. Pe de altă parte, așa cum subliniază unii specialiști²⁹, conceptul de securitate umană este, de asemenea, o

„construcție socială”. Conceptul de securitate umană a intrat în discursul public intern și internațional cu un sens acceptabil pentru a putea fi operabil în practica politică. Ca toate celelalte concepte de securitate, sensul conceptului de securitate umană s-a construit prin eforturile depuse de diferite instituții și oameni politici din lumea de astăzi. Acesta este un concept puternic construit în jurul unor valori politice acceptate și „prin intermediul său inițiativele concrete au fost și pot fi dezvoltate și promovate”³⁰ pentru a se impune pacea acolo unde există conflicte militare sau a se asigura cetățenilor în orice societate libertatea, prosperitatea și apărarea valorilor fundamentale pe care acea societate este construită.

Ca instrument al practicii politice, datorită caracterului său normativ, conceptul de securitate umană este atractiv, însă ca instrument analitic este unul slab. Unii specialiști americani din domeniul apărării consideră că „securitatea umană este o paradigmă ce câștigă în importanță și poate fi un instrument important pentru ca militarii profesioniști să înțeleagă mediul în care SUA vor acționa în viitor. Utilizarea conceptului, de asemenea, poate avea o importanță mare pentru factorii de decizie politică din SUA și sugerează de ce militarii SUA nu ar trebui să îl ignore”³¹. Acest fapt este confirmat de evoluțiile politice internaționale din zonele de criză și conflict, cum ar fi cele din Orientul Mijlociu sau din Asia Centrală. Prin acordul obținut asupra conceptului de securitate umană din partea instituțiilor internaționale și a opiniei publice se poate interveni și elimina *ceva/o amenințare* care prezintă un pericol major pentru viața și existența unor oameni, indiferent de țara/societatea în care trăiesc. Prin urmare, securitatea individuală este dependentă de o serie de variabile rezultate din modul în care oamenii politici din fruntea acelor organizații și instituții internaționale percep amenințările și riscurile la adresa securității umane.

Practica intervențiilor militare cu scop umanitar ne arată un lucru la fel de important. Nu au fost puține cazurile în care o serie de state/oameni politici nu au avut aceeași percepție asupra situației politice dintr-o anumită țară și au apreciat în mod diferit riscul de securitate la adresa unor oameni care se aflau amenințați de propriul guvern. Cazul cel mai recent este situația intervenției umanitare a SUA în Libia, dar nu și în Siria³². Din punct de vedere al practicii politice, alegerea făcută de guvernul american este rațională, însă este greu de explicat din perspectiva aplicării conceptului de securitate umană în practica relațiilor internaționale în analiza academică.

Statele pot avea interese de securitate diferite în aceeași zonă de criză și conflict. Din această perspectivă este explicabil că au apărut o serie de critici, mai ales în ceea ce privește securitatea umană ca instrument analitic³³. Unii critică abordarea largă a acestui concept. Această caracteristică îl face inoperabil în practica politică și lipsit de sens din punct de vedere al dezbaterilor academice. Keith Krause, deși consideră necesară dezbaterea academică pe marginea studiilor de securitate umană, nu împărtășește viziunea celor care consideră că acesta poate să includă analiza oricăror amenințări și riscuri la adresa individului ca obiect/referențial al securizării. Ea afirmă că această viziune largă de securitate umană este, în ultimă instanță, nimic mai mult decât o listă de cumpărături pe care doar trebuie să lipești eticheta „securitate umană”. În acel moment, ea își pierde orice utilitate pentru factorii de decizie politică – dar și pentru analiști – din moment ce nu ne permite să vedem ceea ce este distinctiv cu privire la ideea de „securitate”³⁴.

Roland Paris consideră că termenul de securitate umană a fost proiectat ambiguu pentru a putea fi utilizat în practica politică a relațiilor internaționale în funcție de interesele diferitor actori. „Ambiguitatea cultivată – afirmă Roland Paris – face din securitatea umană un slogan de campanie eficient, însă aceasta diminuează utilitatea conceptului ca instrument pentru cercetarea academică sau ca ghid pentru elaborarea politicilor. Acest lucru mă face să spun că securitatea umană este doar *aer cald* sau retorică goală”³⁵. Din aceste motive, pentru profesorul de la University of Colorado securitatea umană, ca instrument, „este prea largă și vagă pentru a fi semnificativă pentru factorii de decizie, deoarece presupune o gamă prea largă de amenințări diferite, pe de o parte, iar pe de alta, prescrie un prea divers și, uneori, incompatibil set de soluții politice pentru a le rezolva”³⁶.

Specialiștii se întrebă ce este atunci de făcut? Cum poate fi operaționalizat conceptul de securitate umană în așa fel încât să devină util în practica politică? Unii consideră că ar trebui restrânse domeniile pentru a putea fi mai ușor identificate amenințările și corect percepute

riscurile³⁷. Alții că ar trebui să fie doar un instrument util pentru a securiza mediul internațional contemporan³⁸.

Ca instrument al politicii internaționale, conceptul are câteva limite clare. În primul rând, normele și principiile care permit utilizarea discursului de securitate umană pentru a se interveni militar într-o regiune de criză pune în discuție întreg sistemul de norme și reguli ale dreptului internațional, consacrat prin Carta ONU și alte documente internaționale, asumate de majoritatea statelor. În al doilea rând, volatilizează câteva concepte clasice ale relațiilor internaționale printre care sunt cele legate de suveranitatea statului³⁹ și neamestecul în treburile interne.

O inițiativă laudabilă a unui grup de state (Canada, Norvegia, Elveția, Chile, Iordania, Austria, Irlanda, Mali, Grecia, Slovacia, Thailanda, Africa de Sud - în calitate de observator, Țările de Jos) a constituit-o înființarea, în 1999, a Human Security Network cu scopul de a urmări în comun politicile privind securitatea umană într-o varietate de instituții internaționale și regionale. Acestea se întâlnesc anual la nivel de ministru de externe și pe tot parcursul anului pentru a continua inițiativele lor, într-o varietate de moduri formale și informale, funcționând ca un forum pentru coordonarea și modelarea agendei de securitate internațională⁴⁰. Inițiativa are în vedere promovarea reducerilor amenințărilor generate de exportul armelor și mijloacelor de luptă individuale în zone de risc prin diplomație și control și nu prin utilizarea violenței militare.

În politicile interne de securitate, utilizarea acestui concept este utilă dacă se iau în considerare particularitățile fiecărei societăți. Ceea ce rămâne este de a ilustra modul în care agenda politică a securității umane are în centru sau nu statul liberal de tip Westfalia. Acest lucru este crucial, deoarece, în cele din urmă, influența unui concept nu poate fi măsurată pur și simplu prin discurs, ci prin comportamente sociale care, la rândul lor, sunt determinate de existența și respectarea unui set de norme și reguli care să fie în acord cu idealul de libertate și democrație al unei societăți. Problema este cea a percepției particularităților și a amenințărilor sau vulnerabilităților din societatea contemporană datorită diferențelor mari de dezvoltare și modernizare. Sigur că sărăcia este o amenințare la adresa securității individului în orice societate, dar indicatorul prin care se măsoară și se percepe sărăcia este total relativ. Fără îndoială că nerespectarea egalității de șanse pentru bărbați și femei este o amenințare la adresa libertății individului, dar și acest principiu al democrației are valori relative în funcție de particularitățile fiecărei societăți. La fel stau lucrurile și în cazul altor dimensiuni care particularizează securitatea umană.

Iată de ce este foarte important ca orice analiză a securității umane să plece de la particularitățile politice, economice, culturale și spirituale pentru fiecare societate în parte și să nu se aplice norme și principii „universal valabile”. Percepția acestor dimensiuni și realități este indispensabilă unei bune analize și corecte aprecieri a stării de securitate a individului dintr-o anumită societate supusă cercetării la un moment dat.

Percepția riscului în securitatea umană și acțiuni de răspuns pentru înlăturarea amenințărilor

Asupra faptului că în societatea contemporană oamenii trăiesc sub spectrul riscului de securitate nu există nici o îndoială. Problema este aceea a modului cum este perceput și, mai ales, cum este „măsurată” intensitatea sau capacitatea unei amenințări de a exploata vulnerabilitățile individului, a grupului din care acesta face parte. Cunoașterea tipului de amenințări și mai ales gradul de pregătire pe care trebuie să îl aibă populația din societatea contemporană pentru a face față acestor amenințări, în scopul diminuării riscului de securitate, este extrem de importantă. Configurația acestor amenințări diferă de la o societate la alta și, prin urmare, și tipologia lor este greu de așezat într-o schemă unanim acceptată.

Factorul care poate genera amenințarea la adresa securității este un referențial care ne permite o bună înțelegere a tipului de amenințări care pot afecta, la un moment dat, securitatea umană. Din această perspectivă, amenințările pot fi împărțite în trei mari grupe⁴¹:

1. Amenințări rezultate din modul cum oamenii gestionează și administrează societatea;

2. Amenințări apărute ca urmare a producerii unor dezastre naturale;
3. Amenințări produse prin accidente tehnice și tehnologice.

Dincolo de aceste amenințări, din orice societate, și care exploatează direct o vulnerabilitate a individului sau a grupului din care acesta face parte, există și amenințări indirecte care provin din mediul internațional / global. Acestea includ creșterea populației la nivel mondial, migrația, degradarea mediului la nivel global (de exemplu, epuizarea stratului de ozon, emisiile de carbon, încălzirea globală, defrișarea pădurilor, ploile acide, reducerea biodiversității etc.) și, nu în ultimul rând, filozofia societății de consum care pare să cuprindă întreaga lume⁴². Subdezvoltarea este o amenințare la adresa siguranței personale și a libertății, dar de la ce praguri poate fi ea considerată ca atare? Dacă și cât de jos trebuie să fie veniturile pe cap de locuitor, cât de mică trebuie să fie rata de creștere economică, a inflației, a șomajului și a sărăciei încât acestea să fie considerate amenințări la adresa siguranței și libertății cetățeanului?

Percepția libertății și exercitarea ei ține de contextul social-politic și de modul nostru de a înțelege o constelație de relații în care intră cetățeanul și statul. Libertatea în raport cu securitatea asigurată de stat, prin instituțiile sale, presupune astăzi acceptarea unor restricții ale mișcării cetățeanului în sfera publică. Instituțiile statului afirmă că pentru a monitoriza amenințările la adresa cetățeanului trebuie ca acesta să accepte un sistem de supraveghere, de control, de interdicții și de amenințări care pune în primejdie viața și libertatea tuturor. Astfel se face că, în numele „nevoii de securitate” – securitate al cărei subiect și obiect pot fi supuse la manipulări dintre cele mai mari – aceste instituții își permit să organizeze, să raționalizeze și să sistematizeze insecuritatea și înmulțesc procedurile de fișare și supraveghere a identităților, a activităților și ideilor: aceasta e legea perversă a ambivalenței lor⁴³. Un alt raport interesant este cel dintre volumul cheltuielilor pentru apărare/securitate și investițiile în educație, sănătate, cultură, sport etc. În unele țări, raportul de cheltuieli crescute în dauna altor sectoare este justificat prin nevoia de a descuraja organizațiile teroriste sau alți actori care ar pune în pericol securitatea societății⁴⁴.

În multe societăți contemporane interesul pentru cunoașterea și comunicarea amenințărilor este atât de crescut încât a dus la apariția unor adevărate baze de date care poartă diferite denumiri (ex: „registru național al riscurilor”⁴⁵, „hartă a amenințărilor”⁴⁶). În România, cercetările consacrate securității, din toate punctele de vedere, au condus la apariția unui volum impresionant de studii, analize, cercetări, însă fără să producă și clarificările necesare pentru a se obține instrumentele necesare analizei amenințărilor și vulnerabilităților, precum și o corectă percepție a riscului. Unele definiții vagi sau confuzii între conceptul de risc și cel de amenințare apar în documente asumate oficial, unde acestea sunt tratate în bloc. Astfel, în Strategia de Securitate Națională a României din 2007, încă în vigoare, se arată că „Principalele riscuri și amenințări, de natură politică, economică, socială și militară, capabile să pună în pericol siguranța cetățeanului și securitatea națională a României, valorile și interesele sale ca stat membru al comunității europene și euroatlantice sunt: *terorismul internațional structurat în rețele transfrontaliere; proliferarea armelor de distrugere în masă; conflictele regionale; criminalitatea transnațională organizată; guvernarea ineficientă*”⁴⁷. Nu rezultă din acest citat care dintre elementele enumerate sunt *amenințări* și care sunt *riscuri* la adresa securității României și a cetățenilor ei. *Guvernarea ineficientă*, indicată în același document⁴⁸, este o amenințare sau o vulnerabilitate la adresa securității din România? Într-adevăr, securitatea cetățeanului este obținută, în ultimă instanță, printr-o bună guvernare, dar cum poate fi altfel corectată guvernarea ineficientă decât prin alegeri democratice? Această formulare încorporată într-un document cu valoare normativă, cum este Strategia Națională de Securitate, nu are alt rol decât de a-l transforma într-un manifest politic și sună mai mult a platformă electorală și nu a instrument prin care să se obțină mai multă securitate pentru societatea românească. Nu este cumva chiar această imprecizie a definirii termenilor o vulnerabilitate la adresa securității unei societăți? Un act legislativ trebuie să aibă caracter normativ și să identifice și structurile abilitate pentru a lua măsuri practice în scopul realizării consecințelor dorite, în cazul nostru, securitatea cetățeanului. În acest document sunt indicate instituții care trebuie să reacționeze, însă inexistente la acea dată!

Sarcina asigurării securității interne este complexă și interdependentă. Ea implică responsabilități din partea unui număr mare de instituții și agenții care trebuie să aibă clar definite misiunile, resursele umane și financiare pentru a avea capacitatea necesară de a lupta împotriva amenințărilor care pun în pericol securitatea umană. Conform Strategiei de Securitate Națională a României aceste responsabilități revin preponderent: administrației publice și structurilor de ordine publică, precum și celor care se ocupă cu prevenirea și gestiunea urgențelor civile, securitatea frontierelor și *garda de coastă*; structurilor de informații, contrainformații și securitate; organismelor de prevenire a spălării banilor și de control al importurilor și exporturilor strategice; structurilor militare, în situații deosebite, pentru unele activități⁴⁹. Observăm menționarea unei structuri cu sarcini de securitate, *Garda de coastă*, numai că ea nu exista la data intrării în vigoare a documentului menționat. Acest lucru ne arată că această prevedere a Strategiei de Securitate Națională a României a fost copiată din alte asemenea documente adoptate de state ale UE care au și asemenea structuri de securitate! Este posibil să se fi procedat așa și în ceea ce privește identificarea amenințărilor și a riscurilor de securitate ce ar putea afecta societatea românească!

Un alt element cheie al oricărei strategii naționale de securitate îl reprezintă ierarhizarea amenințărilor care pot afecta siguranța cetățeanului și securitatea societății. Acest lucru se obține printr-o corectă percepție a tipului și mai ales a intensității cu care se poate manifesta o amenințare în societatea contemporană. Acest proces permite orientarea și concentrarea eforturilor umane și a resurselor acolo unde pericolele sunt mai mari și riscurile de securitate au un grad ridicat de producere. În Strategia Națională de Securitate, *amenințarea teroristă* este considerată atât de importantă încât este tratată ca problemă distinctă în trei părți diferite ale documentului. Acest lucru a fost întărit și de Legea 535/2004, ce privește prevenirea și combaterea terorismului. Istoricul incidentelor specifice acțiunilor teroriste pe teritoriul României, în ultimii douăzeci de ani, arată că numărul lor este nesemnificativ. Această ierarhizare nu se datorează unor percepții induse de discursul public de securitate din statele aliate cu România, unde incidența unor asemenea fapte este mare? Nu se poate nega sub nicio formă necesitatea de a acționa pentru diminuarea probabilității de incidență a materializării amenințărilor stabilite ca fiind de prim rang, dar realitatea este mai complexă decât orice document programatic existent la această oră.

Dinamica societății românești a dat naștere la noi provocări, iar acestor provocări este necesar să li se răspundă cât mai rapid și, uneori, prin politici și măsuri care nu țin de sistemul de securitate, însă au un rol important în asigurarea climatului de securitate umană. Analiza unor asemenea amenințări la adresa securității umane din România evidențiază că, deși în discursul public nevoia de a se securiza cetățeanul este o prioritate, în practica politică acțiunile întreprinse în această direcție nu au efectul scontat.

Din perspectiva securității umane, în Strategia Națională de Apărare se precizează că pentru „siguranța cetățeanului prezintă, de asemenea, o importanță deosebită optimizarea, perfecționarea și creșterea eficienței strategiilor de **prevenire și combatere a criminalității**, având ca scop reducerea riscului, frecvenței și consecințelor unor infracțiuni deosebit de periculoase – omorul, tâlhăria, atentatele la adresa integrității corporale, lipsirea de libertate și consumul de droguri”⁵⁰. Corupția este percepută ca fiind cea mai gravă problemă socială a României, situându-se înaintea altor probleme sociale cu care se confruntă populația, cum ar fi sărăcia, lipsa locuințelor și a locurilor de muncă, birocrăția excesivă etc. Corupția este definită de populație ca având o amploare și intensitate deosebite în momentul de față. Ea afectează interesele particulare și generale ale societății prin însușirea și folosirea resurselor publice în interes personal, darea, luarea de mită și traficul de influență exercitate de persoane cu funcții publice sau politice, derularea unor afaceri și tranzacții. În această direcție este de menționat faptul că instituțiile abilitate a asigura securizarea cetățeanului în fața unei astfel de amenințări au procedat corect în sensul că au apelat la expertiză pentru a măsura percepțiile societății cu privire la amenințările produse de fenomenul criminalității organizate. Legislația anticorupție adoptată de statul român până la finele anului 2011 cuprinde peste 60 de acte normative primare (legi, ordonanțe și hotărâri) aplicabile sectorului public, mai cu seamă administrației publice locale. Aceste acte normative au suferit, în medie, câte 2-3 modificări

de la adoptare până în prezent. Cu toate acestea, activitatea de combatere a unor asemenea amenințări a fost inefficientă de vreme ce fenomenul corupției a crescut, fiind perceput la nivelul societății ca generalizat⁵¹.

Strategia Națională de Securitate a României prevede printre alte amenințări care afectează securitatea umană pe cele provocate de degradarea condițiilor de viață ale cetățenilor. Accesul la servicii medicale, posibilitatea de a cumpăra medicamente, de a avea îmbrăcăminte și încălțăminte, o alimentație echilibrată, accesul la servicii de transport și servicii bancare sunt elemente esențiale pentru un standard decent de viață. Pentru combaterea sărăciei, la recomandarea UE, au fost adoptate *Planul Național Antisărăcie și de Promovare a Incluziunii Sociale (PNA inc) pentru perioada 2006-2008*, aprobat prin H.G. nr. 1827/2005, și respectiv *Planul Național de Dezvoltare pentru perioada 2007-2013*.

Securitatea umană, din perspectiva eliminării amenințărilor care afectează standardul de viață al românilor, pare a nu exista în România. Țara noastră se plasează pe locul doi în Uniunea Europeană, după Bulgaria, în funcție de procentajul persoanelor care trăiesc la limita sărăciei, după cum arată un clasament realizat de Econtext pe baza unor date statistice (41,6% din populația Bulgariei trăiește la limita sărăciei, țara noastră clasându-se pe poziția secundă - 41,4% dintre români supraviețuiesc cu resurse limitate; acest procentaj arată că 4 din 10 persoane - două din cinci - se află în sărăcie⁵²).

Din cele prezentate rezultă că percepțiile asupra securității umane sunt uneori în contradicție cu realitățile socio-politice și economice din societatea contemporană. Consecința posibilă, dintre multe altele, este evidentă în raportul *costuri* pentru securitate - eficiență în capacitatea de a diminua riscurile. Puținele resurse de care dispune societatea românească pentru a asigura securizarea propriilor cetățeni pot fi cheltuite inefficient și fără câștigurile scontate în planul securizării dacă strategiile și politicile ce privesc securitatea umană sunt construite pe baza unor percepții difuze, confuze sau chiar eronate. Erorile de percepție pot genera în societate, la nivelul elitei politice care are responsabilități în domeniul securității umane, o situație paradoxală. Pe de o parte, promovarea unor politici care pot conduce la o securitate umană eficientă presupune consolidarea statului ca agent al securizării, iar pe de altă parte, teoriile promovate de experții domeniului consideră că întărirea statului poate fi, uneori, un factor de desecurizare a cetățeanului.

Cu siguranță că securitatea umană nu depinde doar de state, ci și de toate ființele umane. Cel mai dificil este atunci să determinăm câtă responsabilitate le lasă statul indivizilor și cum înțelege el această concesie. În România această ecuație nu va fi rezolvată foarte ușor pentru că, pe de o parte, mentalitatea stato-centrică este dominantă în societate, iar pe de alta, cultura de securitate este extrem de scăzută.

¹ În alte țări, analiza raportului cost-eficiență în securizarea unei societăți este o preocupare majoră. A se vedea printre altele, Howard Kunreuther, „Risk Analysis and Risk Management in an Uncertain World”, în *Risk Analysis*, 22(4) August, 2002; John Mueller, *Some Reflections on What, if Anything, „Are We Safer?„ Might Mean*, 11.09.2006, on line <http://www.cato-unbound.org/2006/09/11/john-mueller/are-we-safer/>, accesat la 23.01.2013; Gregory F. Treverton, *Intelligence for an Age of Terror*, New York, Cambridge University Press, 2009; Baird Webel, *Terrorism Risk Insurance: An Overview*, CRS Report for Congress, Congressional Research Service, Washington, 11 April 2005, on line <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a444828.pdf>, accesat la 23.01.2013 ; Trevor Thrall, Jane K. Cramer (eds.), *American Foreign Policy and the Politics of Fear: Threat Inflation since 9/11*, London and New York, Routledge, 2009.

² Taylor Owen, *Des difficultés et de l'intérêt de définir et évaluer la sécurité humaine*, on line <http://unidir.org/pdf/articles/pdf-art2147.pdf>, accesat la 12.11.2012.

³ *Ibidem*.

⁴ Constantin Bușe, Constantin Hlihor, „Security Paradigm Between Classic and Modern”, în *Euro-Atlantic Studies*, nr. 7, 2000.

⁵ Jessica Tuchman Mathews, „Redefining Security”, *Foreign Affairs*, nr. 68, 1989, p. 162.

⁶ Thierry Balzacq, *Constructivism and Securitization Studies*, on line, http://graduateinstitute.ch/webdav/site/developpement/shared/developpement/cours/E777/Securitization_Balzacq.pdf, accesat la 12 noiembrie 2012.

- ⁷ Paul D. Williams, „Security studies. An introduction”, în vol. Paul D. Williams, eds., *Security studies. An introduction*, Routledge, London, New York, 2008, p. 5.
- ⁸ A se vedea, R. Pain, S. Smith, eds., *Fear: critical geopolitics and everyday life*, Ashgate, Aldershot, 2008; B. Schneier, *Beyond fear: thinking sensibly about security in an uncertain world*, Copernicus Books, New York, 2003; J. Bourke, *Fear: a cultural history*, Virago, London, 2005; R. Pain, „Globalized fear ? Towards an emotional geopolitics”, *Progress in human geography*, vol. 33, issue 4, 2009, p. 466-486.
- ⁹ A se vedea □i Travis G. Coan, Jennifer L. Merolla, Elizabeth J. Zechmeister, *Emotional Responses to Human Security Threats: Evidence from a National Experiment*, on line <http://www.travisgcoan.com/files/EmotionalResponse.pdf>, accesat la 4 ianuarie 2013.
- ¹⁰ A se vedea, Christopher J. Bolan, *Risk in American Foreign Military Interventions*, A Dissertation submitted to the Faculty of the Graduate School of Arts and Sciences of Georgetown University in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy, on line <http://repository.library.georgetown.edu/bitstream/handle/10822/553074/bolanChristopher.pdf?sequence=1>, accesat la 4 ianuarie 2013; Dennis Hansen, Spetim Ibsi, Ramune Pranaityte, *Foreign Policy Analysis: The Danish Decision to Intervene in Libya*, Department of Society & Globalisation, Roskilde University, Supervised by Jess Pilegaard, on line <http://rudar.ruc.dk:8080/bitstream/1800/7204/1/Research%20Project-The%20Danish%20Decision%20to%20Intervene%20in%20Libya.pdf>, accesat la 4 ianuarie 2013.
- ¹¹ John Baylis, „International Security in the Post-Cold War Era”, în John Baylis și Steve Smith eds., *The Globalization of World Politics*, Oxford, Oxford University Press, 1997, p. 254-275.
- ¹² Viorel Bu□ă, Emil Ion, Mihai Ștefan Dinu (coord.), *Religie și securitate în Europa secolului XXI - Glosar de termeni*, Editura Universității de Apărare „Carol I”, București, 2007, p. 409.
- ¹³ UNDP, *Human Development Report*, 1994, p. 24- 25, on line <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1994/>, accesat la 8 noiembrie 2012.
- ¹⁴ United Nations, Office of the Secretary General, *We the Peoples: The Role of the United Nations in the 21st Century*, New York, United Nations, 27 March 2000, on line <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan000923.pdf>, accesat la 9 noiembrie 2012.
- ¹⁵ *Secretary-General salutes international workshop on human security in Mongolia*, Press Release, SG/SM/7382, 8 May 2000, on line <http://www.un.org/News/Press/docs/2000/20000508.sgsm7382.doc.html>.
- ¹⁶ Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty, „Responsibility to Protect”, *ICISS*, December 2001, on line <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report-1.pdf>.
- ¹⁷ Commission on Human Security, *Human Security Now*, Copyright © Commission on Human Security/UNOPS (United Nations Office for Project Services), 2003, and UK partner, Grundy & Northedge, p. 4.
- ¹⁸ *Ibidem*.
- ¹⁹ Stéphane de la Peschadière, „La sécurité humaine: état de l’art et repères bibliographiques”, *Revue de Sécurité Humaine / Human Security Journal*, nr. 1, aprilie 2006.
- ²⁰ Columba Peoples, Nick Vaughan-Williams, *Critical Security Studies. An introduction*, Routledge, 2010, p. 8-10.
- ²¹ A se vedea, Ken Booth, *Critical Security Studies and World Politics*, Lynne Rienner Publishers, 2005; Alan Collins, ed., *Contemporary Security Studies*, Third Edition, Oxford University Press, 2013; Alex J. Bellamy, Paul Williams, Stuart Griffin, *Understanding Peacekeeping*, Polity, 2010; Ali Abdullah-Khani, *Theory of security*, Tehran International Studies & Research Institute; Kristine Hoglund, Magnus Oberg, eds., *Understanding Peace Research, Methods and Challenges*, Routledge, London, 2013.
- ²² Barry Buzan, *Popoarele, statele și teama*, Editura Cartier, Chișinău, 2000, p. 31.
- ²³ UNDP, *Human Development Report*, 1994, p. 24-25, on line, http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1994_en_contents.pdf, accesat la 26 ianuarie 2013.
- ²⁴ Gary King, Murray, J.L. Christopher, „Rethinking Human Security”, *Political Science Quarterly*, no. 116, 2002, p. 585-610, on line, <http://gking.harvard.edu/files/abs/hs-abs.shtml?page=1>, accesat la 20 ianuarie 2013.
- ²⁵ *Ibidem*.
- ²⁶ D. Bosold, S. Werthes, „Human Security in Practice: Canadian and Japanese Experiences”, în *Internationale Politik und Gesellschaft* (IPG), no.1/2005, p. 101.
- ²⁷ Taylor Owen, „Challenges and opportunities for defining and measuring human security”, în *Disarmament Forum*, no. 3, 2004, p. 20
- ²⁸ A se vedea pe larg, W. B. Gallie, „Essentially contested concepts”, în *Proceedings of the Aristotelian Society*, no. 56, 1956, p. 167-198; John N. Gray, „On the contestability of social and political concepts”, în *Political Theory*, no. 5, 1977, p. 331-349; Robert Grafstein, „A realist foundation for essentially contested political concepts”, în *The Western Political Quarterly*, no. 41, 1988, p. 9-28; Michael Freeden, „Political concepts and ideological morphology”, în *The Journal of Political Philosophy*, no. 2, 1994, p. 140-164; Christine Swanton, „On the essential contentedness of political concepts”, în *Ethics*, no. 95, 1985, p. 811-827; Kenneth Smith, „Mutually contested concepts and their standard general use”, în *Journal of Classical Sociology*, no. 2, 2002, p. 329-343.
- ²⁹ Keith Krause, „Human Security: An Idea Whose Time Has Come?”, în *S+F Sicherheit und Frieden*, 23 (1), p. 2, on line http://www.security-and-peace.de/archiv/PDF/2005-1/SuF_01_2005_1.pdf, accesat la 24 ianuarie 2013.
- ³⁰ *Ibidem*.

- ³¹ Dan Henk, *Human Security: Relevance and Implications*, on line <http://www.carlisle.army.mil/USAWC/parameters/Articles/05summer/henk.pdf>, accesat la 24 ianuarie 2013.
- ³² Amos N Guiora, *Humanitarian Intervention and Geo-Politics: A Complicated Confluence*, on line <http://www.e-ir.info/2012/09/11/humanitarian-intervention-and-geo-politics-a-complicated-confluence/>, accesat la 24 ianuarie 2013.
- ³³ A se vedea pe larg, Barry Buzan. „A reductionist, idealistic notion that adds little analytical value”, în *Security Dialogue*, 35 (3), 2004, p. 370; Keith Krause, *op. cit.*, in *loc. cit.*, p. 4.
- ³⁴ Keith Krause, *op. cit.*, in *loc. cit.*
- ³⁵ Roland Paris, „Human Security. Paradigm Shift or Hot Air”, *International Security*, vol. 26, no. 2, Fall 2001, p. 87.
- ³⁶ *Ibidem*, p. 93.
- ³⁷ Gary King, Christopher Murray, *Rethinking Human Security*, Harvard University, May 4, 2000, on line, <http://gking.harvard.edu/les/hs.pdf>, accesat la 24 ianuarie 2013; Roland Paris, *op. cit.*, in *loc. cit.*, p. 94.
- ³⁸ P. H. Liotta, Taylor Owen, „Europe Takes on Human Security”, în vol. Tobias Debiel, Sascha Werthes, *Human Security on Foreign Policy Agendas. Changes, Concepts and Cases*, Institute for Development and Peace, 2006, p. 71-78.
- ³⁹ R. Jackson, „Introduction: Sovereignty at the Millennium”, in R. Jackson, R. ed., *Sovereignty at the Millenium*, Oxford, Blackwell Publishers, 1999; L. Glanville, „The Antecedents of Sovereignty as Responsibility”, în *European Journal of International Relations*, vol. 17, no. 2, 2011, p. 233–255.
- ⁴⁰ Keith Krause, *Towards a Practical Human Security Agenda*, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, on line <http://dspace.cigilibrary.org/jspui/bitstream/123456789/27850/1/Towards%20a%20Practical%20Human%20Security%20Agenda.pdf?1>.
- ⁴¹ A se vedea și Nenad Komazec, Samed Karović, Branislav Milosavljević, *Risk Management in Societal Security*, în vol. De Maja Levi Jakšić, Slađana Barjaktarović Rakočević ed., *Proceedings of the XIII International Symposium SymOrg 2012*, Publisher, 2012, p. 1649.
- ⁴² Jon Barnett, Richard A. Matthew, Karen L. O'Brien, „Global environmental change and human security: an introduction”, în vol. *Global Environmental Change and Human Security*, Cambridge, MA, MIT, 2010, p. 3-31.
- ⁴³ Stanley A. Cohen, *Liberty and Security – Can we have both?*, on line, <http://isrcl.org/Papers/Cohen.pdf>, accesat la 24 ianuarie 2013.
- ⁴⁴ Muhammad Azfar Anwar, Zain Rafique, „Defense Spending and National Security of Pakistan: A Policy Perspective”, *Democracy and Security*, Volume 8, Issue 4, October 2012, pag. 374-399.
- ⁴⁵ Jonas Hagmann, Myriam Dunn Cavelty, *National risk registers: Security scientism and the propagation of permanent insecurity*, Center for Security Studies, ETH Zürich, Switzerland, on line <http://sdi.sagepub.com/content/43/1/79.abstract>, accesat la 24 ianuarie 2013.
- ⁴⁶ Maria Stern, Joakim Öjendal, „Mapping the Security — Development Nexus: Conflict, Complexity, Cacophony, Convergence?”, *Security Dialogue*, no. 41, vol.1, 2010, p. 5-29.
- ⁴⁷ *Strategia Națională de Securitate a României*, 2007, p. 13.
- ⁴⁸ *Ibidem*, p. 15.
- ⁴⁹ *Ibidem*, p. 38.
- ⁵⁰ *Ibidem*, p. 39.
- ⁵¹ Codru Vrabie, *Analiza legislației anticorupție aplicabile administrației publice*, on line http://www.academia.edu/1751683/Analiza_legislatiei_anticoruptie_aplicabile_administratiei_publice.
- ⁵² Ioan A. Murgu, *Aproape 9 milioane de romani trăiesc la limita sărăciei*, on line <http://www.econtext.ro/dosar--2/analiza/aproape-9-milioane-de-romani-traiesc-la-limita-saraciei-topul-saraciei-in-uniunea-europeana-vezi-pe-ce-loc-se-situeaza-romania.html>.

ROLUL SERVICIILOR DE INFORMAȚII MILITARE ÎN SUSȚINEREA PROCESULUI DECIZIONAL

*Col. dr. ing. Cristian EREMIA
Col. Liviu IONIȚĂ
Direcția Informații Militare*

1. Rolul serviciilor de informații militare în informarea la nivel strategic

Dezvoltarea serviciului de informații militare a cunoscut un ritm fără precedent în ultimii 15-20 de ani, mai ales după intrarea în NATO și participarea forțelor armate în teatrele de operații externe și la alte tipuri de operații militare sau generic de securitate.

Astfel, informațiile pentru apărare au inclus treptat atât informații pentru luptă (să spunem componenta clasică), dar și cele în domeniile securității. Aceasta datorită modificării fără precedent a relațiilor internaționale, intrării în ecuația generală a securității regionale și mondiale a unor actori non-tradiționali, generatori de asimetrii (deopotrivă provocatoare și aducătoare de incertitudini), dar mai ales a trecerii la o economie globală informațională, ca efect al transferului către ceea ce se numește „epoca informațională” sau „societatea informațională”.

Totodată, dinamica evoluției fenomenului militar și politico-militar internațional din ultimele două decenii, aflată în relație de intimă interdependență cu evoluțiile geopolitice la nivel internațional, evidențiază creșterea rolului informației, în general, și a informației militare, în special.

Datorită evoluției tehnologiei informaționale au apărut capacități care provoacă așa numita „lege a evoluțiilor funcțiilor militare”. De exemplu, nuclearul a supradimensionat funcția ofensivă într-o măsură atât de mare încât a redus-o la funcția de apărare.

Acesta este motivul principal pentru care în unele armate se afirmă, fără exagerare, că informația și comunicarea bulversează realmente modurile de operare a funcțiilor militare.

Rolul serviciilor de informații, într-un mediu de securitate global care evoluează continuu, rapid și impredictibil, este în primul rând de a da predictibilitate evoluțiilor viitoare și, prin aceasta, de a contribui la fundamentarea proceselor decizionale menite să protejeze cetățenii și statele, prin menținerea stabilității interne și consolidarea mediului de securitate necesar existenței și dezvoltării.

În acest context, în demersul de conducere și organizare a oricărei activități politico-militare și militare la nivel strategic, un rol important îi revine Serviciului de Informații Militare (SIM), care are sarcina de a asigura informațiile necesare organelor de conducere ale statului, în vederea fundamentării optime a strategiei de realizare a obiectivelor politice, militare și de altă natură.

SIM constituie elementul cheie al procesului de asigurare cu informații a organelor de decizie militară și politico-militară ale statului, precum și a celor de execuție (decidenți din cadrul Ministerului Apărării, Statului Major General, statelor majore ale categoriilor de forțe armate, marilor unități de arme întrunite și trupelor care desfășoară misiuni în diferite teatre de operații sau alte misiuni).

2. Rolul și locul serviciilor de informații militare în cadrul comunităților naționale de informații

Instituționalizarea sau operaționalizarea comunităților de informații în diferite state s-a produs ca urmare a unor evenimente importante în domeniul securității naționale (11 septembrie, în SUA, sau criza ostaticilor, în România) care au demonstrat că integrarea eforturilor tuturor structurilor cu competențe în domeniul intelligence de la nivel național le poate transforma în rețele funcționale bazate pe unitate de scop, obiective și strategie.

Comunitățile naționale de informații au în componență: serviciile de informații interne, serviciile de informații externe, serviciile însărcinate cu securitatea și protecția de pe plan intern și serviciile de informații militare.

Înființarea și consolidarea pe baze formale și științifice a comunităților naționale de informații asigură cadrul organizatoric de funcționare integrată a serviciilor de informații la nivel național. Prin instituționalizarea unui astfel de organism se reduc o parte din deficiențele și limitările procesului de sprijin eficient cu informații al decidenților, cum ar fi:

- supraîncărcarea acestuia cu un volum mare de date și informații, dar cu „puțin” Intelligence;
- dispersarea inutilă a eforturilor și a mijloacelor pentru colectarea, prelucrarea și diseminarea aceluiași informații, neintegrate la nivel strategic;
- utilizarea de limbaje, proceduri și tipuri de produse finale uneori foarte diferite, care solicită decidentul la a avea o activitate proprie de integrare și analiză;
- volumul ridicat al informațiilor curente în detrimentul evaluărilor strategice, estimărilor, analizelor și avertizărilor pe termen mediu și lung.

Serviciile de informații militare contribuie în cadrul comunităților naționale de informații cu produse de intelligence relevante din domeniul militar, politico-militar și al amenințărilor clasice și asimetrice. De asemenea, o contribuție importantă a serviciilor de informații militare o reprezintă o paletă largă de produse de intelligence referitoare la aspectele relevante, la nivel național, din teatrele de operații militare în care statul participă cu trupe.

3. Principalele activități desfășurate de serviciile de informații militare

SIM este organizat în scopul funcționării optime pentru implementarea unei activități operativ-informative moderne și eficiente, pe baza unei vaste experiențe și progrese acumulate de-a

lungul existenței, precum și a evoluțiilor înregistrate în armatele altor state cu care acționează în comun în cadrul alianțelor și parteneriatelor.

Principalele activități desfășurate de SIM în scopul culegerii de informații și de informare a beneficiarilor asupra tuturor evoluțiilor fenomenului militar și politico-militar internațional care ar putea afecta interesele externe, suveranitatea și integritatea statului, sunt:

- conducerea și coordonarea activității de informații militare strategice;
- organizarea activității de informații militare strategice astfel încât actul de informare să se desfășoare cu eficiență maximă și să satisfacă cerințele esențiale: informația să fie relevantă, să aibă acuratețe și capacitate de predicție;
- centralizarea, prelucrarea și exploatarea într-un sistem informațional unic a tuturor informațiilor furnizate de capacitățile de culegere;
- asigurarea informației oportune beneficiarului;
- prevenirea surprinderii unei agresiuni armate care ar putea pune în pericol integritatea și suveranitatea statului;
- asigurarea informațională pentru situații de criză, conflict și război a organelor militare de conducere la nivel strategic și operativ.

Desigur, prevenirea surprinderii strategice reprezintă, de departe, cea mai importantă misiune a SIM și care determină derularea unui proces permanent de evaluare și avertizare timpurie în legătură cu amenințările și riscurile la adresa securității naționale.

4. Procesul de intelligence în cadrul serviciului de informații militare

Intelligence-ul poate fi privit deopotrivă ca proces, produs și organizație.

În starea lor brută, datele și informațiile generate de capacitățile de culegere nu pot fi distribuite direct beneficiarului fără să fie procesate, prelucrate și analizate în cadrul unui proces intern (proces de intelligence), în urma căruia rezultă produse de intelligence relevante și utile procesului de decizie.

Transformarea datelor și informațiilor primare în produse de intelligence reprezintă prin excelență o activitate intelectuală, în timpul căreia părți de informație, aparent fără semnificație, judecate din perspectiva cunoștințelor acumulate despre subiect, capătă înțeles și devin valoroase pentru beneficiar. Desigur, cunoașterea se realizează folosind o ancoră analitică predeterminată din perspectiva intereselor naționale de securitate.

Fiecare etapă a procesului de analiză aduce plus-valoare datelor și informațiilor inițiale în scopul obținerii unui produs final relevant, probabil și acționabil care conține estimările și predicțiile analiștilor (experți în domeniu) cu privire la subiectul în cauză.

O idee „reper” intuitivă de Sherman Kent (cel care a primit recunoașterea de părinte al analizei de intelligence) a fost aceea că intelligence-ul trebuie regândit ca „domeniu academic” pentru dobândirea avantajului strategic și cu un punct de sprijin consistent în mediul academic. Acest aspect are legătură directă cu problema integrării valorilor democratice cu domeniul intelligence și academic la care se poate adăuga mediul neguvernamental și, de ce nu, cel privat.

În ultimă instanță, aceasta înseamnă antrenarea valorilor și a opiniei publice în procesul de analiză pe probleme de securitate și, mai mult, dedicarea pentru realizarea „cunoașterii integrate”, intelligence, într-un proiect generos în care „dezbateră”, fie și virtuală, se impune ca principiu și platformă națională de abordare a problemelor securității și apărării naționale.

Pentru a fi utile beneficiarilor, produsele informative trebuie:

- să răspundă nevoilor de informații necesare fundamentării și luării deciziilor;
- să anticipeze nevoile beneficiarilor;
- să ofere beneficiarilor o imagine cât mai exactă a evenimentului descris (clară, echilibrată, veridică, obiectivă) și a contextului în care s-a produs sau urmează a se produce;
- să identifice capacitățile, limitările și intențiile adversarului, dar și oportunitățile naționale la nivel strategic sau operativ-tactic;

- să prezinte/indice căile posibile/posibilitățile de evoluție a fenomenului descris, cursuri de acțiune.

Provocări noi pentru SIM sunt create și de diseminarea produselor informative. Să ne reamintim sintagmele „*need to know*”, „*need to share*” și „*want to know*”, din ce în ce mai des invocate.

5. Relația beneficiar - proces de intelligence

În cadrul procesului (ciclului) de intelligence, decidentul și deținătorul de interese în raport cu SIM are un rol foarte important, deoarece nevoia de cunoaștere a acestuia reprezintă factorul declanșator al procesului, iar feedback-ul furnizat de beneficiar contribuie semnificativ la adaptarea și calibrarea fiecărei etape a procesului de intelligence.

Astfel, eficiența actului decizional și implicit a procesului de culegere, prelucrare și analiză a informațiilor are la bază o relație bine definită între cei care produc și cei care utilizează produsele de intelligence. Se poate spune că, prin feedback-ul pe care îl oferă, beneficiarii participă, implicit, la elaborarea produselor analitice ale serviciilor de informații. Feedback-ul ca atare fie confirmă calitatea acestor produse, fie sugerează sau chiar indică explicit necesitatea ajustării/calibrării fie a demersului analitic, fie a forței argumentației.

După cum spuneam, mediul de securitate actual, dinamic, fluid și imprevizibil, face ca ciclul clasic de intelligence să capete anumite limitări, principala disfuncție fiind generată de faptul că beneficiarul este ținut departe de mecanismele de elaborare a produsului de intelligence, iar parcurgerea secvențială a etapelor ciclului de intelligence mărește durata procesului de luare a deciziei.

Apare astfel necesitatea înfăptuirii unei noi paradigme provocatoare, cea a „*trinomului infodecizional*”, în care decidentul este cooptat în procesul de intelligence, alături de culegători și analiști. Aceasta a condus la apariția unui nou concept „*comunitatea de interese*” vehiculat tot mai des în mediile de intelligence din statele occidentale. Caracteristicile noii paradigme elimină o mare parte din limitările/barierele dintre serviciile de informații și beneficiar și creează premisele unei mai bune fundamentări a actului decizional.

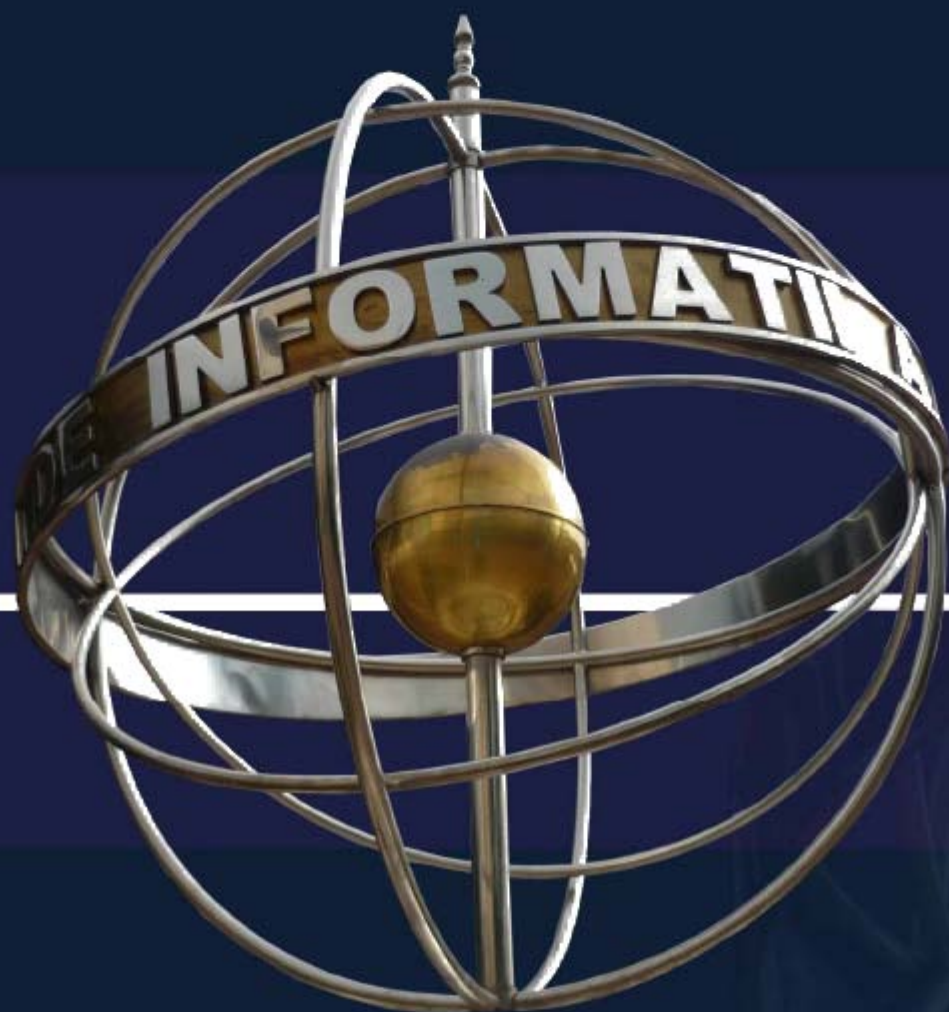
De mare actualitate este și preocuparea mai multor servicii de informații militare de a dezvolta relații cu mediul academic și neguvernamental în scopul creșterii calității produselor de intelligence prin amplificarea nivelului cognitiv, obiectiv realizabil prin cooptarea unor membri ai comunității academice (profesori, istorici, sociologi, cercetători, oameni de știință etc.) în procesul de îmbogățire a informației cu elemente de natură științifică sau bazate pe nivelul de excelență al expertizei acestora.

Realizarea concretă a unui triunghi infodecizional funcțional prezintă, în opinia mea, o singură provocare pentru procesul decizional. Operatorii și chiar oficialii din cadrul oricărui serviciu de informații nu sunt imuni la pornirea firească de a fi parte într-o echipă, iar dacă o echipă a beneficiarului caută informații pentru a susține o acțiune dorită, acest lucru poate denatura evaluările serviciului asupra informațiilor culese.

Ceea ce am prezentat s-a dorit a fi, indirect, și o invitație la reflecție asupra a ceea ce am putea face împreună pentru a moderniza prin cunoaștere/intelligence sistemul securității naționale astfel încât să putem face față noilor provocări la adresa apărării și securității statului.

Tipărit la S.C. STATUR COMIMPEX S.R.L.

Tipărit la S.C. STATUR COMIMPEX S.R.L.

ISSN: 2065 - 3395